

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: SZEKFŰ GYULA *Tomori.* • GYALLAY DOMOKOS: *Regény.*

(*Vége.*) • SURÁNYI MIKLÓS, ZILAHY LAJOS, DALLOS SÁNDOR: *Novellák.* • ÁPRILY LAJOS, BERDE MÁRIA, MÉCS LÁSZLÓ, REMÉNYIK SÁNDOR, RÉZ GYULA, SAJÓ

SÁNDOR, SIK SÁNDOR, VITNYÉDI NÉMETH ISTVÁN: *Versek.* • **Elvek és művek:** KÉKY LAJOS: *Gyóni Géza.* • *Könyvismertetések.* • **Szemle:**

GALAMB SÁNDOR: *Színház.* • PAPP VIKTOR: *Zene.* • MARIAY ÖDÖN: *Művészet.* • KERÉNYI GYÖRGY: *Templomi zene Győrben.* •

SZARKA GÉZA: *Magyar film, magyar irodalom* • **Apró cikkek:** CS. SEBESTYÉN KÁROLY: *Milyen házban laktak a honfoglaló magyarok?*

1926. ÉV JÚLIUS-AUGUSZTUS VII-VIII. SZ.

IV. ÉVFOLYAM.

ÁRA: 25.000 K.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetési ár negyedévre 5 pengő.

TARTALOM:

	Lap
Szekfő Gyula: Tomori	585
Berde Mária: Mezőség. (Vers.)	595
Sik Sándor: Nyári zsongás. (Vers.)	596
Surányi Miklós: Rameau unokaöccse. (Arcképvázlat.)	597
Sajó Sándor: Szobor a rónán. (Vers.)	609
Zilahy Lajos: Nyolc év után	610
Reményik Sándor: Harangok találkozása. (Vers.)	620
Dallos Sándor: Oskola	621
Aprily Lajos: Napló. (Vers.)	624
Vitnyédi Németh István: Édesanyám. (Vers.)	625
Gallay Domokos: Vaskenyéren. (Regény.)	626
Mécs László: Búzaszentelés. (Vers.)	657
Réz Gyula: Szemem lezárom. (Vers.)	658

ELVEK ÉS MŰVEK:

Kéký Lajos: Gyóni Géza: Versek	659
Szabó Miklós: Plotinos a szépről és a jóról	660
B. Gy.: Vörösmarty leánya — Deák Ferencről	661
Rédey Tivadar: Egy nagy nő élete és halála	662
Kastner Jenő: Giovanni Papini: Kenyér és bor	665
Horváth János: Katona József Kecskeméten	666
Koszó János: Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története	668
Halász Gábor: Politika — társadalomtudomány — pedagógia	669
Szarka Géza: Verseskönyvek	671
Kéký Lajos: Szinyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig	672
—ó—s.: William J. Locke: Aristide Pujol	674
G. S.: Nikodémusz Károly: Judás Iskariot	674
—ag.: Ifj. Könyves-Tóth Kálmán: Furulyaszó	675
Halász Gábor: Bartók György: Kant	675
Zlinszky Aladár: Victor Gabriella: A pataki vár gyöngye	676
Müller Lipót: Madách-breviárium	677

SZEMLE:

Galamb Sándor: Színházi szemle	680
Mariay Ödön: Művészeti szemle	682
Szarka Géza: Magyar filmgyártás, magyar irodalom	684
Papp Viktor: Zenei szemle	685
Kerényi György: Templomi zene Győrben	688

APRÓ CIKKEK:

Cs. Sebestyén Károly: Milyen házban laktak a honfoglaló magyarok	691
--	-----

LEÁNYINTERNÁTUS

IV., KAPLONY-UTCA 5. SZÁM.

1912 óta úgy a fő-, mint a középiskolai úri leányok gondos otthona.

Nagyon Kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik előfizetésüket a III. negyedévre még nem küldték be, vagy régebből hátralékban vannak, szíveskedjenek a megújítás iránt haladék nélkül intézkedni.

Kiváló tisztelettel

A NAPKELET KIADÓHIVATALA.

TOMORI.

TÖRTÉNETÜNK legtöbb alakja ma is abban a ruhában áll előttünk, melybe száz esztendővel ezelőtt öltöztette a magyar romantikus költészet, ez a nagy szellemidéző, aki maga elé parancsolta régmúlt idők elfelejtett embereit és rájuk adta, újabb évszázados használatra, a história jelmezeit. Romantikai mozgalmunknak a történeti alakok felidezésében, a történeti érdeklődés felkeltésében való érdemei el nem vitathatók és azt sem szabad a mozgalom vezetőinek, kik nálunk kizárólag költők voltak, szemükre vetnünk, hogy jelmezeik, melyeket szétosztottak, saját civilizált koruknak divatja szerint készültek, tekintet nélkül a régi idők valóságban élt divatjaira. A magyar romantikának nem voltak sem historikusai, sem olyan kutatói, akik a népi és főként vallási és lelki összefüggésekre rá tudtak volna mutatni és a multnak reális képét illetőleg tanácsokkal szolgálhattak volna: a magukra hagyott költők kételyektől nem háborgatva szabták ki tehát Árpád és IV. Béla és Zrínyi Miklós számára ugyanazt a neo-klasszicisztikus jelmezt, mely az *egész* embert *egyellen* oldaláról, plutarchosi emlékekkel telített hazafiasság színében mutatja be. Romantikus költőink itt körülbelül úgy járnak el, mint Canova, kinek márványhősnői, legyenek azok a Bonaparte vagy Eszterházy-család tagjai, a hajviselettől le a cipőig ugyanazon görögös formákká általánosítva tárják ki hideg szépségüket.

Az egész eljárás erősen formalisztikus: az erkölcsi, hazafias hatás kedvéért lelkifurdalás nélkül elmellőzi a történeti realitást. Így esik meg, hogy történetünknek akárhány hatalmas tevékenységű alakja, a romantikus költészettől átmintázva, ina nem egyéb, mint hazafiasság kódén át mutakozó vértelen fantóm. Az élő emberi vonások eltűntek s helyettük csak egy általános, hazafias vonatkozás maradt meg. Ennek adja egyik legszélsőbb, történeti adaktoktól legkevésbé zavart példáját a halhatatlan romantikus sóhaj: «Tomori, büszke vezér, mért hagyta el érseki széked?» A költőt itt épen romantikus idegzete képesíti arra, hogy Mohácsban a nemzeti csapást, minden következtésével együtt, felismerje és a jövőndő nemzedékek számára megrendítően érzekeltesse, de ugyancsak romantikus tulajdonság, a magyar romantikának ahisztorikus vagy pseudohisztorikus volta az, mi megakadályozza őt e nagy nemzeti csapás történeti lefolyásának rekonstruálásában. A magyar sereget a kalocsai érsek vezeti a török torkába; nem lett volna-e jobb, ha az érsek szépen, békességben otthon marad székhelyén? «Nem halt volna hazánk disze s virága veled!» A nagy nemzeti összefüggéseket megérző romantikus itt már, az egyéniténél, jellegzetes racionális módon gondolkodik és szinte kispolgári motívumot csúsztat be a tragikus vezér működésébe, akinek egyéni életét nem ismeri, de nem is kíváncsi rá.

* * *

Tomori Pál alakja manapság már világos körvonalakban áll előttünk.¹ A tizenhatodik század legelején hosszú sorát vezet be e mozgalmas század egyéni életet élő alakjainak, kiknek egyéniségét azonban csak akkor érzékelhetjük, ha megszabadítjuk úgy a romantikus külsőségektől, melyek egyszerűen hazafiakká bélyegzik őket, mint a legújabbban rájuk kent szociológiai-gazdasági festéktől, ami viszont valamennyiüket rablólovagokká szerette volna átmázolni. A magyarság tizenhatodik századbeli vezetőinek, ha nem is mémoires-okból, mik nálunk hiányzanak, de fáradságosan összehordott aktatömegekből megismerhetjük gazdag egyéni életüket, melynek emberi tulajdonságait ma már sem romantikus, sem gazdasági materialisztikus szemlélet nem képes sápadt formulákba összeszorítani. És közöttük Tomori élete talán a leggazdagabb, lelkiség és emberi melegség dolgában.

Nem született nagy úrnak, sem az ország vezetőjének. Délvidéki, talán bosnyák eredetű családjá a tizenötödik században a felvidéken: Abaujvár- és Gömörmegyében, meg Erdélyben volt birtokos és a régi magyar feudális szokás szerint bérrel, szerződéssel lekötözött «szolgája» az igazi nagyuraknak. A család egyik ága a Zápolyai-család szolgálatában áll, annak birtokait kezeli, annak országos hivatalaiban segítkezik mint fizetett hivatalnok. Ennek a családi szolgálatnak köszöni pályáját Tomori István, aki a családból Pál előtt legtöbbször vitte: előbb a szepesi várnak, a Zápolyai birtokközpontnak alispánja, azután, mikor Zápolyai János, a későbbi király erdélyi vajda lesz, az ő alvajdája. A kisbirtokos nemesek ez emelkedési útján találjuk Tomori Pált is, a család egy másik felvidéki ágából, aki szintén egy Hunyadi Mátyástól felemelt új nagyúr, homo novus szolgálatában áll. Az ő «ura», dominusa, amint az ilyen szolgálati szerződések, a vasszallitas magyar formájának dokumentumai latinul kifejezik, Bornemisza János volt, Mátyás királynak hűséges alkincstartója, Ulászlónak neje kevésbé megbízható embere, ekkor már valóban nagyúr, bár az ország bárói, a zászlósúruk közt csak a legutolsó, pozsonyi gróf; közismert tisztakezű, de zsugori, fukar öregember.

Úr és szolga viszonya úgy volt megalapozva, hogy ez utóbbi, a «servitor», urának mindennemű, úgy magán, mint hivatalos ügyeiben is szolgálattal tartozott. Amennyiben a dominus magas állami hivatalban volt és a királyi közigazgatás egyes ágait vezette, szolgája is egyúttal államhivatalnoki funkciókat teljesített, de csakis ura parancsára, nem pedig a királyéra, akivel, bár maga is nemes volt, összekötetésben csak dominusa által lehetett. Tomorinak első közéleti fellépései is ezen úr-szolga viszonyból adódnak: Bornemisza a királyi jövedelmeket kezeli s őt bizza meg Erdélyben az adó behajtásával, majd pedig, mikor Ulászló király Korvin János halála után a fogarasi uradalmat Bornemisza-nak adományozza, ez várnagyként Tomorit helyezi be Fogaras várába.

A fogarasi várnagy már országos dolgokat intézett. A fogarasi vár tartománya töltötte ki a török elleni védelmi vonal erdélyi szakaszán az úrt, mely a barcasági, brassói és a szebeni várcsoportok között volt. Oláh lakosságában mindig akadtak ügyes kémeek, akik Havasalföldről szállították a híreket vár-

¹ Az Istvánffi históriájában levő életrajzi adatok már Kisfaludy Károlynak is rendelkezésére állhattak volna. Azóta Tomori több levele vált ismeretessé, Marino Sanudo velencei diplomáciai gyűjteményében és Theiner vatikáni publikációjában. Igen érdekesek életére a pápai követnek, báró Burgiónak Fraknóitól kiadott jelentései (fordításuk most a Napkelet könyvtárában); azután Fraknói kutatásai, melyeket Tomori Pál élete c. művében, Századok 1881. foglalt össze. Kitérő hadtörténészünk, Gyalóky Jenő, a mohácsi Emlékkönyvben most végkép tisztázta Tomori hadvezetését.

nagyuknak s ez értesíthette legfrissebben a szebeni és brassói szászokat a török terveiről. Középső helyzete lehetővé tette neki, hogy úgy keleti, mint nyugati szász barátjait veszedelem esetén megsegíthesse, ezek számítottak is védelmére és jóbarátságot tartottak vele. Magát a fogarasi vártartományt eléggé biztosította török támadás ellenében a déli havasok vonala, úgyhogy a várnagy hadi erejével az erdélyi vajdának is rendelkezésére állhatott s egész Erdély ügyeibe is nem egyszer döntően befolyhatott. Fogaras birtoka később Nádasdy Tamásnak is nagy politikai hatalmat szerzett; ennek sógora, Maylád István a vár hatalmi forrásait kihasználva lett erdélyi vajda és a töröknek alávetett, Magyarországtól elszakított erdélyi függetlenség gondolatának egyik első megfogalmazója.

Tomorit nem emésztette az oláh Maylád nagyravágyása. És Mohács előtt az állami keretek mégis csak erősebbek voltak, semhogy Erdély leszakítására akár egy Zápolyai sarj is gondolhatott volna. Tomori Fogarasban is híven szolgálta urát, az öreg Bornemiszt; járatta kémeit és követeit a havasalföldi törökökhöz, ápolta a barátságot a szomszéd szászokkal, rendben tartotta a várnagysága alatt élő szabad oláhokat és végrehajtotta a Budáról érkező utasításokat. Mikor Ulászló fia, II. Lajos születésekor a székelyek a királyfi születésénél esedékes adójukat, az ökörsütést vonakodtak megfizetni, Tomori indult rájuk ötszáz lovasával, ami azonban kevésnek bizonyult: alig tudott a megvadult székelyek közül kivergődni, maga húsz sebből vérzett, de utána rögtön összevonta a vajda váraiból a katonaságot, újra a székelyek ellen fordult, megverte őket és rákényszerítette a törvényes adó megfizetésére.

Hadierényekben nem szűkölködött tehát, személyes bátorságának nem ez volt egyetlen próbája; török, oláh, szász, székely, vajdai várak és magyar vármezők közt forgolódva emberekkel is megtanult bánni és országos, sőt az oláhval és törökkel való vonatkozásban nemzetközi látókörre is szert tett. 1512-ben, I. Szelim szultán trónraléptekor őt küldi a budai udvar követnek, hogy Konstantinápolyban újra megkösse a békét, de nem jutott el a szultán székvárosába, mert útközben találta követét, aki már hozta az új béke ígérését. De harc és erdélyi török politika és urának szolgálata nem töltötték be egészen lelkét; megjegyzései vannak, melyek mutatják, hogy a körötte forgó világot nem fogadta el úgy, amint volt, néha mintha kissé kívülről, idegenként nézte volna. A székelyekről mindjárt legelső érintkezésekor keserűen megállapítja, hogy sem Istent, sem embert nem félnek és csak külsőleg keresztények, mert azt hiszik, hogy a megölték lelkei szolgálják őket a másvilágon. Világi dolgok után nem törte magát annyira, mint hasonló állású kortársai, alig van ellene hatalmaskodási, birtokfoglalási panasz s ő húsz éves szolgálatának vége felé is époly híven teljesíti urának parancsait, mint egyszerű vitéz korában, pályája kezdetén. A pórlázadás leverésében is részt vesz, mint az öreg Bornemisza alvezére: Pest mellett, a gubacsi határban szétver egy nagy kereszties csapatot. Az egyik szenvedélyes országgyűlésen ő védelmezi meg katonáival Bornemisza főúri párthíveit a kismemesek ellen s ettől kezdve a budai udvarban is szívesen látják, sok birtokadományt kap és maga gazdagságát is megalapíthatja. De nem született világi életre, a világi élet telje nem nyílik meg előtte. Menyasszonya, Putnoky-leány, váratlanul meghal; bánatában elhagyja az udvart, visszamenekül fogarasi zsoldosai és oláhjai közé. Még ingadozik világ és belső élet közt. A belső élet választottjai is csak emberek és olyan nehéz, nekik is nehéz, a világtól elfordulni. A gazdag özvegy, akit most kiszemel feleségnek, szintén váratlanul hal meg, ez új csapásról már felismeri, hogy felülről jön, már enged-

meskedni akar, el akarja hagyni a világot, de az út még nem világos előtte. Akkor, 1520-ban üresedik meg a nagybirtokú vránai perjelség, amely Horvátország felől a török ellen legerősebb védbástya. A töröklesben elesett perjel, Beriszló Péter püspök, a «haragos papbán» nagy törökverő volt, az ő babérajaira áhítozik most Tomori is ; azt hiszi, a pogány elleni harc megfér belső életre való hajlandóságával, sőt erősíti azt. Ismét felülről kell jönni az útmutatásnak. És jön is : a perjelséget Lajos király egy érdemetlen udvari tányérnyalójának adja, megvetve Tomorinak sebeit és hűszesztendős szolgálatait. A mellőztetésben a sérelem mellett felülről jött parancsot is lát, akarata újból megindul a belső élet felé, de az «érzékek féktelensége még ellenáll», mint maga mondja, belső küzdelméről a pápához írt levelében, az Úr azonban nem engedi többé veszni választottját ; az ő segítségével hirtelen dönt, vagyontát végrendeletileg elhagyományozza és tényleg fel is osztja, s maga belép 1520 végén a Szent Ferenc-rend újlaki zárdájába, ahol Kapisztráni Jánosnak, törökharcban és belső életben egykép elődjének, holtteste őriztetett. Ujoncévét a palotai kolostorban illően eltöltvén, Esztergomba küldte rendje a theologia tanulására és veteményeskert művelésére. Itt érte a hír, hogy Nándorfejevárv elvesztése után ennek a szegény országnak épen ő reá, Szent Ferenc szegény fiára van szüksége.

* * *

Századok messzeségéből nézve, akkor egyetlenegy feladata volt az országnak : védekezni a török ellen. Nyugati művelődés, vallási kérdés, a jobbagosztály sorsának javítása, tehát kulturális, szociális problémák mind eltörpültek, megoldásuk közömbössé vált az egyetlen kérdés mellett : áll-e még holnap magyarok országa? élünk-e még holnap? Hogy van-e tudós és kereskedő és igehirdető, ez a Mohács előtti években mindegy lehetett ; szüksége, égető szüksége az országnak csak a katonára, a hadvezérré volt. A Mátyás király óta eltelt emberöltő egyetlen hadvezéri egyéniséget sem termelt ; az ország hadereje tehetségtelen nagyurak kezén oszladozott, málladozott. A király után a fővezérség a nádort illette, de Báthory István nádort a köszvény gyötörte, járnai sem tudott és ha mégis elindult a török ellen, az ország : főúrtársai és a köznemesség *csak azért sem* ment vele, annyira gyűlölte. Ellenfelei vele szemben Zápolyai János erdélyi vajdának katonai erényeit szerették dicsérni, akinek azonban csak egyetlen győzelmes haditénye volt : Dózsa György kurucainak szétverése ; a török ellenében talán még Báthorynál is szerencsétlenebb hadvezérnek bizonyult. 1515-ben ő vezette az ország egész déli és keleti haderejét : az erdélyi vajdai, temesi ispáni, nándorfejevári báni bandériumokat, egyéb főúri csapatokat és német segélyhadat a török ellen ; Nándornál átkelt a Dunán, hogy egy kis török várat, Sarnót ostromoljon ; a vezetés tehetetlenségét mutatja, hogy a nagy magyar sereget egyetlen szandsákbég, a szendrői Szinán bég el tudta kergetni, a magyarok megfutamodtak, az egyik bán és a német hadnagy elestek, tábor, ágyú, szekerek elvesztek, Zápolyai pedig Nándorfejeváron át hazatért és nyugodtan tovább folytatta országgyűlési botrányok sorozatában azt, amit országos politikának, parlamentáris életnek nevez a mai, kifejezéseiben szelidebb kor. Maga Nándorfejevár is vezér híján esett Szolimán kezébe ; csak a vicebánok védték, az új bán, Török Bálint gyermek volt, ő csak *örökölte* a tisztséget ; a fölmentő sereg egyik felét Zápolyai, a másikat Báthory vezette volna, de mivel ők együtt nem akartak működni, neki se mentek a töröknek, csak távolból, Bácsmegyéből és a Szerémségből nézték az utolsó végvár

pusztulását és hagyták, hogy Lajos király Mohácson hiába várakozzék az ő erejük egyesülésére.

Nándorfejérvár bukása után mégis csak kellett valamit csinálni, annál inkább, mert a külföldön járt követek, kik segílyt kértek Európa hatalmaitól, legtöbbször a német birodalomtól és a pápától, egyre azzal jöttek haza, hogy a külföld arra volna kíváncsi, mit tesz maga Magyarország a saját védelme érdekében. Sürgősen szükségesnek látszott a Nándorfejérvár bukásával épen közepén lyukat kapott védelmi vonal helyreállítása. Ez lett volna a kinevezendő alsóvidéki országos főkapitány első feladata. Megértjük, hogy sem a nádor, sem a vajda, sem más nagyúr nem kapott e tisztségen. Mindenki húzódozott tőle; érezte, hogy csak tövist nyujt, nem babért. Az immár török Nándorral szemben magyar részen a kalocsai érsekség várai állottak: az erősebb Pétervárad és egy csomó kisebb vár: Kamanc, Rednek, Barics, Csörög a Szerémségben, távolabb Bács vára; a fontos Titel a kalocsai káptalané volt. Az ország születtezett vezérei ezt észbe véve gyorsan megegyeztek: a főkapitányságot és a kalocsai érsekséget egyesíteni kell, érsekké pedig Tomorit kell kinevezni. «Ússzon a barát», vegye fel ő az ország gondját és csinálja ahogyan tudja.

Az ország védelmével főkapitányi rangban az egyik zászlósúrnak servitorát bízta meg tehát: ez eddig hallatlan dolog volt; ma azt mondanók, példátlanul demokratikus kezdemény. Az urak természetesen magukat akarták menteni a nehéz tisztség elől, de Bornemisza servitorát még így sem teheték volna főkapitánnyá, ha nincs ott kéznél a véletlenül betöltetlen kalocsai érsekség. Ennek és a főkapitányságnak egy kézben egyesítésére tehát nemcsak azért volt szükség, hogy az érsekség javadalma pótolja a főkapitányságnak előrelátható szegénységét, hanem még inkább azért, hogy az új főkapitánynak alacsony multját elfödje a főpapi dísz. Bornemisza volt szolgájának nem akadt volna bán, ki engedelmeskedjék; főkapitányi fellépését és parancsai végrehajtását csakis a kalocsai érseki méltóság tudta biztosítani. *Ezért* ültették a büszke érseki székbe az egyszerű minoritát.

Tomori mindvégig vonakodott; kolostorát nem akarta többé elhagyni, királyi parancsok, Bornemisza atyai rábeszélései nem használtak. Erre a király, akit a nagyurak mozgattak, a pápát kérte fel, hogy mentse fel Tomorit szerzetesi fogadalma alól és utasítsa az érsekség elfogadására. VI. Hadrián pápa épen az engedelmességi fogadalomra hivatkozva parancsolta meg neki, hogy kolostorát elhagyva a széket elfoglalja, ami 1523 májusában meg is történt. De Tomori egész hátralevő életében a rend tagjának érezte magát, szigorú szabályait megtartotta, durva szóruhában járt és udvarában maga körül két rendtársát tartotta, kiket a tartományi rendfőnök bocsátott rendelkezésére.

Amint kinevezésében nyoma sincs egyéni önzésnek, úgy egész háromesztendő főkapitányi, hadvezéri működésében sem. A lelki krízis, melyen a rendbe lépés előtt átment, nem ismétlődött többé, Szent Ferenc meggyógyító lelkét és ettől kezdve világi élete nem egyéb, mint az országért és a kereszténységért való *egy* erőfeszítés. Első dolga volt az érseki bandérium rendbeszedése, az érseki város kijavítása, a dunai hajóhad, a királyi naszádosok újraszervezése, Nándorfejérvár ellenében a régi bánóság felújítása: a királytól kinevezett új bánokat az érsekség vagyonából ő látja el csapatokkal, felszereléssel, fizetéssel. Mohács előtt az utolsó erőfeszítést az ország megmentésére, nemcsak egyházi férfiu tette, hanem szinte kizárólag az egyház költségén ment végbe az: a kalocsai érsek és a pápa, meg legatusának költségén.

Hogy az ország miért nézte tétlenül érsek és pápa e heroikus küzdelmét,

ennek nemcsak az urak önzése a magyarázata. A betegség gyökerei sokkal mélyebbre nyulnak. Mátyás király halála után a törvényes országgyűlés minden időkre eltiltotta az egyforintos állandó adót, amiből Mátyás fekete seregét fenntartotta, magát e zsoldos sereget Kinizsi Pál verte szét. Amikor tehát Európa minden hatalmassága : svájciak, burgundok, flamand városok, olasz urak, Miksa császár, még a törökök is, végkép áttérnek a többé-kevésbé állandó zsoldos seregek tartására, Magyarország tudatosan elhagyja ez új utat és visszatér a középkori, elavult hadrendszerhez. Mintha most a világháborúból azt tanultuk volna, hogy minek tank és minek repülőgép? a győzelemhez elég a harci bátorság és a világháború előtt használt lőfegyver és ágyútípusok ! Igy éledtek fel, papíron, a törvények szövegében a régi középkori védelmi szervezetek : a jobbágykatonaság, a nemesi felkelés és az úri bandériumok, melyeknek használhatatlansága már Mátyás korában sem volt titok. Közük az első, a jobbágykatonaság, teljességgel lehetetlenné vált Dózsa lázadása óta ; ki mert volna újra fegyvert adni az embertelen bosszúállással agyonkínzott jobbágyok kezébe ! A nemesek felkelése, azaz a vármegyei csapatok hasonlóképp használhatatlanok voltak. Ezek vagy nem merték elhagyni háztájukat, nehogy távollétükben a jobbágyok fellázadjanak, vagy pedig, ha megjelentek a véres kard jelére a vármegyei zászló alatt, hiányzott a használható fegyverzetük. Nyugaton ekkor már évtizedek óta uralkodott a landsknechtek hosszú lándzsás divata ; Miksa császár, az utolsó lovag, maga is gyalog vezette hatalmas szálfával : hatméteres lándzsával kezében, apró taktikai egységekbe foglalt zsoldos gyalogjait, kiknek támadása Mátyás halála után az ország szívéig, Fejérvárig hatott, anélkül, hogy bárki is ellenállhatott volna nekik. A megyei nemesek azonban, még atyáiktól örökölt felszerelésben állottak ki, ha kiállottak, melyet ugyancsak megrágott a Mátyás halála óta eltelt hosszú békés idő vasfoga : ócska bőrpajzsukat egér rágta, rozsdás görbe kardjuk madzagon lógott és hüvelyéből nehezen járt ki ; kinek félsaruja, kinek félsarkantyuja hiányzott ; támadó fegyverük sípszerű, nádként törekeny lándzsa, mit kopjának hívtak ; lovuk a végtelen vadászaton vagy jobbágyi szolgáltatásban tönkrement apró, sovány gebe. A magyar nemesség e siralmas felszerelésétől semmiben sem különbözött az ugyane korbéli német, frank, sváb lovagok felszerelése ; amíg azonban ezeket hiányos fegyverzetük miatt haza szokták küldeni a mustrákról s ezt meg is teheték a németek, mert harci szervezetük ekkor már túlnyomóan zsoldos rendszeren nyugodott, addig nálunk egyrészt semmit sem tettek a felszerelés javításáért, másrészt mégis erre a közismerten használhatatlan nemesi tömegre építették, épen a végső szükség esetében, az ország védelmét. Használhatóbb csapatokat állítottak ki birtokaikról a főurak, kik ekkor már többnyire zsoldot fizettek embereiknek, a nekik kiutalt királyi jövedelmekből. Az urak bandériumaira azonban nem lehetett számítani, mert nem volt országos erő, mely kényszeríthette volna őket a harcban megjeleni. Szolimánnak személyesen kellett jönnie a Szerémségbe és a Dunántúlra, hogy az urak királylag kisebb része kiállítsa bandériumát. Tomorinak, mikor Szolimán hatalmas előhadát, Ibrahim nagyvezir seregét kellett volna a folyamokon való átkelésben megakadályoznia, némi papi : esztergomi érseki és káptalani, szekszárdi apáti, pécsi püspöki fegyvereseken kívül csak két, alig húsz éves ifjú főúr, Perényi Péter nádorfi és Török Bálint segédkezett, akiket forrongó vérük és dicsvágyuk hajtott a török ellen ; az úri bandériumok csakúgy, mint a vármegyei csapatok, egyedül a király vezetésével voltak hajlandók harcba indulni.

A harci szervezet elavult volta az, ami Tomori működését eredmény-

telenné tette. Az egyik országgyűlés ugyan egész váratlanul kimondta, hogy a király fogadjon zsoldos sereget, de erre pénz nem szavazott meg, viszont a felállítandó zsoldos sereg reményében már előre elengedte a nagy uraknak a bandériumtartást. A viszonyok javítására nem gondolt senki komolyan, sőt a végső szükségben kibocsátott rendeletek szinte a rosszhiszeműség bélyegét viselik magukon. Június végén rendelik el, pápai felhatalmazással, hogy az egyházi felszerelések felét beszedjék és belőlük pénzt verjenek, holott ehhez biztosok kiküldése, a helyszínen becslések, végnélküli alkudozások, a kincsek, edények beszállítása, a nemes ércmasszák összetörése szükséges, amíg pénzverőbe juthat valami és zsolddá válhat! A király augusztus 4-én már Pakson van, Pétervárad már a töröké, amikor kiadják a rendeletet, hogy nemcsak az összes nemesek, de az összes jobbágyok is felfegyvereztessenek és Tolnára küldessenek. Honnan vegyék az országban a fegyvert? hogyan gyülekezzenek az egész ország Tolnára? ki maradjon otthon, ha mindenkinek el kell jönni? ezen kérdésekkel nem törődtek a papirosrendelet kiadói, akiknek persze Tolnán eszükbe sem jutott, az elrendelt felkelt országot bevárni és élelemmel, szállással fogadni. A királyi rendeletek egyszerű formalitásokként adattak ki, megtartásukat maguk a kormány emberei se remélték.

Ezt a megbomlott hadi és politikai szervezetet tekintetbe véve megérthetjük, hogy Tomori még oly szent lelkesedéssel se tehetett többet, mint amit tett. Érseksége vagyonából, mely évszázados török pusztítás miatt erősen megcsappant, felszerelte a végvárakat és beléjük zsoldosokat helyezett; ezeket személyes példájával buzdította; ő volt századokra az utolsó magyar, aki még egyszer átkelt a Száván; ő volt az, ki a törökök hídverését ameddig lehetett, akadályozta; ő volt az, aki Péterváradba zsoldosokat tett és ezzel még egyszer időt szerzett Magyarországnak a végső védelem szervezésére. Munkájában a pápai követen kívül senki se támogatta, ettől kapott időnként nagyobb összegeket zsoldosok fogadására s ez volt az, aki lemondási szándékáról kétszer is lebeszélte, hivatkozással a kereszténység helyzetére, melyért kötelessége, Isten előtt is, tovább szolgálnia. Mert Tomori, mint régi katona, attól kezdve, hogy április elején biztos híret kapta Szolimán személyes elindulásának, tisztában volt a védekezés eredménytelenségével. Levelei, személyes megjelenései nem képesek az udvar és urak lelkületét, még kevésbé az elavult védelmi szervezetet hetek alatt átalakítani. Szóban, írásban, pápa és király előtt, lemond állásáról, de a kötelességérzet tovább űzi, hajtja pihenés, megállás nélkül. A budai rendeletek fiktív, akarattalan, eredménytelen voltát jól látja, az egyházi szerek beszédétől semmit se vár, mert tudja, hogy nincs is elég pénzverő hely az elkésve beszédett edények feldolgozására. Még sincs pihenése; az ő személyében él Magyarország élni akarása. Márciusban, az akkor leggyorsabb közlekedési eszközzel, négylovas szekéren rohan Visegrádra a végekről, Szolimán elindulása első hírével, hogy a váraknak felszerelést és zsoldot szerezzen. Senki nem törődik jajkiáltásával, a hatalmas vagyonszerző, Thurzó Elek, aki a kezelésében levő királyi kincstárt soha össze nem zavarta saját gazdag pénztárával, kijelenti, hogy semmi pénz sincs; hogy felelőssége ne legyen, lemond a kincstartóságról (amit többször is megtett). Tomori visszatér a végekre s már csak levelekben kéri Budát segítségre: «Tudja meg Felsőged, a szávai hidat nem vásártartásért csináltatja a török császár». A hidat Dráván is, a Dráván is elkészült, az érsek és pápa zsoldosai, részben csehek és németek, hősiessé elpusztultak az utolsó végvárban, Péterváradon; Tomori alig négyezernyi hadával visszavonul Bács felé s onnan a Dunán átkelve Mohács irányá-

ban, hogy a Budáról lassú menetekben délnek tartó Lajos királyhoz csatlakozzék. Ez nevezetes pillanat életében. További magatartása alig magyarázható többé az ő saját lelki életéből : a fővezér most seregének tömeghatása alá kerül, halálra szánt sereg és vezér egymást hajszolják a halálba.

* * *

Július második felében, Pétervárad eleste előtt Tomori levélben ajánlja a királynak, hogy ha a vár felmentésére nem tud segítséget küldeni, kössön akár adófizetés árán is békét a törökkel. Ez még a régi Tomori tanácsa, a józan katonáé és az önzetlen emberé, aki a szomorú helyzetet felismeri és következményeit le is meri vonni. Pétervárad elveszett, Tomori visszavonulása során megérkezik Mohácstól délre s ott a Dráva és Karassó mocsaraiban akarja maroknyi csapatával feltartóztatni a törököt. Lajos serege ekkor Tolnán van, innen kellene a nádornak Tomori segítségére Eszékre indulnia, de senki sem megy vele, csak Mohácsig jut s onnan visszatér a királyhoz Tolnára. Eszék elvész, Tomori tovább harcol ugyan a mocsarak közt a török előhaddal, de remény nélkül, csak kötelességérzetből, nem annyira az emberek, mint Isten iránt. Augusztus 17-én hozzájön a király báttai táborából Palinay György boszniai püspök, ezzel megint azt az üzenetet küldi vissza a királynak, hogy a szultántól, akár évi adó fejében is, békét kérjen. Ez is még a régi Tomori. A változásnak a következő napokban kellett végbemennie, amikor személyesen is megjelent Báttán és ott, bár vonakodott, kénytelen volt elvállalni az egész sereg fővezéri tisztjét. Kérésére a fiatal Zápolyai Györgyöt adták társul melléje, amíg ennek bátyja, az erdélyi vajda meg nem érkezik. Ettől kezdve Tomori rendelkezéseiben kapkodás és ami fő, eddigi magatartásából teljesen értelmetlen optimizmus vehető észre.

Karassói kis seregéhez visszatérve, enged ezek követelőzésének, hogy a királyi sereg jöjjön közelebb és ütközzék meg. A királyi tanácsban, mikor a török sereg számát kérdik tőle, előbb 300.000-et mond, de mikor az urak megjéjnének, mindjárt 70.000-ról beszél, a többi csak fegyvertelen csorda. A sereg és urak elbizakodott optimizmusát nem mérsékeli, nem szólal föl többé a végső csata elhalasztása ellen, nem követeli, hogy az útban levő csapatokat, köztük Zápolyai János és Frangepán Kristóf nagyobb seregeit megvárják ; megütközik, mikor az utolsó pillanatban megérkezett ágyúkat még ki sem rakhatták a hajókból. Az összeütközésnél azt hiszi, hogy csak a török sereg egyharmadával áll szemben, s az első magyar harcrend rohama után támadásba rendeli a második, utolsó harcrendet is, melyben állott maga Lajos király. Mindezzel, ami pedig egyértékű a mohácsi vereség könnyelmű, szükségtelen felidézésével, joggal vádolhatja őt hadtörténetírásunk, mely előtt a csata egyetlen részlete sem maradt titok és az is kétségtelen, hogy a hibákat sem a rossz kémszolgálat, hanem azzal nem tudjuk eléggé menteni, hogy Tomori csak kisebb csapatvezér volt, akitől nem lehet megkívánni, hogy nagy seregek ilyen döntő mérkőzésében valóban hadvezérnek bizonyuljon.

Az optimista Tomori megítélésénél nem szabad egy szociális momentumot figyelmen kívül hagyni. Érsekké és főkapitánnyá kineveztetése óta folyton a végeken élt, az udvarba csak azért ment, hogy pénzt és sereget kérjen, pár napig, néha csak pár óráig tartózkodott ott, a tagadó válasz elzavarta anélkül, hogy az uraknál bármi további tárgyalást megpróbált volna. Egyszer éjszaka búcsú nélkül ment vissza seregéhez. A nagyurak nyelven nem értett, még érsek korában sem. Most azonban, a döntő pillanatban, Bornemisza egy-

kori servitorának vállaln van a feladat, hogy az urakkal szemben a józan ész szavát érvényesítse. Az urak kétségtelenül nem égtek a harci vágtyól, különben nem hűzódottak volna úgy a fővezérségtől. De Tolnán, Báltán, Mohácson a király táborában nem fegyelmezett hadsereg van, hanem fegyveres országgyűlés-féle. Vármegyei csapatok, tehát köznemesek állnak ott fegyverben és szónokolnak ismét a haza megmentéséről, most már nem adójánlással, hanem vérrel, fegyverrel, ütközettel. Az urak egy részét régi kapcsok kötik e köznemességhez, miből következik, hogy a királyi tanácsban, ahol a nagyurak most mind együtt vannak, ismét megszólalnak a pártok. A hadi dolgokban járatlan nemesség harcot követelő szavának megvan a visszhangja a királyi tanácsban, mely az utóbbi évek fegyveres országgyűlésein úgyszólván többször beadta már a derekát. A királyi tanács most egyúttal haditanács is, benne tehát a nemesség követelése a pártpolitika útján végzetes katonai elhatározásokká érlelődik meg. Világosan szemlélhető ez alulról jövő nyomás a nádor sikertelen elindulásánál: nem mennek vele, mert nem kötelességük a király nélkül hadba menni. A nemesi szabadság ürügyével követelik a király jelenlétét, holott mindenki, Ferdinánd főherceg, a német rendek, Zápolyai János egyként a legkomolyabban óvtak attól, hogy a királyt összeütközésbe bele sodorják. Jöjjön a király, mert a nemesi szabadságot sértené, kisebb úr, alattvaló vezetése alatt menteni meg a hazát. Ezért kellett a szegény királyt még a harckész sorok közt is végigvezetni, sisak nélkül, hogy minden nemes örvendhessen privilégiumai megtartásának, látva, hogy királya vezeti. Mindez ma keserű gúnyt hív ki maga ellen, de *akkor* a hatalmi viszonyok momentán eloszlásából következett és senki, még a legnagyobb és leggőgösebb ország bárója sem mert ellene szót emelni. Maga a király, nyugalmat eröltetve arcára, vezettette körül magát hű alattvalói sorai közt és csak akkor borítá el halálos sápadtság arcát, mikor helyére visszatérve a sisakot fejére tették. Ő is meghozta az áldozatot, amikor alattvalóinak tömege, jobb belátás ellenére, belerohant a biztos pusztulásba.

Még kevésbé várhatjuk el Tomoritól, hogy ő szállott légyen szembe a királyi tanáccsal, melyet a hadban járatlan tömegek nyomása készítetett a gyors összeütközésre. Korábbi társadalmi alárendeltsége s azután egyszerű ferences «barát» volta, mindez megmagyarázza, hogy e döntő fázisban inkább végrehajtója volt a királyi tanács szándékainak, inkább hadi parancsokká formálta át a tanácsnak köznemesi nyomás alatt kialakult óhajtasait, semmint ellene szegült volna egész Magyarország fegyveres akaratának. Mert ez volt ott Báltán és Mohácson, ez, az ország, harcolta ki minden vezető ember ellenére a végzetes összeütközést. Igaz, hogy ez a fegyveres Magyarország ott a mohácsi síkon összesen 16.000—17.000 emberből állott — a sereg egyharmada német, cseh, lengyel, olasz zsoldos volt — de ez a 16.000—17.000 fegyveres a maga bőrért vitte a harcba, mikor a százazrek gyáván otthon maradtak s így kivételes bátorsága tudatában joggal rákényszerítette akaratát a vezetőkre. Ellene csak a magasabb műveltségnek tehetetlen kritikája szólalhatott meg, az ifjú Perényi püspök ilyen humanista önironiával jövendölte meg húszezer magyar-nak mártirhalálát. A «tehetetlen papok és a csatát ellenző urak» nem sokáig ellenkeztek a tömeggel, a kisebb tábor követői népszónoklatokban követelték az ütközetet és a királyi tanácsban halált kiáltottak az ellenzők fejére. Tomori legjobb tudása szerint vezette a harcot, előljárt a véres küzdelemben, a bomladozó sereget bátorította és a futók rendbeszedésén fáradozva esett el a sűrű gomolyagban.

Ha Tomori nincs, nem gondolhatnánk Mohácsra anélkül, hogy a szégyen egészen el ne égetné orcánkat.

A nemzet Mohácsot megelőzőleg a legsúlyosabb politikai és társadalmi krízisen ment át. A királyságnak régi középkori koncepciója már Mátyás alatt sem tudta a nemzeti feladatokat megoldani, ebben a XV. századi Magyarországon ugyanoly tapasztalatokon ment át, mint a nyugati államok. Míg azonban nyugaton a további fejlődés egyenes úton folyt le: feudális urak és területek felőrlése, provinciák egyéniségének megszüntetése és a nemzeti egységbe beolvasztása, városok emelkedése, az uralkodónak a rendektől függetlenítése és abszolutisztikus hatalma, addig nálunk a Mátyástól ez irányban megindított fejlődési vonal az ő halálával hirtelen, végérvényesen megszakadt. A Jagellók kettős nemzedéke visszaesett száz éve elavult politikai és társadalmi viszonyok közé, ez magyarázza, a továbbhaladás mesterséges lekötése, azon erkölcsi betegségeket, melyeket a legfelületesebb vizsgálódás is észrevesz e korszakon. Ám ha ily módon mélyebb okokból érthető is, el nem tagadhatjuk és nem szépíthetjük azt a példátlan önzést, melynek durva konfliktusaiból áll e korszak úgynevezett politikai története. Keserű arra gondolni, hogy ez ország politikai vezetői — Szalkai László, az esztergomi érsek, Báthory nádor, Zápolyai, a vajda, avagy a szobatudós Verbőczy István — méltatlan, alacsony-lelkű, legjobb esetben tehetségtelen emberek voltak. Csak a vezető emberek teljes elégtelensége magyarázza a pápai követ lesújtó ítéleteit, miket a Mohácsot megelőző időben hallunk tőle: «Mindinkább meggyőződom, hogy az ország helyzete reménytelen». «Ez az ország nem képes magát megvédeni.» Mert nincsenek államkormányzatában becsületes emberek. A pápai követ ujjain számlálja el, akikre rá lehetne bízni a kincstartóságot. Bornemisza János becsületes, de öreg ember; Brodarics püspök már kancellár; nincs más, mint Tomori érsek. Ő az egyetlen becsületes ember, aki használható volna. Persze Tomori nem vállalta az új méltóságot, de becsületesnek továbbra is megmaradt.

És ez az, ami Tomori alakját szinte emberfelettivé növeszti meg. Hataloméhes és pénzsóvár önző társai közt egyetlen, ki önzetlenül, magasabb érzésből, vallásos kötelességből szolgálja az országot. Romlottak közt egyszerű ember, aki a pápai követ megfigyelése szerint «nem alkalmas arra, hogy felismerje az udvari fondorlatokat, amikben kevés jártassága van». Igaz ember, kinek kedvéért sok megbocsáttatik a bűnös országnak. Az, aki hogy itt volt, fáradt és dolgozott, pusztán ezzel megmenti a magyar életerőbe vetett hitünket, mit nélküle elvesztenénk és megszabadít bennünket attól, hogy piruljunk Mohács katasztrófájáért. Mert volt itt legalább *egy*, aki akarta Magyarország megmentését. Aminthogy legújabb katasztrófánk szégyenét is az teszi elviselhetővé, hogy ekkor is volt az országnak *egy* embere, aki nem a saját épségét, hanem az országét akarta. Sorsa ugyanaz lőn, mint Tomorié: a hiábavaló, gyümölcstelen, felesleges halál. Felesleges, sőt káros az országnak, de talán nem felesleges az ő szempontjukból, akik nagyon akarták az ország javát, de elégtelen eszközökkel, néha hibás elvekkkel, sokszor tehetetlen munkatársakkal és elvakult bátorságú vagy gyáván szétfutó csapatok élén. Egész emberek voltak és illett hozzájuk, hogy a vesztett harcot végigharcolják — mindhalálig.

Szekfü Gyula

MEZŐSÉG.

I.

Messzi körül a dombok rajza enyhe.
A föld kövér és gömbölyűn türemlő,
Mint sok-sok drága, nedvdús Céresz-emplő,
Úgy duzzad mind a dúsosolyú mennyre.

Aranytejet csapol a hallga nép itt.
A dombokat nehéz aranyba folyva
Aranszemét hord aranszínű polyva,
A napraforgó arany sátrat épít.

S hová nem tellett hulló orcaharmat,
— A titkos ér áztatta barna földbe —
Ragyogó rétek százvirágú zöldje
Salamon pompáját kacagva sarjad.

S aranyt izzadó dombok izzó mellér,
Salamont kacagó réthímek selymén
Egy drága asszony andalogva elmén.

Nesztelen lép az aranygyönyörűre,
Süppedve a vadér itatta fűre;
Kezében a Csend álomhegedűje.

S míg hűs smaragdban, hűv aranyban surran,
Fejét fent fürdeti a mély azúrban,
S a táj halk-buja lelke peng a hűrban.

II.

Erdő sehol... itt-ott egy berkes üstök.
Kavics se görg... hogy vón iramló szikla?
Patak helyett csak ér, szalagnyi szikra,
Folyó helyett tavak, alélt ezüstök.

*Madárdal helyett miriádnyi tücskök,
Város helyett tanyák csak, törpe falvak.
Felettük az ég kék harangja hallgat
És fátyol ing: szélfodrozatlan füstök.*

*Szekér ritkán zörg, ló elvétve horkant,
A kígyós út ezüstje fű-fakultas:
Porát csak néha szántja messzi utas.*

*Minden letörpült, állott, visszatorpant...
Ez itt a tájék halk parancsa, titka,
Még nótaszó, beszéd is vajmi ritka.*

*S a kín, mely égigkondult más határon
Elcsitul itt, az alvadt, drága tájon — —
(Fáradtra sírt gyermekre így jön álom.)*

Berde Mária.

NYÁRI ZSONGÁS.

*Zsong a nyári rengeteg,
Zeng a napsugár.
Sárga búza megremeg,
Péter-Pálra vár.
Napraforgó napba néz,
Lepke mondja: rózsaméz,
Rózsa mondja: nyár.*

*Rádszakadt a nyár, szívem,
Forrón, gazdagon.
Búzafürlős földeken
Érik asztagom.
Bókol már a telt kalász,
Közeleg az aratás:
Delet ért napom.*

*Szívem is ma fölzenél:
Kelyhe — tárt virág.
Ó be színes, ó be mély:
Mint a dús világ.
Minden élet benne fér,
Szöcsketánc és tölgylevél:
Olyan nyári — tág.*

*Csorduló nyaram delén,
Fönn a hegyfokon,
Szerteszét merengek én
Völgyön, partokon.
Mostan mindent értek én,
Most ez élő földtekén
Minden fű rokon.*

*Lelkém, élő lant-ideg,
Most be jó neked!
Minden, ami van, tied:
Zsongd a mély eget,
Zsongd az ég-föld-szív zerét,
Emberét és Istenét:
Zsongd ki mélyedet.*

Sik Sándor.

RAMEAU UNOKAÖCCSE.

Arcképvázlat.

AGGLEGÉNY vagyok és húsz év óta ugyanabba a kávéházba járok reggelizni. A kávéház azóta négyszer cserélt gazdát s ugyanany-nyiszor újították fel papirkárpitjait és nádfonatú karosszékeit. A régi, egyszerű, kopottas mokett-kanapékat már régen ószeresnek adták, a csillárokat tejszinű tetővilágítással pótolták, az ablakmélyedé-sekbe szerelmespároknak való csinos, de olcsó plüssel áthúzott páholy-üléseket építettek, a kávéház évről-évre frissebb, modernebb és kacérabb külsőt kapott, én pedig folyton szürkébb, kedvetlenebb és öregesebb lettem. A kávéháznak utolsó régi bútora én vagyok s azt hiszem, a leg-újabb tulajdonosnak már eszébe jutott, hogy engem is át kellene festeni s új huzattal kellene ellátni kopott porhüvelyemet.

Húsz év óta minden reggel ott lapozom át ujságjaimat s közbe-közbe megfigyelem a törzsvendégeket. Ha regényíró volnék, temérdek témát szedtem volna össze a márványasztalok körül. Láttam az idők és emberek változásait; láttam, hogy lesz a szegényből jómódú s hetyke tőkepenzes s hogy a nyugalmazott tábornoknak hogy lesz mindig fakóbb a pirosbélésű katonakabátja. Láttam, hogy egy-egy asszony hogy váltogatja az udvarlóit, hogy a szerelmesek hogyan vesznek össze és hogyan békülnek ki, ha egyikük későn érkezik a találkozóra. Némely vendég ott nőtt fel a szemem előtt egyetemi hallgatóból képviselővé vagy osztálytanácsossá; az egyik pincérből versenyistállótulajdonos lett s egy versenyistállótulajdonos most a ruhatárt kezeli a téli hónapok-ban. Nem csodálkozom már sem a dolgokon, sem az embereken, kávé-házi filozófus lettem reggel kilenctől tízig; jó kávét és mindig friss vajat adnak s a kiszolgáló legény nyájas és tisztelettudó. Ez sovány kárpótlás a családi élet elmaradt örömeiért, de ezért is háládatos vagyok. Többre becsülöm az öröm és fájdalom nélkül való békeséges, nyugodt életet, mint az olyant, amelyben megrázó fájdalmak és újjongó örömek válto-gatják egymást.

Talán ötnegyed esztendeje annak, hogy velem szemben az ablak-mélyedésben reggelenként egy feltűnő új vendég vonta magára az érdek-lődésemet. Erős, nagycsontú, negyvenöt-ötvenéves, szőke, ritkahajú, sápadt férfiú, villogó fogsora és lázas, égő szeme fakó arcából szinte kivilágított, két-három nagy pohár feketekávét ivott meg negyedóra alatt és sebesen forgatta kezében a reggeli lapokat. Azóta majdnem mindennap ott láttam a fülkében, egyszer izgatottan, máskor leverten, olykor önelégült, gőgös mosollyal, nagyúri szétterpeszkedéssel, hanyag lustasággal, néha valósággal kétségbeesve, szánalmas megsemmisülés-ben, majdnem zokogva valami ismeretlen bánat szörnyű súlya alatt.

Ki lehet ez a furcsa, láthatólag viharos életű, agyonhajszolt, sze-

rencsétlen ember? Bizonyos, hogy nem most kelt fel, hanem csak most készül az ágyba. A kialudt embernek egész más az arca ; és más a ruhája, a tekintete, a hangja és a szeme pillantása ; a reggeli ember, mintha most született volna, mintha most kezdené el, vagy legalább is most kezdené újra szeretni az édes, titkos, ígérő életet ; a reggeli ember erős, fiatal, bizakodó és büszke arccal indul el a harcba ; az övé a jövő. Az éjjeli ember reggel búcsúzik el illuzióitól ; reggel mintha haldokolna vagy legalább is lemondana az étellel való reménytelen viaskodásról. Ő elbukott és úgy látja, hogy fölkelni nem is érdemes. Ilyen volt az én emberem és én tiszta szívből szántam.

Az is feltűnt, hogy majdnem naponta változott az arca, tekintete, járása-kelése, sőt a ruházata is. Sohasem volt hasonló önmagához — jutott eszembe egy rég olvasott megjegyzés egy groteszk figuráról . . . de nem tudtam hirtelenében megállapítani, hogy kiről és ki mondta ezt a paradoxont. Pedig a folytatására is emlékszem . . . néha sovány és sápadt, mint a sorvadás végső fokán levő beteg ; fogait meg lehetne számlálni az arcán keresztül ; az ember azt hinné, hogy napok óta nem volt étel a szájában ; másnap kövér, mintha mindig bankárnál, vagy egy gazdag kolostorban enné az ebédet. Ma piszkos a fehérenműje, gyűrött és kopott a ruhája, lehajtott fővel jár bujdosva, az embernek kedve volna rászólni s alamizsnát adni a szerencsétlennek, másnap kikenve-kifelve, gavallérosan kiöltözve jön, fennen hordja fejét, majdnem rendes embernek nézi, aki látja.

Ahá, hisz ez Rameau unokaöccse, biz Isten, Diderot halhatatlan kreaturája ő, tetőtől-talpig az a valószínűtlen, furcsa kameleon-figura, modern kiadásban.

Valósággal megörültem neki, hogy végre rájöttem, kihez van szerencsém. És bizonyára feltűnően rajta felejtettem tekintetemet, mert Rameau unokaöccse is rámnézett mereven. Oly erősen és oly tágra nyílt szemmel bámult az arcomba, hogy azt hittem, sértve érzi magát és inzultálni akar. Helyéből fel is emelkedett . . . no, most valami nagyon bosszantó s izetlen dolog történik velem . . . gondoltam és belőlem is valami dühös ellenszenv lobbant ki hirtelen.

Rameau unokaöccse azonban hirtelen megtántorodott, leroskadt a székre, csaknem lezuhant, kezével az asztalba fogódzott és homloka odakoppant az asztal márványlapjára.

— Szent Isten, mi ez? — kiáltottam magamon kívül s az eszméletét vesztett emberhez ugrottam.

A kávéház népe összeszaladt, némelyek orvosért kiáltoztak, mások a mentőket emlegették, néhányan a vizespoharakból nyakon öntötték a szerencsétlen embert.

Rameau unokaöccse azonban pár pillanat múlva feleszmélt és haragosan tolt el magától az érdeklődőket.

— Nikotinmérgezés — dörmögte bosszúsan — néhányszor már megtörtént velem. Köszönöm. Semmi baj. Fizetek.

Bankjegyet dobott az asztalra és távozni készült. De lábai remegtek és bizonytalanul tekintgetett körül.

— Hozzanak kocsit — szolt a pincérek felé és újra leereszkedett a kanapé szélére. Közben szinte rimánkodó tekintettel csüngött rajtam, mintha valamit kérni szeretne.

— Lehetek szolgálatára? — kérdeztem részvétellel.

— Kísérjen ki, uram... csak a kocsiig... köszönöm... félek egy kicsit... átkozott nikotinmérgezés.

— Szívesen elkísérem önt a lakására — ajánlkoztam őszinte megilletődéssel.

— Köszönöm, a viláért sem engedhetem meg... ez is túlsok volt, Pétery vagyok, Pétery Barnabás...

Beült a kocsiba és meglengette puha sötétzöld kalapját.

Két hétig nem láttam. Úgy látszik, Pétery Barnabás restelte a dolgot.

Karácsony táján ismét megjelent. Köszönt, de nyomban beletemetkezett ujságjaiba. Négy csésze kávéfogyasztott és egyik cigarettát a másik után szívta.

Én lopva pillantgattam rá. Fogait a bőrén keresztül meg lehetett volna számlálni, olyan sovány volt az istenadta. A ruhája kopott. Nyakkendője szomorúan lógott bő és magas gallérjából. Olyan volt, hogy szerettem volna felajánlani tárcámat Rameau boldogtalan unokaöccsének.

Már távozni készültem, amikor emberem hirtelen lecsapta ujságját, felállt és asztalomhoz lépett.

— Mi régi ismerősök vagyunk. Megengedi, hogy egy pillanatra!...

— Ó, kérem. Hogy van? Látom, nem tudott leszokni a cigarettázásról.

Pétery, úgy látszik, nem is hallotta ezt. Leült és sóhajtott.

— Borzasztó egyedül vagyok... ez elviselhetetlen.

— Mindnyájan egyedül vagyunk — vigasztaltam szegényt.

— Úgy? Ön is? Hát persze. Reggeli kávézők vagyunk, úgy látszik, mindaketten családtalan, árva, szomorú, ténfergő emberek. Testvérek. Magyarok. Pesti, kávéházi, szegény, árva magyarok vagyunk. Jól sejtem, uram?

— Van valami benne.

Pétery úr finom cigarettával kínált meg és mély basszusán halkán dörmögte felém.

— Erdély?

— Nem. Dunántúl.

— Ott is otthon vagyok. Azaz, hogy csak voltam. De most már csak ebben a kávéházban vagyok itthon, a keservit neki. Szégyen, gyalázat. De, becsületesemre, egész életemben úriember voltam.

Meghökkenve vettem észre, hogy emberem kissé akadozva beszél; úgy látszik, az ő éjszakája nem munkában telt el; szeme révedezve és lázasan csillog; életgyűlölet és tuberkulózis villan ki a tekintetéből. Szerettem volna gyorsan véget vetni a barátkozásnak, de Pétery közelebb húzta székét és bizalmasan, szégyenlősen és gyermekes naivitással súgta a fülembe.

— Látom, mire gondol. Tolakodó vagyok. De meg kell bocsátania. Emberek vagyunk. És én nem is a legrosszabbak közül való vagyok.

— Ó, kérem.

— Pardon, szokott ön kártyázni? — kérdezte hirtelen.

— Nem.

— Soha? Semmit?

— Soha.

— Ó, hogy irigylem önt!

— Miért?

— Mert kártyázni — ez a legnagyobb örültség. Eszeveszett módja az öngyilkosságnak. Akkor inkább a revolvergolyó. Miért? A kártyában csak veszíteni lehet.

— No én már hallottam, hogy . . .

— Nem igaz. Egy este, két este, akár két hétig is lehet nyerni, uram. De végül? . . . Tiszta lehetetlenség. Egyszerű a dolog. Minden kártyás kicsiben kezd, de ezen az úton nincs megállás, magamról tudom. Tegyük fel, hogy valaki higgadtan, üzletszerűen, úgy játszik, mint a gép. Ebben az esetben a statisztika törvényeinél fogva, nagy időközött véve tekintetbe, pontosan annyiszor nyer, mint ahányszor veszít. Ez a nagy számok törvénye.

— Hát akkor ott van, ahol kezdte.

Pétery úr homlokára csapott és keserűn, szinte kétségebeesetten kezdett hahotázni.

— Szerencsétlen ember! Ó, jaj, Istenem, micsoda tévedés! Hát figyeljen ide. Mondjuk, százszor játszott. Nos? Ötvenszer nyert, ötvenszer veszített. De kicsiben kezdte és fokozatosan mind nagyobb tételekben folytatja. Kezdi már érteni?

Én is egészen belemelegedtem a kártyaelméletbe.

— De lehet, hogy eleinte vesztek s később, amikor nagyban folytatom, egy ütésre visszajön a pénzem.

— Dehogy jön, dehogy. Ön elfelejti: hogy a kártyás mindig nagyobb összegekben játszik. Tehát ha a hetvenedik játéknál még nyerésben volna is, a hetvenegyediknél már oly nagy tételekkel operál, hogy egyetlen szerencsétlen éjjel végkép tönkremehet.

— És ha akkor hagyom abba, amikor visszajön a pénzem? . . .

— Olyan ember nincs. Aki kártyázik az nem visszanyerni, hanem nyerni akar. Tehát folytatja a munkát. És ha csak két hétig rosszul megy neki, akkor már vége van. Mert akkor már visszanyerhetetlen összegeket veszített. Ne feledje el, hogy a veszteség végtelen, a nyerési lehetőség pedig korlátozott. Ezért megy minden kártyás tönkre. És ezért örültség az egész. Csak ezt akartam mondani, uram.

Pétery úr felkelt, melegen megrázta kezemet, fizetett és kitámolygott a kávéházból.

Másnap újra ott volt. Ahogy megpillantott, rögtön leült mellém.

— Nézze meg a statisztikámat — kezdte minden bevezetés nélkül. Táblázatot tett elém, amelyen napok és összegek rovatai voltak.

— Látja: ez az év mérlege. Kétszázszor játszottam. Ebből százötvenszer nyertem.

— Pompás.

— Az ördögbe is, hogy beszélhet ilyent? Nem emlékszik már a nagy számok törvényére és arra, hogy a kártyás mindig emeli a tétjét is . . . Különben, beszéljen a mérleg. Százötven nyerő napom volt — úgy-e szerencsés játékos vagyok! — és ötvenszer vesztettem.

— Eredmény?

— Elúszott egy kétemeletes bérházam, a lakásom, kétszázmillió

korona készpénz, ékszer, bunda, könyvtár és . . . és . . . nem is mondom tovább . . . Vagy mondjam?

— Ahogy gondolja, uram.

— Az édesanyám egész vagyona, százötven hold föld, hat hold szőlő . . . még tovább is mondjam? . . .

— Ne.

— Köszönöm. Ezért nem szabad kártyázni.

— Nos?

— Nem is teszem többé.

— Komolyan?

— Egy szivességre kérem. Jöjjön ide este nyolc órakor. Tegye meg nekem. Ha találkoztát ad, akkor nem félek. A szavamat meg szoktam tartani. Uriember vagyok.

Este pont nyolckor megjelent. Elmentünk sétálni. Terv és cél nélkül csatangoltunk a város utcáin. Pétery folyton az emeleti ablak-sorokat nézegette és fel-fel kiáltott lelkesen :

— Nézze, uram, milyen szépek, titokzatosak és regényesek azok a kivilágított ablakok. Ön még nem állott meg az utcán a kivilágított ablakok alatt és nem jutott eszébe, hogy ejnye, de szép lehet ott a fehér függönyök mögött? A legszebb képek cikáznak át ilyenkor az ember fantáziáján. Eszébe jut ilyenkor Dickens és általa a családi élet gyönyörű idillje. A ház feje, ügyvéd vagy orvos, hivatalnok, vagy kereskedő este hat vagy hét órakor bevégezte napi munkáját és hazasietett a családi fészekbe. Ez a szentély, amelybe az agyonhajszolt ember megpihenni tér és nincs is szüksége másra, mint a családi élet költészetére, hogy mindent elfeledjen, ami Shakespeare Hamletjét öngyilkosságba kergette. Mert bizonyos, hogy az az ember ott a kivilágított ablak mögött egészséges, mint a makk és rendjén van a szénája erkölcsi és anyagi dolgokban egyaránt . . . Bizonyos, hogy a ház úrnője művelt, okos, gyengéd és szerény. Halkan lép és a szava úgy muzsikál, mint egy zenélő óra, vagy a gitár az operaház zenekarában.

— Gondolja?

— És gyönyörű teremtés. Bálványa az urának és felséges király-asszonya a háznak. Valószínűleg két szép gyermeke van. Fiú és leány. És a gyermekek valóságos angyalok. Mindnyájan ott ülnek a nappaliban, a kerek asztal körül. Az apa az esti ujságokat futja át; a gyermekek a holnapi leckét tanulják. Az anya horgol vagy a kisleányt tanítja hímezni. Aztán leül a zongorához. Mert gyönyörűen énekel és finom zenei érzéssel kíséri énekét . . .

— Önnek erős fantáziája van.

— Van.

— Miért nem ír?

Pétery harsányan kacagott.

— Legalább tíz kötetre valót összeírtam.

— Miért nem adta ki?

— Minden sor megjelent.

Meghökkenstem. Pétery Barnabás nevét nem ismerem. Pedig minden könyvnek ismerem legalább a címét. Emberem azonban hamar megmagyarázta.

— Én álnév alatt dolgoztam évekig. Azaz, hogy . . . hamisítottam.

— Hogyan?

— Michelangelo úgy tűnt fel, hogy egy szobrárt antik lelet gyanánt adta el egy műgyűjtő kardinálisnak.

— Nos?

— Én Shakespeare-sonetteket, Burnst, Swiftet, Montaignet, Swinburnet hamisítottam. Felfedeztem renaissance költőket, észak-amerikai novellairókat, párizsi dekadenseket, bronzkori elégiákat, jégkorszakbeli mamuthdrámákat és marsbeli költőket. Irtam regényt, amely nagy sikert ért el Kipling neve alatt és sok szerelmes versemet éneklik a világon, amelyeket ráfogtam Sappho és Germaine Stael asszonyra.

— Ön alaposan ismeri a világirodalmat.

— Pedig nem tudok másképp, csak magyarul.

— Hát miért nem ír a saját neve alatt?

— Mert úgy a kutyának sem kellek.

— És miért hagyta abban?

— Mert megundorodtam. Tudja, mit szerettem volna? Ifjúkoromban a végletekig izgatott Bécs, Párizs, London elképzelt élete. A házak, utcák, labirintusok, csatornák, mulatóhelyek, kártyabarlangok, színházak, csapszékek, gyárak, kereskedőházak forró, zürzavaros, titokzatos benső élete. Élete a kalmárnak, a művésznek, a tolvajnak, a világfinak, a koldusnak, a kulisszák és a fórum hőseinek. Akartam írni egy húszkötetes regényt, amelynek hőse egy nagy bérpalota lett volna. Attól a pillanattól kezdve, amikor a fundusába az első kapa-vágást teszik, addig a pillanatig, amikor nekiesnek a kőművesek, hogy a roskadozó épületet csákánnyal lebontsák. Mennyi erény és bűn, mennyi szerelem, öröm, születés, halál, ujjongás és zokogás, mennyi szép és rút epizód lett volna ebben a regényben! És valahányszor elképzelttem az én könyvem hőseit, e hatemeletes Babeltornyot, mindig úgy jelent meg előttem, mint egy titokzatos nagy hajó, a Bolygó Hollandi hajója, sötétben, ködben, borúban, kivilágított ablakkal.

— Irja meg. Csakugyan jó ötlet.

Magamat is elragadott a kivilágított ablakok látványa. Én is égő fantáziával gondoltam az ablakok mögött pihegő élet egyszerű, naiv boldogságára. Ott az erény győz s a gazság elbukik. A polgárok pontosan fizetik az adót és az állam úgy örködik a polgárok felett, mint egy aggodalmas, gondos, figyelmes, jó apa. Mindenki ismeri és megtartja a törvényeket; előzékeny és gyöngéd, ismerőshöz és ismeretlenhez egyaránt; szegény honfitársait bőkezűen segíti, vagy ha maga szorul segítségre, könnyen és megaláztatás nélkül talál résztvevő szívet és önfeláldozó emberbarátot. Az öregek gyámolítják és lelkesítik a fiatalokat és boldogok, ha azok többre viszik, mint ők. Viszont a fiatalok tisztelik az öregeket és buzgón utánozzák erényeiket. A viták tisztán objektív alapon indulnak és kölcsönös megértésben olvadnak fel tudományos társaságokban, parlamentben, sajtóban és társadalmi egyesületekben. Az asszonyok hüek, a leányok ártatlanok, a fiatalság szemérmes, az öregek erkölcsösek. Jó példával és nem zord morálprédikációkkal akarják egymást megjavítani és ha mégis előfordul valami kisiklás, túlzás, tévedés vagy beteg eltévelyedés, nem háborodnak fel, nem ütik agyon a bűnnel együtt a bűnöst, nem torolják meg húszszoros méltány-

talansággal a tévedést, hanem türelemmel fognak a felvilágosításhoz és a károk elsimitásához és köpenyegüket terítik a szegény Noera, aki, nem ismervén a bor erejét, önhibáján kívül megrészegetett. Ó, milyen szép az élet a kivilágított szobában, a lefüggönyözött ablakok mögött! Ott még szenvedni is kéj. Még túrni és várni és epekedni és gyászolni is szép színpadi póz, megható jelenet és irigylendő boldog állapot. Nem is értem, hogy lehet valaki, aki nincs elragadtatva az élet gyönyörű és szakadatlan boldog mámorától.

— A kivilágított ablakok! — riasztott fel álmodozásomból Pétery és felmutatott egy elsőemeleti ablaksorra, amely fehér selyem függönyök mögül lágy rózsaszínű fényfoltokat vetített a homályos utcára. — Látja azokat az ablakokat, uram?

— Gyönyörű.

— Egy ilyen ablaksor mögött éltem én... Nos, a világ legszebb asszonya volt az én feleségem.

— És ön ezt a boldog életet hagyta el a kártya kedvéért?

— Nem így van, uram. A kivilágított ablak egyszer kinyílt és egy asszony ugrott ki rajta... igen, kiugrott, az utca kövezetére dobta ki magát.

— Miért? — kiáltottam fel önkéntelenül.

Pétery lehorgasztotta a fejét.

— Mert vesztett. Hetvenszer nyert és aztán egyszer vesztett.

— Ki volt az?

— A feleségem.

— Meghalt?

— Meg. De az volt a szerencse.

— Ember!

— Tévedett szegény. Ne beszéljünk róla. Vesztett. Akkor láttam, hogy az egész élet olyan, mint a kártya. Az asszony szeretett valakit. Három évig tiszta, boldog, hűséges, odaadó, önfeláldozó feleség és anya és akkor egyszerre jött egy borzasztó szélroham, egy forró, égető, emésztő orkán, egy szerelem és elragadta szegényt. Azóta kártyázom.

Sokáig hallgattunk.

Egy mulatóhely előtt megfogta karomat.

— Volt már ilyen helyen? — kérdezte furcsa nevetéssel.

— Egyszer-kétszer... régen.

— Én még sohasem.

— Soha?

— Nem. Én askéta vagyok. De most szeretnék bemenni. Nézzük csak, mi van ide írva! «Az úri közönség táncol.» Ez tehát bál.

— Dehogy. Csak épen táncrakerekedik, akinek kedve van.

— Szóval, itt víg élet folyik. Ezt meg kell néznie egyszer. Akarja?

— Nem bánom.

Bementünk. A helyiség nem volt nagyobb, mint egy kocsmasöntés. De cifra és zsúfolt. Körben asztalok és székek. A közepén egy négy kvadrát-méter sima parkett a táncolók számára. Azért ilyen kicsiny ez a parkett, hogy az ember ne csak a saját párjához, de a többi táncoshoz is elég közel legyen. Hát közel is volt, azt meg kell adni. A néger zenészhez, a pincérhez, az asztalokhoz és a prostitúcióhoz is

elég közel és egy lépést sem tehetsz, hogy össze ne préselődjél idegen testekkel. Ez aztán a demokrácia! Grófok és pincérek, úri dámák és kokottok, parkettáncosok és néger muzsikusok egy gomolyagban, egymás hegyén-hátán, izzadva, lihegve, jajgatva, bukdácsolva, csámcsogva, röhögve... ilyen a modern orgia. Színes világítás, homály, villanó fények — sötétség!...

A zene?

Jazz-band. Szingaléz-zene. Vad, nyers, buja zörejek fülsiketítően rikoltoztak bele a félhomályos, füstös, gőzös, kávé- és párfümszagú levegőbe. Dobok, kürtök, csörgők, cintányérok, primitív sipok, tülkök, csengők — valamikor az állatkertben szerepeltek ilyen szerecsen-zenekarok, vasrácsok mögött, néprajzi kiállítások keretében. Minden műsor-darab után feljajdultak a zenészek: jaaaj... huuu... hóóó, jaaaj... És a közönség utánuk jajdult: ezzel fejezte ki elragadtatását.

Pétery hamarosan leöntött két-három pohár erős likórt. Szemét összehúzva kicsit körülnézegetett és halkán megjegyezte:

— Figyelje csak meg. Mindenki üvölt, dobálódzik, ágál, csak a táncosok nyugodtak. Azok nem tesznek egyebet, csak ölelik egymást. Azok csak tapadnak, vonaglanak, ölelkeznek, csúszkálnak, pihegnek, nem fásasztják egymást, csak elernyesztik, igen, elernyesztik még azokat is, akik nem táncolnak, csak a táncolókat nézik.

— De azok ott egészen szolidan táncolnak — mutattam rá egy nagyon levetkezett, de szomorú és únott arcú nőre, akit egy egész fiatal, de kopasz és halotthalvány ifjú táncoltatott.

— Azok bizonyára hivatásos előtáncosok. Azok kölcsönösen utálják egymást és órabérért dolgoznak, hogy az úri közönségnek kedvet csináljanak.

Ránéztem Rameau unokaöccsére, de az mereven maga elé bámult és szüntelen dohányzott.

— Nem fél a nikotinmérgeztől? — kérdeztem, mert eszembe jutott, hogy mennyire megijedtem, amikor ez a nagy, csontos ember ott a kávéházban az asztalra bukott.

— Ez az egyetlen örömöm az életben, ez, meg a jó, erős, török módon elkészített kávé.

— De attól elpusztul az ember.

— Nem baj. A kávéba s a nikotinba fogok belehalni, de egyelőre kávéból és nikotinból élek. Ez is csak olyan, mint a kártya. Most abból élek, de ha egy nagy tétet elvesztek, abba halok bele.

És végig csurogtak az arcán a könnyek.

— Higye el, barátom, nincs az a thebaisi remete és nincs az az indus oszlopszent, aki olyan aszkéta-életet élt volna, mint én. Én reggel kilenc órakor lefekszem és alszom délután kettőig. De milyen alvás ez! Az izgalomtól, akár nyerek, akár vesztek, lehunyni sem tudom a szemem. Az idegrendszerem tovább dolgozik. Ott ülök az asztalnál, veszem vagy adom a lapot, drukkolok, verejtékezem, kombinálok, ujjongok és sírok, olvasom a pénzemet, lesem a partnereim arcjátékát, rémes vízióim vannak, didergek és kiver a verejték... csak bizonyos adag veronál segít... Igen, újabban lefekvés előtt beveszem a port, mint ahogy más felhőrpént egy csésze kakaót. Aludni... aludni! Irtózom az ágyban fetrengéstől, de az alvást is kötelesség és program szerint csinálom,

csak még egy-két hétig . . . csak még holnap . . . biztatom magamat . . . aludjunk, hogy holnap erőnk legyen a szerencsét tovább ostromolni . . . és amikor felébredek, kábult, részeg, erőtlenség, izgatott, beteg vagyok, uram, nyomorult, szánalmas, alig ténfergő kutya . . .

— Akkor ebédel . . .

— Ebédelek? Soha. Évek óta nem ebédeltem. Nincs étvágyam. Éhes vagyok, de undorodom minden elképzelhető ételtől. Egy kis káviár, kávé, cukorsütemény, sósperec, szardella, gyümölcs . . . ez az egész napi táplálékom, uram.

— És mikor dolgozik?

— Azelőtt akkor dolgoztam, amikor pénzre volt szükségem. Éjjel két órakor, vagy hajnali ötkor, délután háromkor vagy este, ahogy jött. De két év óta nem tudok dolgozni. Nem érdemes. Ha nyerek, nem szorultam rá, ha vesztek, mi az? Egy csepp a tengerben. Egyáltalán: nekem olyan nagy a költségvetésem, hogy azt nem győzöm munkával. Dolgozni? Kanállal meregetni a tengert?

— Szerencse, hogy nincsen családja — sóhajtottam, szinte csak magamnak, arra gondolva, hogy magános ember végre is csak magamagáért felelős és ha minden kötél szakad, megugrik az élet kényszere elől.

Pétery rémült szemmel bámult reám és sokáig csak a száját mozgatta, anélkül, hogy ki tudott volna préselni egy hangot a torkán.

— Hát erről még nem beszéltem? — dadogta ijedten és arcán ezer ránc táncolt fájdalmában.

— Családja is van?

— Két gyönyörű gyerek. Egy fiú s egy leány. Két szőke, drága, édes angyal. De sohasem látom őket.

— Hol vannak?

— Bécsben.

— Nyomorognak!

Pétery sértődve felkapta a fejét.

— Mit gondol ön rólam? Én úriember vagyok.

— Bocsánat.

— Havi nyolcmilliót kapnak . . . azaz, hogy kaptak eddig mindig, de holnap? . . . Holnap nem tudom . . . Még nincs együtt a pénz . . .

— Mennyi van?

— Semmi.

— Nyolcmillió nagy pénz . . . azt nem lehet csak úgy baráti kölcsönrel előteremtteni.

— Tudom. De nincs is annyira szükségem.

— Hát?

— Egy-kétmillióra.

— S a többi?

— A többit meg kell nyernem. És higgye el, megnyerem. Becsület-szavamra mondom, megnyerem a többit.

Kivettem a tárcából két darab milliót.

— Tessék.

Pétery tiltólag emelte fel a kezét.

— Nem fogadom el.

— Miért?

— Mert szükségem van önre.

Azt hittem, kényeskedik és kéreti magát.

— Hát hiszen, azért állok rendelkezésére, mert szüksége van rám.

Pétery erősen a szemem közé nézett.

— De nem a pénzére, hanem a barátságára — válaszolt energikus, gögös, majdnem szemrehányó hangon és a faképnél hagyott.

Egy hétig nem láttam.

Nyolc nap mulva újra megjelent.

Ragyogott az arca és széles mozdulatokkal, lustán, fölényesen, vígan, frissen, szinte nekigömbölyödve telepedett mellém. Most olyan volt, mintha bankár, vagy gazdag kolostor ebédjéről jönne, a saját autóján, vörösbor és pezsgó után, kissé mámorosan.

— Elküldtem a pénzt.

— Megnyerte?

Pétery gúnyosan biggyesztette száját.

— Azt a néhány garast? Szót sem érdemel. Tízszer annyit nyertem.

— Gratulálok.

— Ez semmi. Ez csak az indulás.

— Hogy érti ezt, uram?

— Úgy, hogy ez csak egy szerény kis kezdet. A szerencsének csak a látogató-jegye, amelyet, a sarkán begyűrve, az előszobám ajtaján hagyott. Most jön még csak a dandárja . . . dandárja — ismételte mosolyogva a szót — úgy-e, régi jó kifejezés, a magyar vitézi időkbel? Mi is mind katonák, harcosok vagyunk, küzdök a végeken . . . hej, vitézek!

És ujjaival dobolt a márványasztalon.

— Százmiliót nyertem és ötvenet még hoz egy szerencsétlen fickó. Ma este revánsot ígértem neki. Képzelterti, mi ez! Úgy játszom vele, mint macska az egérrel. Néhány nap mulva az egész vagyona az enyém.

— Biztos?

— Mint a halál.

— Elmélet?

— Igen. Az én elméletem. A nagy számok törvénye. Fut a pénze után. Ha a fickó eddig százszor nyert, most a százegyedik és százkettedik esetben leádjja az utolsó garasát. Az én törvényem. Ó, az én ragyogó törvényem! Csakhogy most nem én vagyok a törvény passzív hőse. Tudja, mit csinálok a pénzemmel, uram?

— Tovább kártyázik és elveszíti.

— Ohó! — kiáltott fel és egészséges, vidám, ujjongó hahotára fakadt. — Birtokot veszek, ott, lenn, az ön hazájában, uram.

— Dunántúl?

— Ott. Közel a Dunához. Szeretem a vizet.

— Gyönyörű is az.

— Így képelem a dolgot. Az országútról jobbra vagy balra nyírfasor, esetleg vadgesztenye-allée vezet a kis kúria felé, amely fehérre vagy schönbrunni sárgára van festve. Mária Terézia-korabeli ez a kúria, duplatetős öreg épület. A zsindeyes tetőn apró, kiugró ablakok, télen-nyáron nyitva, mert ott belül szellőztetésre van szüksége az el nem adott búzának és rozsnak. Mert ne higgye, hogy még lábán adom el a gabonámat. Nem. Ilyen bolondot ne várjanak tőlem. Nem

sürgős a pénz. Majd, ha ára lesz a búzának, akkor lehet beszélni velem. Igazam van, uram?

— No és hogy képzeled tovább?

— A kis kúriát érti? Hát alul, középen lesz a nagy ebédlő, jobbra az én dolgozószobám, balra az asszony szalonja. Micsoda szép, puha, illatos kis fészek lesz az az ő szobája!..

— Kié?

— A feleségemé.

— Hát...

— Hát még nem is mondtam? Menyasszonyom van. Most egyesenesen hozzámegyek, csak átfutom a reggeli lapokat. Megházasodom. A gyerekeket lehozatom Bécsből, fogadok melléjük francia meg német kisasszonyt... no, de hadd folytassam, milyen lesz az élet ott lenni a kúrián. Így, farsang idején, nagy fahasábok pattognak a kandallóban s valamelyik szobában ertyős petróleumlámpa alatt asztal körül ül az egész család és ki-ki a maga kedves lapját olvasgatja. Most azonban utálom a napilapokat.

— Pedig minden reggel elolvassa.

— Csak neuraszténiából. Épen hogy átlapozom őket. A képes ujságokra már nem is marad időm. De előre érzem, színházi kritika, béli tudósítás, szenzációs újdonságok, politikai eszmecserék, azok ott lenni, a schönbrunni sárgára meszelt kastélyokban egész külön valeurt kapnak, érdekességben egy Dosztojevskij- vagy Balzac-regénnyel vetekednek, hiszen onnan, messziről, a csöndből, a biztonságból, a falusi idillből minden titokzatosan szépnek tűnik fel, a bűnnek valami misztikus varázsa, a füledt, tikkadt nagyvárosi atmoszférának valami bája, az élet sűrűségének és tartalmasságának valami lenge lidércfénye van, amely ellenállhatatlan vonzóerővel hat a vidéki ember fantáziájára.

Szeme lecsukódott, arca kéjes grimaszra torzult és két keze ott a márványasztal felett összekulcsolódott. Láttam, hogy szinte elsülyed és megemmisül az elképzelés gyönyörűségében. És halkan suttogott:

— Nyugodt, békés, álmódzó csend. A petróleumlámpa intim, kedves, barátságos fénye. Kívülről olykor behallatszik a házőrző kutya vakkantása. Esteli harangszó. Fent a padláson az el nem adott búza. Nyugalom. Nem zaklat semmi. Pihenek. Jaj, de fáradt vagyok! Le-fekszem. Nagy, ruganyos ágy, síkos, sima, fehér, hófehér, frissen vasalt ágynemű, az ágy szélén ül a feleségem és felolvas egy könyvből. Forrásművek a nagy regényben. Úgy élek, mint Montaigne... és egyszer csak elkészül...

— Mi?

— A regény.

— Ahá!

— Nevet?

— Isten ments!

— Megírom egy kártyás életét. Megírom a regényt, mely nem lesz más, mint egy kártyás ember életrajza születésétől a haláláig. Így is kezdődik: született Erdélyben, Csikmegyében, Nagyszentmiklóson 1878 február 23-án... és így végződik: meghalt ekkor és ekkor, itt és itt, Isten nyugosztalja. Jó?

— Nagyon érdekes. S biztos vagyok benne, hogy fölötte tanulságos könyv lesz, ahogy önt ismerem.

Pétery kissé elmosolyodott.

— Csak a halál napját és helyét kell valakinek odajegyezni az utolsó fejezet végére. Van egy indítványom. Ezt a baráti szívességet vállalja el ön.

Tréfának vettem a dolgot s többé nem beszéltünk a kártyás élet-rajzáról.

Pétery a következő napokban pontosan megjelent a közös reggeli-nél. Állandóan vidám és bizakodó hangulatban volt. Nyeresége szépen gyarapodott s már együtt volt a kúria és a kis földbirtok árának fele.

— Még kéthónapi szívós, okos, odaadó munka és együtt lesz az egész — mondogatta halálosan komoly hittel és hozzátette, hogy — ha valaki megérdemelte, akkor én most megérdemlem, uram. Úgy dolgozom, mint egy igavonó barom. Sokszor két nap és két éjszaka egyfolytában játszom. Pedig a nikotinmérgezés azóta már kétszer levert a lábamról.

Február végén vacsorát adott.

— Lemegyek Nizzába.

— Kártya?

— Rulett. Itt már senkinek sincs pénze. És nem is bírom ezt a lassú munkát. Nizzában két nap alatt összenyerem a hiányzó pénzt. Akkor aztán megvesszük ott lenn, Mohács mellett, azt a kis birtokot.

— Vigyázzon! Gondoljon az elméletére. A kártyás ember nem áll meg a lejtőn. Mindig nagyobb és nagyobb tételekben játszik. Hetven-szer nyer és a hetvenegyedik esetben . . .

Pétery vidáman kacagott.

— Milyen jól megtanulta az elméletemet. Csakhogy én már fölibe kerültem a kártyás lélektani törvényének . . .

. . . Nizzából naponta sürgönyben tudatta a munka eredményét.

Az első sürgöny így szólt: Pompásan megy minden. Gyönyörű eredmény.

Másnap tudatta, hogy elszédült a rulett-asztal mellett. Harmadnap megnyugtatót, hogy nincs semmi baja, együtt van a pénz, csak még egy utolsó erőfeszítést tesz, mert elhatározta, hogy ötszáz holdas birtokot vásárol.

Negyednap hiába vártam Pétery sürgönyét. A tudósítások végkép elmaradtak s most már én ostomoltam őt táviratokkal. Hiába.

Két hét múlva a lapokban olvastam, hogy Nizzában agyonlőtte magát egy előkelő magyar úr, aki megelőzőleg majdnem felrobbantotta a kaszinó bankját.

Mélységes bánattal gyászolom szegény barátomat. Ritka jólelkű, tehetséges, de nagyon szerencsétlen ember volt Pétery Barnabás. A kúriát nem tudta megvenni, két kis gyermeke Bécsben nyomorogva várja a havi tartásdíjat s nagy regényét, a kártyás életrajzát nem írhatta meg.

Kötelességemnek tartom, hogy a két árvát felkeressem és csekély anyagi viszonyaimhoz képest, támogassam. És teljesítem azt a kívánságát is, hogy feljegyezzem halála dátumát. A regényt nem tudom helyette megírni, ehhez hiányzik belőlem a tehetség és írói gyakorlat,

de talán valakit így is érdekel, hogy Pétery Barnabás, akit én kezdetben Rameau unokaöccsének néztem, meghalt Nizzában, 1926 március tizennyolcadikán. Isten nyugosztalja.

Surányi Miklós.

SZOBOR A RÓNÁN.

*Szobor a rónán. Napkelet szülötte,
Népek nagy árján sodródott e tájra;
Sok villámló vész zúgott már fölötte,
Megbarnult arcán bús sors patinája;
Öldösték százszor, mégis most is él,
Még benne zsong a sűrű ősi vér,
Meglankad olykor, olykor fölhevül, —
Áll jóban-rosszban rendületlenül.*

*Jó somfablojtát balmarokra fogja,
Jobb könyökével úgy fészkel föléje;
Nyugodtan nézdel kéklő távolokba,
Allát lehajtva kérges tenyerébe;
Viharnak napnak bátran szembenéz,
Szeme pilláján nincs egy rebbenés;
Kevésszavú, de sohse tétova,
Szobor a rónán, — úr és katona.*

*Nyiló mezőkön, szótlantul merengve,
Nagy Ázsiában ilyen szobrok állnak;
Csak ő szakadt el örök idegenbe,
Száműzöttjéül ősi szép fájának;
Megárvult lelke olyan hallgatag,
Mint hegyről síkra csendesült patak,
Viharból halkult sejtelmes ború, —
Szobor a rónán, — szép és szomorú . . .*

Sajó Sándor.

NYOLC ÉV UTÁN.

CSÖNDESEN esett az eső, azzal a szomorú egyhangúsággal, amely néha elviselhetetlenné teszi az áprilisi napokat. Még csak reggel hét óra volt, de Miett már ott ült az ebédlő megterített asztalánál. Az asztalon villásreggelire volt terítve, gazdagon és bőséggel, a ritka vendégvárás ünnepélyességével. Egy palack finom bor állott az asztalon csillogóra törülve és ezüst papirosba burkolt nyakával fennhézva. Kis tálakban gondosan felszeletelt húsok, hideg borjúszelvények, sonka és egy egész sült kacska állott, melyek salátával, az ecetes ugorka zöld csillagaival és keményre főtt tojások karikáival voltak díszítve. Külön üvegtányéron barna zsírjában a sült kacska-máját is odakészítette Miett, melyről még tudta, hogy friss piritossal kedvenc eledele volt Péternek. Téli alma és egy skatulya malaga-szőlő állt még az asztalon, amely fölött egy finomabb fűszerüzlet kirakatának hangulata keveredett. De az evő-eszközökön, a tányérokon és az ételeken első szempillantásra meglátott, hogy rengeteg gonddal és szeretettel rakták össze.

Miett az asztal sarkába húzódva kavargatta a teáját, gondosan ügyelve, hogy meg ne bontsa a megterített asztal rendjét. Arca sápadt volt és fáradt, szemén az álmatlan éjszaka gondolatai ültek. Mozdulatai is oly bágyadtak voltak, mintha hosszú betegágyból kelt volna fel. Most sötétbarna ruhát viselt, amely majdnem feketének látszott, szűk, karjához tapadó ujjakkal és ez még karcsúbbá tette alakját. A magasra gombolt nyak fölött virágszerűen fehér volt az arca és nagy vörös haja, mely a napsütésben és a lámpafényben az arany és a bronz tüzes színeiben tudott ragyogni, most színeiben kialudva, fénytelen volt, mint a barna őszi falevél. Kissé meggyúlt arcában megnőtt, elmélyült és megsötétedett a szeme.

Szürke és lélektelen borulatban állott kint az utca s a szoba is tele volt hideg, esős reggeli homállyal, amely vigasztalanná tett maga körül mindent.

Mili keresztülment a szobán. Kötője sarka az övébe volt túrva és idomtalan cipőivel lassan csoszogott végig a szőnyegen.

Menetközben egy pillanatra megállt Miett mellett:

— Mikor jön a vonat? — kérdezte halkan.

— Tíz órakor — mondta Miett, olyan hanghordozással, mintha egy koporsót vártak volna. Aztán utána nézett Milinek és kissé idegesen, panaszosan mondta, miközben tekintetét végighordozta az öregasszony rettenetes posztócipőjén és zsírfoltoktól vastag kötőjén,

amely nyirkos konyhaszagot árasztott. — Szedd egy kicsit rendbe magad . . .

Mili visszajött és szelíden megkérdezte :

— Hogy kicsináljak?

— Vegyél egy másik ruhát, Mili !

— Hogyne, hogyne ! — mondta kissé megsértődve azért, amiért Miett feltételezte róla, hogy ebben a ruhában fogja várni Pétert.

Miatt átment a másik szobába, leült egy karosszékre, megtámasztotta fejét a szék támláján és lehúnyta a szemét. Olyan mozdulattal fogta a szék két karfáját, mintha a szék repült volna vele s ő görcsösen kapaszkodott bele, nehogy lesodródjon abba a bizonytalan és szédítő semmiségbe, mely körülvette. Most, ahogy így lehúnyta a szemét, a szenvedés rút álarca feküdt szép arcára.

Felállt és néhányszor nyugtalanul végigsétált a szobán. Minden tükörben felkereste az arcát és aggodalmas tekintettel fürkészte saját vonásait. Aztán újra visszaült a székbe, egyre reménytelenebbnek érezve, hogy elmulik felette a várakozásnak ez a néhány órája. Már szeretett volna túl lenni mindenén, de az idő mintha megállt volna felette.

Valószínűtlennek tűnt fel előtte ez a viszontlátás, melyet a lassan muló percek egyre közelebb hoztak feléje.

Néhány hónap híján nyolc éve már, hogy nem látta a férjét. Most újra végiggondolta utolsó találkozásuk minden legapróbb részletét, amelyek néhol elmosódva, néhol fájdalmas érzékenységgel és kisérteties pontossággal merültek fel az emlékezetében. Este kilenc óra volt és ők kint állottak a kelenföldi állomáson. Valahol a hosszú katonavonat végében trombita zengett, amely a takarodót fújta. A katonaszállító vagonokban gyertyafények lobogtak s a zsumolt vonat minden kocsijában elnyújtott hangon énekeltek a katonák, mindenütt más-más nótát és ez a sokféle hang olyan volt, mint egy ezrekre menő tömeg zavaros üvöltése.

Nyolc év távolságán keresztül most eltompulva újra hallotta a sok száz torok üvöltését. Kart karba öltve csöndesen sétáltak a vonat előtt és várták az indulást. Péter szótlán volt és ő is megrendülve állt a búcsúzás e néhány pillanatában. Aztán megdördültek a hosszú vonat ütközői, Péter megegyszer, utoljára a karjába kapta őt és összeforrt szájjal megcsókolták egymást.

Péter felugrott a tiszti kocsi lépcsőjére és onnan integetett vissza. Ő még utána szaladt, felnyújtotta a kezét s így kísérte néhány lépést a mozgásban lévő vonatot.

— Vigyázz, mert megbotlasz a sinekben . . .

Ez volt Péter utolsó szava. Aztán elengedték egymás kezét és sokáig integettek egymásnak.

A vonat elment és ő ott maradt az üres állomáson. Huszonegyéves volt ekkor és négyhónapos asszony. Most maga körül érezte ennek az augusztusi estének minden fülledt emlékét.

Négy hónapig volt a felesége és az esküvőjük előtt egy fél évvel ismerte meg Pétert, egy vasárnap délután, a Varga doktorék teáján. Alig egy kurta esztendő jelentett életében Takács Péter — előtte húsz év, a gyermekkor végtelenségbe nyuló emlékeinek hómezőivel és utána nyolc esztendő, ifjúságának és asszonyiségének nyolc égő, lázakkal telített esztendeje, mint fülledt, tropikus lugasok, a lélek rejtett ösvényeivel, ezernyi titkos gondolat sűrű indáival, vágyainak gőzölgő mélyzöld lagunáival és az érzékiség édes, rothadó virágszagával. Mindez teljesen idegen maradt a Takács Péter számára.

Mikor megkapta a hírt, hogy Péter orosz hadifogságba került, mindenki úgy tudta, hogy a háború csak néhány hónapig tart. De a várakozás kietlen hónapjai lassanként esztendőkké nőttek és a harmadik év végén, amikor megjelent az életében Golgonszky Iván, üres és elfáradt lelke már vad szomjúsággal szívta magába ennek az új szerelemnek emésztő lángjait.

Golgonszkyt tegnapelőtt látta utoljára. Egy héttel ezelőtt még mindketten ott tartottak, hogy küzdeni fognak szerelmükért, amely az élet egyetlen és örök joga bennük, órákon át ültek a sötétedő szobában, ennek az egyetlen gondolatnak egyre szűkülő ketrecébe zárva. Golgonszky zsebre dugott kezekkel és lehajtott fejjel sétált előtte a szőnyegen, sápadt volt és a bajuszát rágta, miközben arcán és tekintetén ez a viaskodó gondolat ült ki.

Néha már odáig jutottak, hogy kimondott szavakban fogalmazták meg a mondanivalójukat és elképzelték azt a jelenetet, amikor Péterrel közölni fogják, hogy a nyolc esztendő alatt itt új élet támadt, amely olthatatlan szenvedéllyel követeli a maga jogát és ez az új szerelem a Miatt szívében elsöpörte a régit.

De valahányszor idáig jutottak, Miatt egyszerre görcsös zokogással támolgott át a másik szobába, mintha egy késpenge érintésével hatolt volna át a szívéen Péter tekintete és halálravált mosolya, amellyel e bejelentést fogadni fogja.

Ezzel a tekintettel és ezzel a várható, zavart, szomorú kis mosollyal nem volt erejük megküzdeni. És tegnapelőtt örökre elváltak egymástól.

Két nap óta kitépett szívvel járkált a lakásban, oly sápadtan és erőtlenül, mintha minden vére elfolyt volna. És most itt ült a széken, üres lélekkel és várta a pillanatot, hogy az állomásra indulhasson a férje elé.

Vajjon milyen lesz ez a viszontlátás? Vajjon miféle nyomokat hagyott rajta a nyolc évi orosz fogság pokla? Huszonhétéves volt, amikor elment, karcsú és ruganyos, hátulról a tarkóját nézve, volt benne valami kislányos vonás, most már harmincöt esztendő is elmúlt. Tán megkopaszodott kissé, vagy elhízott és testes lett az alakja, bajusza tán idegenül megvastagodott, tekintetében ismeretlen esztendők tükröződnek, keze talán eldurvult és körmei meghasadoztak, külseje és ruházata talán magába itta a mély Oroszország barbár nyomait s

már elfelejtkezett a testi tisztaság apró kis törvényeiről, melyek egy nő szemében annyira fontosak. Különösen az ő szemében, aki Golgonszky mellett megszokta az öltözködés és modor legmagasabb arisztokráciáját. Golgonszky attasé volt és kamarás, keztyűje, zsebkendője, cigarettájának füstje, szavai, mozdulatai az előkelőség légkörében kitenyésztett különös virágok; vajjon milyen idegen világot fog hazahozni szörnyű hátizsákjában és sötét poggyászában a nyolc-éves orosz fogoly?

A fizikai életnek, túl minden lelki életen, törvényei vannak és vajjon e fizikai élet állati színvonalára süllyedve, hol kereste és hol találta meg szegény a rettenetes fogolytáborok mélyén és szennyes kis orosz városok emberi fertőjében a hosszú fogság vakondok-útjain a testi felszabadulást? Eszébe jutottak azok az újságcikkek, amelyeket a fogolytáborok fertelmes betegségeiről olvasott. Mindez idegen borzadályal töltötte el. De aztán elmenekült ezektől a gondolatoktól és minden erejével a nyolc év előtti napokra próbált visszagondolni, a hosszú téli délutánokra, amikor Péter először járt fel hozzájuk és a szobákat csak a hó és a kályhatűz világította. Az első csók féktelen és szívdobogtató izgalmára, mikor ott álltak a kályha mellett és homlokát a langyos zománcnak támasztotta. Nászuknak első éjszakáira, a firenzei útra és a balatoni nyaralásra. E messzi napoknak kialudt tüzét mint az elhamvadt máglyákat próbálta újra felgyújtani önmagában, hogy megerősítse lelkét a viszontlátás pillanatára s e nyolc esztendő megkövesedett rétegei alatt megnyissa forrását annak a felszakadó sírásnak és forró sikoltásnak, amellyel most a Péter nyakába fog borulni, amikor Péter leugrik majd a vonat lépcsőjéről.

Ott ült a székben, görcsösen a szék karfáiba kapaszkodva, fejét lehunyva szemmel a támlára hátravetve, szenvedélyes erővel és erőszakosan zörgetve fel önmagában a régi emlékeket, hogy kapcsolatot teremtsen a múlt és a közeli viszontlátás között. Szinte a körmével tépte fel ezeket az elhalt idegszálakat, hogy újra fájjanak, újra vérezzenek és elhült szíven újra megindítsák a vérkeringést. Felgyötörte, felzaklatta és felkarmolta önmagát, hogy érezni, örülni és megrezzenni tudjon a viszontlátás pillanatában s e régi nyolc év előtti szerelmet lüktetve, tüzesen és véresen vigye majd most ki az állomásra.

De minden gyötrelme elfáradt és mindez csak olyan volt, mint mikor egy halott testén vágnak sebeket és hideg vér ereszkedik e sebek szájából.

Kinyitotta szemét és ijedten nézett az órára. Már kilenc óra volt. Sietve magára kapta a felöltőjét s mielőtt elindult, benyitott a konyhába.

— Mili... — mondta majdnem dideregve — megyek az állomásra... Vigyázz, hogy minden rendben legyen!

A ház előtt kocsiba ült és útközben azon gondolkozott, hogy nem maradt-e a lakásban, a szekrényében vagy a skatulyáiban valami

ott felejtett apró kis nyoma a Golgonszkyval való szerelmének, amely egykor véletlenül árulója lehet? Most gondolataival óvatosan végigtapogatta a lakás minden zúgát, titkos fiókjainak és dobozainak legkisebb tárgyait. Volt egy kis arany cigarettatárcája és piros szattyánbőrből egy finom írőkészlete, amelyeket Golgonszkytól kapott s amelyektől nem volt szíve megválni. Ezekhez külön magyarázatokat készített: az egyiket Varga doktortól kapta, a másikat ő maga vette.

Most a kocsiban, ahogy közeledett az állomás felé, emésztő nyugtalanság fogta el és nagyon megbánta, hogy a cigarettatárca és az írőkészlet ott maradt a lakásban. Úgy érezte, hogy remegni fog a hangja, amikor majd hazudni fog Péternek, pedig e mondatokat tegnap már önmagában többször elpróbálta.

Háromnegyed tíz volt, mikor kiszállt a Keleti-pályaudvarnál. Itt meglepte és érthetetlen nyugtalansággal töltötte el, hogy a pályaudvar ünnepélyes díszet öltött a visszatérő orosz foglyok fogadtatására. A bejáratnál ezüstsisakos rendőrök álltak s egy rendőrtiszt udvariasan igazolványt kért tőle, mert a pályaudvarnak erre a részére csak a hozzátartozókat engedték be.

Miután igazolta magát, bejutott az üvegcarnokba, amely üres, néptelen és ünnepélyesen szomorú volt. Az egyik terem ajtaja, amely a Hadifoglyok Egyesületének irodahelyiségéül szolgált, most nemzeti színű zászlókkal volt feldiszitve.

Az ajtó előtt kisebb csoport álldogált. Néhány hivatalos személyiség, egy idősebb tábornok, egy szakállas, cilinderes öreg úr, akiben felismerte a Hadifoglyok Egyesületének elnökét. A csoportban ott állt Brezovitsné is a kisfiával, aki, mikor meglátta, feléje sietett.

Az asszonyka ki volt pirulva az izgalmaktól és szemében annak a fontosságnak tudata csillogott, hogy ő e magasrangú hivatalos személyek mellett szintén fontos szerepet tölt be az egyesületben és részt vesz a fogadtatás rendezésében.

— Jóreggelt, nagyságos asszony! Most érkezik a férje?

— Igen — mondta elhaló hangon Miatt, miközben nyugtalanul körülnézett.

Mögötte a hozzátartozók nagy csoportja állott.

— Az én férjem huszadikán érkezik — mondta Brezovitsné lelken-dezve, miközben rászólt a kisfiára :

— Köszönj szépen, Pistukám!

A vékony, kékszemű fiúcska, akinek két gödör volt az arcán, elfordította a fejét és szégyenlősen, halkán mondta :

— Kezit csókolom . . .

Miattnek még volt annyi ereje, hogy egy halvány és erőtlén mosollyal bólogasson a gyerek felé. A fiúcska lopva felpillantott Miattre és kicsit beleszippantott az orrába.

Brezovitsné megigazította a sapkát a gyerek fején, amely szokott

mozdulata volt. Aztán újra Miett felé fordult, kicsit suttogóra fordítva a hangját, mintha bizalmas dolgot akart volna vele közölni.

— Emlékszik nagyságos asszony Fábiánnéra ?

És anélkül, hogy bevárta volna a választ, tovább folytatta :

— Arra a kövér, szőke asszonyra. Nem tetszik emlékezni? Két gyerekekkel járt fel mindig az egyesületbe. Nahát, mi volt itt a múlt héten !

Egy lépéssel közelebb állt Mietthez, nem nézett az arcába és gyorsan kezdett beszélni, néha aggodalmasan nézve körül, attól tartva, hogy valami megzavarja a történet elmondásában.

— Ez a szegény asszony nem tudta, hogy a férje odakint megházasodott. Mi persze tudtuk, mert a foglyok, akik előbb jöttek haza onnan, minekünk elmondták. De hát kinek van szíve megmondani az illetet? Nem igaz? Az ember pedig nem tudta, hogy az asszony várni fogja a vasútnál. Itt állt ma egy hete a két gyerekével. A Lacikával, aki tizenegyéves és az Erzsikével, aki tizenhároméves. Virág volt a gyerekek kezében is, — jaj Istenem, megszakad a szívem, ha rágondolok !

Egy pillanatnyi szünetet tartott, miközben egészen más hangon rászólt a gyerekekre, aki pár lépést odébb ment és egy ezredes tollas fővegét bámulta :

— Pistukám, ne menj messzire !

Aztán újra suttogóra fogta a hangját és folytatta :

— Mikor bejött a vonat, ez a Fábián egy orosz asszonyt és másik két gyereket emelt le a vonatból. Majdnem elájult, mikor megfordult és ott látta a régi feleségét, meg a két régi gyerekét, nem számított rájuk, azt hitte, hogy Szegeden van a családja, ott volt neki valami kis könyvkötészete. Persze aztán minden kisült. Olyan sirás volt itt, hogy mindenki összefutott. Az Erzsike kezetsókolt az apjának, de a Lacika elfordította a fejét. Az orosz asszony is elkezdett jajgatni, pedig nem tudta, hogy miről van szó, úgy nézett ki, mint egy szakácsné, két nagy pofacsonttal, meg ilyen kis szemekkel . . . Mongol vagy mi-csoda. Valaki odajött hozzá, elkezdtek oroszul kelepelni, jó lélek lehetett szegény, mert mikor megtudta, hogy miről van szó, felajánlotta Fábiánnénak, hogy költözzenek össze és neveljék együtt a négy gyereket . . . Nem különös? Szegény Fábiánné olyan sápadt volt, mint a fal, megfogta a két gyerek kezét és elment. Az ember pedig nekiborult a vonat oldalának, eltakarta az arcát előlünk és úgy zokogott, mint a gyermek . . .

Nagyot sóhajtott és elhallgatott. Végignézett a hozzátartozók csoportján, ahol most is sok volt a gyermek, virággal a kezükben és ünnepi kis ruhákba öltözve. Aztán halkán mondta Miettnak :

— Ezek is szegények, ki tudja, hogy mire virradtak ! Na gyere, Pistukám !

Megfogta a fiúcska kezét és mosolyogva elköszönt. Miett sokáig elgondolkozva nézett utána. A Fábiánék történetét lélektelenül hall-

gatta végig s egész idő alatt csak ezt a sebesbeszédű asszonykát figyelte, akinek úgy folyt a szó szájáról, mint a tiszta patakvíz. Most újra átnyilalt rajta a gondolat, amit egyszer már érzett, fent az egyesületben, mikor először látta Brezovitsnét és a kisfiát. Ha neki gyereke lett volna, most nem állna itt széttépett lélekkel és olyan üres gondolatokkal, mintha egy elpusztult élet temetői csendjét hordozná magában. Ha ő is egy kis leánykát foghatna most kézen, kis ruháját, kis cipőjét ő adta volna rá ma reggel! Most szinte kezében érezte e gyermek hűvös lábacskaát, amint idegesen felhuzgálja rá a tiszta, hófehér kis fuszeklit. És kezében érezte a gyermek vékony kis keztyűs kezét, amint itt állanak az állomáson és szinte látta a leányka arcát, amelyben az ő és a Péter arca keveredik.

Igen, ha gyermeke lett volna, most ő is ilyen nyitott szemű és nyitott lelkű asszony lenne, mint ez a kedves, gyorsbeszédű Brezovitsné. Most ő is tele volna a viszontlátás égi gyönyörűségével. Mindazt a sok nyugtalanságot, testének ezernyi lázadását, amely e nyolc éven keresztül annyiszor felrángatta az ágyból, a telefonkagylóhoz kergette, titkos kis levelek írására kényszerítette, a vérnek, az ifjúságnak, az asszonyi testnek forrón suttogó szavát, amely azon a téli délutánon a Golgonszky lakásába csalogatta, mindezt a sok lappangó, fojtogató, elveszejtő lángot az anyai szeretet szenvedésébe oldotta volna fel a gyermek.

Az asszonyt arra teremtette az Isten, hogy szeressen. Egy férfit vagy egy gyermeket, de valakira ki kell önteni a lelkét!

A fal mellé húzódott és tekintete szórakozottan járta végig a hozzátartozók csoportját. Száz-százhusz ember állt ott egy csoportban, férfiak és nők vegyesen, gyermekek és aggok, munkáskülsőjű emberek, úriformájú népek és néhány katonatiszt. Apák, anyák, feleségek, testvérek és gyermekek. Néhány nő gyászruhában volt. Hallotta, amint az egyik gyászruhás nő odafordult az ismerősehez és csak annyit mondott:

— Még nem tudja szegény...

Egy öregasszonyt két oldalon a karjánál tartottak, hogy össze ne rogyjon. Egy magas őszhajú úr idegesen pedergette a bajuszát. Néma és megilletődött volt az embereknek ez a csoportja, ha szóltak is, csak suttogva beszéltek, a gyerekek sápadtan és égő szemmel tekintettek körül, de mindenik arcon külön-külön fel lehetett fedezni a lelkek nagy és mély megrendülését.

Jobbkéz felől katonazenekar vonult fel és elhelyezkedett a fal mellett. Néhány zenész óvatosan és próbaképen belefujt egy kicsit a nagy, kövér réztrombitákba s a csendes, hatalmas és homályos üveg-tetők zengve verték vissza ezeket a kis idegen hangokat, amelyek úgy bujdosztak odafönt a vasgerendák között, mint kalitkájukból elröppent madarak.

A pályaudvar nagy órájának fekete mutatója lassan és látható

megrándulásokkal közeledett a tíz óra XII-es számjegyéhez. A következő pillanatban kilépett egy magasrangú vasúti tiszt a perronra és szolgálati karszalagját megszokott mozdulattal igazítva meg a bal karján, odaszólt a cilinderes öregúrnak, olyan hangosan, hogy mindenki meghallotta :

— Méltóságos úr kérem! Jön a vonat!

Leírhatatlan hatása volt ennek a szónak. A hozzátartozók csoportja egyszerre megmozdult, félelmetes izgalom sustorgott végig a tömegen és mindenki előrébb akart néhány lépést jutni. Az arcok sápadtan és kitágult szemekkel szegeződtek az üvegcsarnok nyitott oldala felé, ahonnan a vonatot várták és ahol most csendes eső permegetett a nedvességtől csillogó sínek fölött.

A rendőrök és néhány karszalagos rendező gyöngéd és szelid szavakkal szoritották vissza a megmozdult tömeget :

— Csak hátrább kérem! Csak türelem kérem!

A karmester a katonazenekar elé állt, pálcájával intett és a zenekar lassan, ünnepélyesen rázendített a Himnuszra. A trombiták és sipok zengése megtöltötte a visszhangos üvegcsarnokot.

A zenének e hangjaira, amelyek fenekestől felkavarták a lelkeket, a tömeget különös téboly fogta el. Női sikoltások hallatszottak, elnyujtott, önkívületi szavak, amelyek áttörtek a zenén. Hangos és felcsukló zokogások, vékony gyermekhangok hisztérikus kiáltozásai, melyekre a zenekar hiába próbálta ráteríteni a Himnusz zengő arany leplét. Átütöttek és a magasba törtek, mint vad szökőkutak, melyeket nem lehet elfojtani.

Miatt, aki néhány órával ezelőtt, a borult reggeltől megvilágított magányos szobában, lélektelenül ülve a karosszékben, hiába próbálta életre rázni érzéseit és emlékeit, most e harsogó zenében s a tömeg szívtépő kiáltoásaiban felhasadt szívvel állt, egyszerre megnyílván benne minden, ami Péterre emlékeztette.

A falhoz lapult, mintha egy ismeretlen erő nyomta volna a falhoz; barna kesztyűjének bőrét rágta s e tömegszenvédély félelmetes orkánjában nyöszörögve ő is hangosan felzokogott.

Egy pillanat múlva a fordulónál feltűnt a mozdony nagy fekete melle, amint kiszakadó gőzt fujtatva magából, látszólag halálos fáradtsággal és utolsó erőfeszítéssel cipelte, rángatta magával a vonatot az üvegcsarnok alá, mintha rettenetes és földöntúli terhet hozott volna.

És aztán ott állt a vonat, lépcsőin és ablakaiban a visszatérő foglyokkal, akiknek tekintete idegenül meredt előre, arcuk félelmetesen sápadt volt, sok arcon legörbült a száj és nyitott szemükből patakzott a könny.

A hozzátartozók csoportja áttörte a kordont, a katonazene még mindig szólt, de a tömeg ordítása most mindent elsöpört. Asszonyok, férfiak ott kavartak a vonat lépcsői alatt, eszeveszett futkosás támadt egyik kocsitól a másikig, kiáltozva hívták egymást, karok emel-

kedtek lobogva a vonatablakok felé s e zajongásból tisztán kihallatszott egy fiatalasszony sikoltása :

— Feri!... Feri!... Itt vagyok!

Miatt ott sodródott a tömeg között, amely a szenvedélyek e viharzásában szinte öntudatlanul lökdöste egymást. A foglyok egymásután ugráltak le a vonatból, rongyos hátizsákokat és apró kis koffereket cipelve, vadul tolongtak a lépcsőn, mintha odabent tűz ütött volna ki a kocsikban és most fejveszetten menekülnének.

Miatt ott állt a vonat mellett, kezeit tördelte és hangosan sirt. Ijedten kapkodta a tekintetét egyik fogoly arcáról a másikra és kereste, hogy melyikben ismeri fel Pétert. Mellette az az öreg asszony, akit két oldalról támogattak, két karjával már átölelt valakit, akinek csak a feje látszott és ezt a fejet, amelyet komikusan mozgatott a zokogás, két másik kéz simogatta, mintha csitította volna. Pár lépéssel odább az egyik oszlopnál gyászruhás nő állott és valamit mondott az egyik fogolynak. Ez fiatalember volt, vékony kis szőke bajusszal, szinte penészesen sápadt arccal. Nekidőlt az oszlopnak és akkorát csapott a homlokára, hogy hallhatóan csattant. Szinte üvöltöni kezdett a fájdalomtól:

— Mért nem írtátok meg?! Azt hittem, hogy kint lesz az állomáson!...

Egy rendező sietett oda és karonfogta. Rogyadozott a térde és mellére lógatta a fejét, amikor elvitték.

A katonazenekar elhallgatott. A tömeg lassan oszladozni kezdett és Miatt a földre rakott poggyászok között botorkálva, egyik kocsitól a másikig szaladt. Egy kofferben megbotolva féltérdre esett és alig volt ereje felkelni. Lihegve futott és felkiáltott a vonatablakokra, amelyekben már senki nem volt:

— Péter!... Péter!...

Végigfutotta az egész vonatot és mire visszajött, a vonat környéke már elnéptelenedett. Ő még mindig ott szaladgált és kiabált az üres ablakok alatt.

Ekkor egy százados lépett hozzá, szalutált és gyöngéden azt mondta:

— Szilvássy százados vagyok. Nagyságos asszony vár valakit?

— A férjemet... — mondta remegő szájjal.

— Szabad kérnem a kedves férje nevét?

— Takács Péter.

— Milyen rangban?

— Hadnagy... a tizenketteseknél...

— Egy pillanatig méltóztassék türelemmel lenni...

A százados visszament a hivatalos személyek csoportjához és valamit jelentett. Azok a vállukon keresztül visszanéztek Miett, aztán hátat fordítottak és úgy beszélgettek. De Miatt érezte, hogy róla beszélnek.

A százados egy pillanat múlva visszajött. Mosolyogva és nagyon udvariasan mondta :

— Nagyságos asszony kérem, méltóztassék befáradni az irodába ...

Előre engedte Miettet, félig mögötte ment és a karját úgy tartotta, mintha támogatta volna Miettet, de nem érintette meg.

A hivatalos személyek közben előre mentek az irodába. Mikor Miett a századossal belépett, mindenki felállt. Ott állt a fal mellett az elnök is és cilinderét idegesen forgatta kezében.

Miett gyűlölködő tekintettel nézett szét az embereken és a szoba tárgyain. Ahogy belépett és ahogy ezzel a tekintettel megállt az asztal előtt, háta mögött a századossal, megjelenésében és az egész helyzetben volt valami hasonlatos ahhoz, mint mikor egy asszony bírái előtt áll az ítélőszéken. Minden szem órá tapadt.

Az asztal mögött egy őrnagy állt, aki két öklére támaszkodott és udvariasan előre hajolt :

— Nagyságos asszony nem kapott semmiféle értesítést?

— Miféle értesítést? — kérdezte Miett, hangjában félelmetes megrezenéssel.

Az őrnagy nem felelt. A körülállók titokban összenéztek.

— Egy táviratot kaptunk még Oroszországból, amely tegnap este érkezett meg... — mondta kissé akadozva az őrnagy.

Itt újra elhallgatott. Miett ijesztően elváltozott tekintettel gyanakodva nézett körül az embereken, orrcimpáit és felső ajkát kissé felhúzta és arcát valami ki nem mondott rémület iszonyata torzította el. A szobában olyan csend volt, hogy hallani lehetett az öreg asztmás elnök lélegzetvételét. És mikor a csend már türelhetlen és a Miett számára szinte tébolyító lett, előre lépett az ezredes és azzal a kezével, amelyben tollas fővegét tartotta, kissé megtámaszkodott az asztalba és egészen halkán mondta :

— Nagyságos asszony... az ön férje meghalt...

Egy pillanatig borzongató csend lett, de a következő szempillantásban Miett velőtrázóan felsikoltott, mint mikor valakinek kést nyomnak a szívébe. Ezzel a sikoltással zuhant végig a földön, esése közben nagy koppanással ütve be a fejét az asztal deszkájába és magával rántva a földre Szilvássy századost, aki utána kapott s aki most féltérdre bukott mellette.

A diványra fektették és orvost hívtak. Nemsokára magához tért. Az elnök és az egyik ezredes kísérte haza a lakására, ahol az orvos egyideig még vele maradt.

Ott ült benn a szalonban, a karosszékekben. Különös, idegen mozdulattal hajtotta előre nyakát és maga elé nézett a levegőbe, anélkül, hogy szeme megrebbent volna. Ha szóltak hozzá, nem válaszolt. Az orvos lábujjhegyen kijött a szobából és azt mondta Milinek, hogy nem lesz semmi baj, csak hagyni kell pihenni.

Mili leült az ebédlőben a kályha mellé és csendesen, hangtalanul sirdogált, fogatlan, vonagló ajkait nyomogatva kis tömpe ujjjaival. Néha óvatosan benézett a másik szobába. Miatt most is ugyanazon helyzetben ült a karosszékben.

A megterített asztal az ebédlőben most is érintetlenül állt, középen a palack borral, a finoman kirakott hússal, a gondosan odarakott evőeszközökkel, melyekhez mindegyikhez egy-egy élő gondolat tapadt. Ez az érintetlen és gazdátlan asztal most olyan volt, mint egy külön halott. Ez a néma asztal úgy hatott, mint egy borzadályos ravatal.

Egy óra tájban Mili halkán bement a másik szobába és kezével gyengén megérintette a karosszéket.

— Ide hozzam a levest?

Miatt nem felelt, a tekintetét sem emelte fel, csak a fejét ingatta lassan és így adta tudtára Milinek, hogy semmi nem kell.

Órák teltek el és Miatt még mindig ott ült a karosszékben, még mindig mozdulatlanul, a fájdalomtól megdermedve és ennek a fájdalomnak tébolyától összezúzva.

Lassan alkonyodni kezdett. Már egészen sötét volt, csak az ablakok négyszögei világítottak tompa, esős fényel.

Ekkor megszólalt az előszoba csengője és Mili valakit beengedett. Ő maga kint maradt a konyhában.

Hallani lehetett az óvatos lépéseket az ebédlő szőnyegén és Miatt lassan felemelte a fejét.

Barna esőköpenyében Golgonszky Iván állt az ajtóban.

Zilahy Lajos.

HARANGOK TALÁLKOZÁSA.

Dél volt,

Fénytelenül is fényes téli dél.

Romok, emlékek közt egy-egy

Örökké zöld levél.

Hallgattuk, ahogy a harangszó

Elindul Pestről és Budáról

S a Sziget szent csöndjében összeér.

Dél volt. Csodás

Harangtalálkozás.

Fénytelenül is fényes téli dél.

Reményik Sándor.

OSKOLA.

TŰZ PÉTER uram hónaposságból érkezett meg. Ez még nem lett volna baj. A baj ott volt, hogy mikor bement a korcsmába, igen furán fogadták. Mert hogy egyszerre elhallgatott a beszéd, mikor belépett. S olyan furcsán néztek rá. Mi nézni való akadhat rajta, ami nem volt háromhónappal ezelőtt, mikor elment. El nem tudta gondolni.

Hát csak lekezelt, leült, pipát kotort elő, föltette a kalapját, bort kért.

Olyan jó negyvenhetes ember volt Tűz Péter. Erős, nagy és szálas, a gurgót csak egyedül billentette még a kocsira. A hajában volt egypár ősz szál, de az arca piros volt és telt s a nyaka zsákemelő vastag. Igen rendes ember volt. Igen nyugodt. Igen lassú szavú. A szentmiklósi uraságnak már tiz éve hónaposvállalkozója. Ami már csak a rendesség mellett bizonyít. Egy éve nősült. Másodszor. Elvette a huszonhatéves, szépséges szép Papp Katát, ki, Gulyás Márton uram meghalálózván, kétéves menyecskefejjel özvegyen maradt s Papp Bálint uradalmi kocsis portáján virult és epekedett azóta mindaddig, míg Tűz Péter annak rendje és módja szerint feleségül nem vette.

Hát ivott Tűz Péter. Úgy nyelte a borát, mintha gondolatokat nyelne.

Csönd.

Egyszer csak ifjú Kovács Ferkó átszólt a szomszéd asztaltól. A Káin Bús Baláznak tette eléje a szókat, amik, látszott, nagy csiklandósok közül jönnek.

— Hát, úgy van az, Balázs bátyám. Öreg ménló lassan húzza má a kocsit, akárhogy zabójják is. Fialat kocsis meg futtatnyi szeretne.

Tűz Péter felnézett. Tudta, hogy ez neki szól, csak azt nem értette, mit jelent. S mert egy-két röhintés is esett rá s mert odafordultak feléje egy-két vágásra a szemek, hát visszavágott. De csak úgy, nagy általánosságban.

— Libapásztor vagy te még a lóhó, ecsém.

Ivott az öreg Káin Bús Balázs s hogy letette a poharat, csak eleresztette a szót.

— Hát, nem éppen.

A disznóölő Bors ebben a pillanatban nyitott be. Köszönt s hogy meglátta a hazatért embert, csak elkezdett hadonászni a kalapjával

ennek a homloka körül. Világéletében mindig nagy mókás volt, most is valami vigat vártak tőle.

— Mi a nyavalát turkász itt a fejem körül? — kérdezte Tűz Péter.

— Fölakasztanám ezt a kalapot a szarvaidra — hunyorgatott.

Jó vastag volt ez a tréfa s igen szíven érte Tűz Pétert. Föl is mordult rá.

— Nono.

De igen magába vette a szavakat. Hiába, három hónap hosszú idő s az ilyen fiatal asszony, akár az időjárás. Olyanformán néznek rá a szemek. Belement.

— Szarvát csak ott lehet keresni, ahol nem győzik foggal az evést.

— Meg ott — adta vissza Káin Bús Balázs — ahol három hónapig nem esznek.

Lassan aztán megindult a beszéd. Ez is mondott, az is mondott. Így aztán megtudta Tűz Péter, hogy az itteni uraság intézője módfelett sokat legyeskedett az asszony körül s az asszony bizony nem épen úgy fogadta a legyeskedést, ahogy rendes asszonyhoz illik, hanem igen dencülte magát, valahányszor szeme érte az intézőnek. A kerítésről sokáig elbeszélgetett vele, sőt a krumpliföldön megölelés is esett; ezt az akácóból saját két szemével látta Káin Bús Balázs. És bár védekezés történt az asszony részéről, ami nem is gyöngé, de azért épen erős védekezés se volt, csak olyan közepes.

— Hászen, baj azér nincs még, a biztos — mondta — csak éppen idejibe gyüttél. Mer látom én, hogy nem rossz asszony ez, csak éppen hogy asszony, fijatal. Ijenre még vigyázni kő. Mer ojan az, mint az éhes kutya: annak ugráll, aki csontot mutat neki. Baj, mondom, azér még nincsen.

Ezt vigasztalásnak szánta.

Tűz Péter állta a beszédet. Nem szólt közbe. Könyökölt az asztalon s behorpadó orcával szotyorgatta a pipát. Kinézett az ablakon, meg a kabátja ujját pöckölgette. Megkaparta hüvelykujjával az asztalon a festéket. Aztán felállt, fizetett. Az arcán nyugalom volt, mint a nyári réten. És biztosság. És fodortalan erő.

Már fogta az ajtókilincset. De aztán eszébe jutott valami. Vissza fordult.

— Szamarak vattok.

Mondta és kilépett.

Csak úgy ment, mint máskor. Egy csöppet se sietve. A kötelesnél csak befordult, kinézett egy jó marhakötelet. Már úgy is rongyolódik a régi. Megvette. Összehajtotta. Hóna alá vette s haza ment.

Otthon az asztalra tette a kötelet. Az asszony az ablaknál ült és varrt. A vasárnapi ruháján igazított valamit.

— Mit vett? — kérdezte édeskedve.

— Ezt a marhakötelet e — mutatta Tűz Péter.

Fölvette. Mustrálgatta.

— Jó kötél.

Meghúzta.

— Finum egy kötél. Szívós.

Pödörte.

— Akár a drót.

Közben nézte az asszonyt. Az nyugodtan varrt. A nyaka úgy hajlott ki a blúzból, mint egy tavaszi hajtás s a ruha szövetén át érezni lehetett a meleg hátát.

— Ez ojan kötél, hogy husz év múlva is a lesz — folytatta Tűz Péter.

Összecsavarta.

— Mer az a fontos, hogy a kötél erős legyen. Hogy el ne szakagyon, ha használja az ember.

A jobbkezébe vette.

— Ojan ez . . .

S odavágott vele az asszony kívánatos, meleg hátára. Egyszer. Kétszer. Háromszor. Jó erősen. Közben derűs nyugalom ült az arcán. Nem sok vért pazarolt rá.

Az asszony először meghökkent. Aztán fölvisított.

— Hogy törgyön le tübe a keze. Ver? . . .

— Fenét — nevetett Tűz Péter. — Én téged? Dehogy. Eccsak oskola. Hogy mijen vóna, ha rossz asszony vóna, oszt én megvernék. Minden este. Rendes porcijóba. Hogy kivergyem belüled a kutyát.

— Ver — sírt az asszony. — Mé ver!

— Csak oskola, mondom. Hogy tudd, mijen vóna, ha nem ijen asszony vóna, mind amijen vagy.

Ez mind igen csöndesen ment. Ha az asszony nem sír, azt lehetett volna gondolni, hogy cirogatta. Mert egy csipetnyi harag nem volt az arcán. Inkább szelíd volt, ahogy szólt:

— De, mer hogy ijen vagy, hát én fölakasztom ezt a kötelet ide a zóra mellé a szegre, hogy mindig lásd, oszt azt gondóhasd: mijen jó, hogy én jó asszony vagyok.

Fölakasztotta. Szép módosan. El is igazította. Úgy függött ott, mint a bibliai rézkígyó. Mondta is:

— Ez innen má csak akkor kerú le, ha eccer igazságtételnek kerúne.

Hallgatott egyet. Aztán igen csöndesen mondta. Súllyal:

— Amit nem hiszek.

Föltette a kalapját, kiment. De a konyhában eszébe jutott valami. Visszajött.

— Egybe a rosszabbik nadrágom is megfótozhatnád, mer kiszakadt a cigórészedésbe.

Elment.

Öreg este volt már, mire visszakerült. Az asszony épen a vacsora tüzét táplálta s közben alattomban az ura szemét kereste. Már nem is

látszott rajta a sírás. Alázatos volt a pillantása nagyon. Meghajló, engedelmes. Olyan volt, mint a fiatal csikó, amelyik erős kéztől elfogadta a hámot. Ez volt a szemében. És megbecsülés. Ranglátása. Nagyrattartás.

Tűz Péter letámasztotta a botját a konyhaasztalhoz, aztán bement a szobába. Kigyújtott. A nadrág ott lógott odaigazitva a szék karjára. Megfoltozva. Tűz Péter fölvette, a lámpához vitte, megnézte. Igen jó foltozás volt.

Kiment a konyhába s leült. Rágyújtott. Közben megrúgta a botot s az nagyot koppanva esett a földre. Várt. Az asszony odament, fölvette és szép rendesen a sarokba állította. Ez a kisebbség elismerése volt. Aztán megnézte az ujjával, meleg-e a víz, amivel a tehén tőgyét akarta megmosni. S a mozdulatok közül leste az urát.

Az látta az asszony minden mozdulatát, minden pillantását, pedig csak szemszögből vigyázta. Meg volt elégedve. Tudta, hogy minden rendben van. A pletyka is, meg a verés is. Hogy nincs még egy ember, aki úgy kellene az asszonynak, mint ő, Tűz Péter. Akit annyira tartana.

Fölállt. Levetette a kabátját. Letette a kalapját. Igen jó hangon szólt. Az erős férfi hangján, akinek gyönyörűség az asszony.

— Aggy ekkis vacsorát, feleségem.

Dallos Sándor.

NAPLÓ.

Ma nem gondoltam rád, kedves fiam,

*Homályban ültem, hangulattalan,
nagy seb-bilincsel, — bénán, mint a rab,
vártam, mikor lop sugarat reám
egy könnyörülő, keskeny égdarab.*

De a tavaszból nem jutott öröm.

A nap nem szárnyam volt, csak börtönöm.

Király, ki koldus-kézzel érkezett...

Egy nap — megint egy nap, mely elveszett.

*S mikor — fiam — kész volt a számadás,
eszembe villant a kirándulás.*

*Az ég feletted gentiana-kék,
ragyog reád a végtelen vidék.*

*A hátizságodat büszkén viszed,
kövek közül szürcsölsz forrásvizet.*

*Bokor tövében elrejtőzve vár
tündérvirág: tarka rigó-pohár.*

*Az erdő száz kincset kínál neked:
arany bábrablót, hőscincéreket.
Prairiek fiának álmodod magad,
kalandjaidban könnyű szárny emel,
nomád és hős vagy, szertelen, szabad! —*

Ezt a napot mégsem vesztettem el.

Áprily Lajos.

ÉDESANYÁM.

*Kereshet színt ügyeskedő ecset,
áldott szavak mondhatnak éneket,
meleg zenét zenghetnek hangszerek,
onthat virágot rét, mező, berek;
lelophatsz minden fényes csillagot,
a tenger mélyét is kifoszthatod,
lehetsz király ezer világ felett,
inthat szemed halált vagy életet;
csodás tizekben duskálhat a szád,
dajkálbatod a csókok mámorát,
mosolyrózsákat szórhatsz szerteszét,
csodákra nyithat szádon a beszéd,
kikédelhet az Isten jó szíve
s bízhat terád annyit, mint senkire:
de adj nekem, ha tudsz:
zenében, színben, szóban és ízben,
mosolyban, könnyben, gyönyörben, kincsben,
nap melegében, hold sugarában,
tenger tükrében, rózsanyilásban,
szép ölelésben, simogatásban,
epedő, könnyes hívogatásban
adj valamit, egy másik szót talán,
de egy világot adjon, ha kimondanám,
mint ez a drága szó: Édesanyám!*

Vitnyédi Németh István.

VASKENYÉREN.

— Regény —

(6)

— Beszéljünk nyíltan, uram, négyszemközt vagyunk! Az az ajánlat, amit most nekem tesz, bagatelösszeget eredményezne. Nekem pedig esetleg nagy pénzforrásokra lesz szükségem, mert igaza van, uram, a nyugati változások engem is veszedelmes próbák elé állíthatnak. Noshát tudnom kellene, hogy Erdély melyik családjától mekkora összeget lehetne — hogy is fejezte ki? — elvárásolni? Akarja, hogy teljes legyen köztünk a barátság? Állítson össze nekem egy lajstromot Erdély legvagyonosabb családjairól, jelölje meg, kin kellene kezdeni, hol, mit lehetne találni . . . szóval egy megbízható, részletes tervezetet. Ha ezt megkapom, noshat akkor teljesítem kérését, irok Bécsbe, a bányakamarának.

A consiliarius egy pillanatig megrökönyödve nézett a tábornokra.

— Persze, a legnagyobb titokban . . .

— Ezt mondani sem kell! — bólintott a tábornok.

— Titoktartásra ugyanis a közügy érdekében van szükség — szedte össze magát gyorsan a consiliarius. — Méltóztassék meghallgatni: A jó hazafi lelkét ebben a zavaros időben egy másik gond is nyomja: meg kell mutatnunk, a világnak, hogy az ország gerince, a főnemesség szilárdan össze van forradva az ország fejével. Erdély főúri világa nagy tüntetésre készül excellenciád és a császári politika mellett. Annak a bizonyos lajstromnak a megsejtése — magától értetődik — nagyon megzavarná a lelkes hajlandóságot . . .

— Országgyűlést akarnak? — ráncolta össze homlokát bizalmatlanul a tábornok.

— Ó, nem, eszünkben sincs! — tiltakozott a consiliarius. — Szebb alkalom kínálkozik.

Eléadta a gyalui lakodalom tervét, káprázatos képet festett Erdély ragyogó hódolatáról, amelyet be fog mutatni a lakodalmon.

Rabutin gyönyörűséggel hunyorgatott, bólintgatott s nádbotjával időnként vidám ritmust vert ki a szoba padlóján.

II.

1702. nyarának elején vette feleségül borosjenei Székely Ádám gróf a gubernátor leányát: Bánffy Annát. A lakodalom csakugyan külön fejezet Erdély történetében, pompájáról csodákat írnak a kró-

nikások. Erdély fénye, gazdagsága, ami a régi világból megmaradt, vagy ami annak romjain fölkapott, mind Gyalu várába vonult erre az alkalomra.

A császári «maiestas»-t Rabutin generális képviselte. Nagy pompával fogadták, maga a gubernátor ment elébe fényes kísérettel, drágakövekkel fölszerszámozott, hét gyönyörű paripával. Diszkapun át vezették a gyalui várba, ágyúlövésekkel kísérték a maiestasi helyre való fölmenetelét, térdet hajtva udvaroltak neki.

Torockay consiliarius állandóan ott sürgött-forgott Rabutin körül, mint a darázs a mézes tál körül. Nagyon összeédesedtek az utóbbi időben. A tábornok Gyaluba menet a consiliarius kolozsvári lakásán szállt meg, onnan indult a lakodalmi pompára. Császár képét vendégelni . . . Mihály úr oda volt a boldogságtól! Akkor már bizonyos reménységek éltették a vasdézsmára nézve. Annyira bízott a sikerben, hogy örmény hitelezőjét is meg tudta győzni közelvaló talpraállításáról: tavasz utóján új kölcsönt sikerült fölvennie.

A lakodalmon kész tervekkel jelent meg. Rabutinnak nem sokkal a szebeni látogatás után lajstromot nyújtott be, amelyben megjelölte, hogy szükség esetén honnan szerezhet pénzt az erdélyi hadviselésre. Elsősorban a Teleki Mihály utódainak kincsesházait kell megválogatni: azoknak arany, ezüst, marháival évekig lehet a hadakat táplálni . . .

De egy kis összetartással, egykézre dolgozással Rabutin személyes jövedelmeit is illendően meg lehet növelni. Egy kilátás a sok közül: a torockai bányászokat eddigi makacsságukért még most gyökeresen meg lehet sarcolni, aztán a vasdézsmát örökös kötelezettséggel rájuk róni. A sarc megfelelő része menjen Rabutin javára . . .

A lakodalom idejére leérkezik Seau gróf, az erdélyi bányák új császári biztosa, úgy kell intézni, hogy a bányakamara irását, amely a vasdézsmát a bányászokra veti, magával hozza. Nagy hatást fog kelteni a főrendek körében, ha hírré lesz, hogy a császár a mostani nehéz időkben sem kedvez az alacsonyabb rendeknek.

Mindezt előre kifőzte a consiliarius és most, a döntő napokon, ezek szerint igyekezett intézni a dolgok folyását.

A lakodalom első napja fényes ceremóniák között telt el. Rabutin nagy penitenciával, de állhatatosan viselte a császár képét.

A második nap délelőttjén bizalmas tárgyalások folytak a tábornok és a gubernium urai között. A tanácskozások végeztével Bánffy gubernátor az audiencia-házba kérette a vendégurakat.

— Azt akarom, hogy az én örömnaponban méltóságtoknak és nagyságtoknak is igazán öröme teljék! — üdvözölte vendégeit. — Jó hírt mondok tehát, amit mi, a gubernium, imént hallánk generális urunktól. Császár öfelsége ezekben a nehéz időkben, midőn hadai nyugaton véres harcok kockáján forognak, teljes bizalommal támaszkodik reánk, erdélyi főrendekre, semmi változást nem akar a kormányzásban tenni a mi rovásunkra. (*Vivat imperator, vivat generalis!*) Vissza-

pillantást vetett a Habsburg-uralom áldásaira; majd a jelenre tért: Friss példát idézek: a torockói jobbágyok rezgелődésének rövidesen vége fog szakadni, az együgyűeknek nemcsak a régi szolgálatot kell megkezdeniök, de a vasdézsmát is nyakukba kell venniök. Ime a Torockay-familia szerencséje: gratuláljunk hozzája! Más családoknak más úton fog kedvük telni: generális urunk jóakarata zálog erre. Mivel felelhetnénk méltóbban mindezekre, minthogy az ausztriai ház iránt való hűségünkben napról-napra tökéletesedjünk? Kivánom, hogy ez a nap a főrendek egyetértésének örömnapja legyen. Kivánom, hogy házam ünnepének örömét ezek a jó hírek is növeljék. Éljenek és vigadjanak méltóságtok és nagyságtok, mind akik fölött melegen fénylenek a magasságok! . . .

Óriási vivátozás. Az urak a Torockayakat keresték (csak István és Mihály vettek részt a lakodalmon). A consiliarius olvadozva fogadta a gratulációkat, a főkapitány mosolygott, hajladozott és elnézett a gratulálók feje fölött.

Hallotta, amint a gubernátor a közelében magyaráz egy csoportnak. Mintha hozzája címezte volna szavait.

— Mit tegyünk, ha nincs erő más politika folytatására? — sópánkodott. — Vagy a szakadékba dőlünk szekerestől, vagy mint tanult lovasgazdák, a helyhez alkalmazzuk a gyepelő vonását . . .

István úr tekintete egy buzogányos vitéz képére tapadt, amely az audiencia-ház faláról komoran nézett le a zsbongó gyülekezetre . . .

Rettenetes ivás esett azon a délután. Rabutin is váltig ivott, fennhangon kiabált, hogy hálistennek nem kell a «maiestas»-t tovább viselnie.

A főkapitány korán fölkelt az ivóasztaltól. Félt, hogy a sok szolgálkú beszéd hallatára kirobban fojtott indulata. A táncoló házban az asszonyok körül állingált egy darabig, majd Samukával találkozott s Pizlit nézték, a gubernátor szőrösarcú, kis, törpe udvari bolondját, aki ezer bohóságot követett el a vendégek mulattatására.

Egyszer Van Norden a főkapitányhoz lépett s csöndes hangon mondta:

— Bocsásson meg, főkapitány uram, az urak odabent kegyelmedről beszélnek. Az imént hallottam, hogy a gubernátor azt mondja Rabutinnak :

— Nem hiszem, hogy rossz szándékai lennének. A fia itt van az udvaromban, állandóan ellenőrizhetjük . . . — Kitelhetett volna tőle — jegyezte meg a consiliarius — hogy ő is megköszönje őexcellenciája nagylelkűségét, amit családunk iránt tanusított. — Azt hiszem, csakugyan szükséges volna, hogy főkapitány uram is udvaroljon egy keveset a tábornoknak — tanácsolta Van Norden.

A főkapitány barátságosan bólintott.

— Köszönöm, hadnagy úr, egy kissé csakugyan megfeledeztem szerepemről. Mindjárt ott leszek.

III.

Éjfél tájon Pizli a táncoló-házban odaférfkőzött Torockay Istvánéhoz s odasúgta neki :

— Nagyasszonyom, Samuka úrfihoz szeretném vezetni.

Borbála asszony kibontakozott a hölgyek társaságából, akikkel a táncot nézte.

— Hol van? — nézett körül, amint kiléptek az ajtón.

— Az úrfiak szobájában fekszik, rosszul van szegény... Oda kalauzolom.

A nagyasszony riadt szívvel sietett a törpe után.

Samuka az ágyon feküdt ruhástól. Arca halottsárga... nyitott ajkán fehér hab! A gyertya fényénél ijesztően nyúlt el merev, mozdulatlan teste.

— Fiam, mi van veled? — sikoltott fel az anya.

Ébreszteni próbálta, homlokát tapogatta, nevét tördelve vijjogott körülötte.

A fiú nem mozdult.

— Azt hiszem, szívfogás! — mondta a törpe fejével ráhagyogtatva. Utóbbi időben így szokott jární, mikor igen sokat iszik...

— Igen sokat? Az én angyali jámborságú fiam... Mit beszélsz?

— Bizony, már csak elárulom, rettenetesen megromlott az úrfi erkölcse — mondta a törpe bús hangon. — A pénz, amit nagyasszonyom titkos postákon küldözgetett neki; mind az ördög malmán járt le. Italra, kártyára ment, meg a kolozsvári rossz helyekre.

— Az én fiam, az én szelíd, jó fiam!...

— Mind ilyenek, nagyasszonyon, csakhogy a többiek jobban bírják. Karl, a császári hadnagy, a megrontójuk! Az úrfit különösen hatalmába ejtette. Már régen nagy gonoszság elkövetésére ösztökéli, azzal uralkodik rajta. Főkapitány uramnak is tudnia kellene a dologról.

— Isten ments, hogy az uram... Mondd el, előzzük meg!

A kis bolond arca szinte megszépült a komoly jóakarattól.

— Nekem állandóan közöttük kell hányódnom, hallom gonosz beszédjeiket... Az úrfi egyszer ital közben sírva beszélte el Karl hadnagnak, hogy egy szép torockói leány, Judith nevű, hogy úzött csúfot az ő szerelméből. — Élhetetlen, olyan nagyot művelsz egy jobbágyleányból? — korholta a hadnagy. — Ne síránkozzál, hanem egyszerűen tedd rá a kezedet! Nálunk, napnyugaton, a földesúr kénye szerint bánik jobbágyai leányaival... miért ne követnéd a példát? Az úrfi eleinte fölháborodott a hadnagy csábításán: nem alacsony szolgák a torockóiak, hanem büszke, tisztaerkölcsű, gazdag népek. — Annál kívánatosabb a zsákmány! — kezdte kecsegtetni a hadnagy. — No, majd megbizonyítom neked, hogy igaz barátod vagyok: megszerzem neked azt a leányt. Egy éjszaka rajtaütök a bíró házában, elhozom neked...

Itt dugjuk el, fönt a havasban, van itt hallgatni tudó pásztor, aki elzárja számodra . . . Igy incselkedik a sátán fia s mostanság már az úrfi sem tiltakozik, állandóan súgnak-búgnak gonosz tervükön, tán el is követik nemsokára.

— Miféle rontás ez rajta? — tördelte kezét Borbála asszony. — Hogy juthatott ennyire?

— Fokról-fokra, nagyasszonyom. Mikor idekerült, félénk, húzódzó fiú volt, az úrfiak kitúrták maguk közül, gúnyt űztek belőle. Egyszer aztán Karl hadnagy fölfedezte, pártfogásába vette s bevezette az ördög iskolájába.

Borbála asszony marcangoló vívódások között töltötte az éjszákát fia ágyánál.

Samuka reggelre fölvergődött beteg mámorából. A nagyasszony sétára hívta, ki a várból, a fenyves utakra. Szemére hányta, amiket a bolondtól hallott.

A fiú nem védekezett. Csak sírdogált anyja mellett letörten, magamegadóan, tehetetlenül.

Harmad-negyed napon a lakodalmi gyülekezet oszladozni kezdett Gyalu várából.

István úr megváltoztatta útitervét, nem a havason át fognak utazni, hanem kerülő úton, Torda felé.

Mindkettőjük lelkén sötét gondok rágódtak. Hosszú úton hangtalanul ültek a hintóban.

Borbála asszony mély sóhajtással szólalt meg:

— Észrevette-e kegyelmed, milyen rossz színben van Samuka? Úgy látszik, nincs javára az udvari élet.

— Bizonyosan sokat fáradtak a lakodalom készülletein, az viselte meg! — felelt István úr szórakozottan.

— Legjobb volna hazahozni a magunk szárnya alá. Igaza volt kegyelmednek: igen léha, zajos élet folyik a gubernátor udvarában, nem jámbor ifjúnak való. Haza kell hoznunk, édes uram!

A főkapitány ajkán gúnyos kis mosoly lebbent át.

— Asszony, asszony . . ., hogy változik az elméd! Most, persze, hazahoznád. Most azonban szó sem lehet róla!

— Rajtunk áll, hogy hazahozzuk.

— Ott kell maradnia, magasabb érdekből. A politika kívánja . . .

— De ha beteg . . . teste is, lelke is.

— Eh, túlzás . . . Mindig túlzásokba esel. Ne gyötörd magadat!

Megint csöndbe merültek. Egyikük lelkén a család gondja, másikon az országé.

Tordán a Szaniszló Zsigmond kuriájára fordult be a hintó.

A főkapitány négyszemközt vázolta Szaniszlónak a lakodalom politikai eseményeit. A tábornok és gubernium megnyergelték a főnemességet, alázatos hűséggel oszlottak szét a lakodalomról.

— Mi bizony nem rendezhetünk hasonló fölvonulást a híveink-

kel — szólt az alispán kesernyésen. — A mi szólásunk sora még nem következett el, de majd csak elkövetkezik.

— Jött valami jó hír?

— Pár nappal ezelőtt kaptam levelet Kone Miklóstól. Odaát a barátaink felocsudtak az első megriadásból, újabb meg újabb hírek kelnek szárnyra Rákóczi szabadulásáról, reménykedő izgalomban élnek az emberek. Bercsényi lankadatlanul dolgozik Lengyelországban.

— S a mi népünk? Nem történtek árulások?

— Árulások nem, de súlyos ügyetlenségek. Fegyverfitogtatás, elszólások. Van Norden azonban résen van...

— Várjunk tehát és lessük a nyugati eget!

Az alispán az ő mindig tettekre, tervkovácsoló természetével nem szívesen nyugodott bele a tétlenségbe.

— A teljes hallgatás bizony nem nyereség reánk nézve. Ha valami lármát üthetnénk, ami a főnemesség lelki nyugalmát megzavarná, híveink éberségét pedig följazná...

— Talán a vasdézma ügye... arról is szó esett Gyaluban — jutott eszébe Torockay főkapitánynak. — Rendelet jött Bécsből, hogy a bányászoknak ezután a vasdézsmát is fizetniök kell.

— Hogy? Pör nélkül, ítélet nélkül?

— A bányakamara rendelete... Mihály öcsém, mesterkedte ki a Rabutin támogatásával. Seu gróf, az új császári bányakomisszárius, egyszerűen el fogja rendelni... Pörről szó sincsen!

— De hisz ez égrekiáltó sérelem alkotmányunk ellen! — szólt az alispán nagy fölindulással. — Császári biztos igazságszolgáltatásunkban?

— Nos, ha sérelem kellett...

— Mint alispán tiltakozni fogok az eljárás ellen. Az összes vármegyét föllármázom.

— De a bányászok — szegények! Szabadság helyett gonoszabb szolgálásra jutnak. Minket fognak vádolni.

— Mivel vádolhatnának? — heveskedett az alispán. — A szabadságlevelet megszereztük nekik, Rabutinnal megdicsértettük őket, pörüket munkába vettük. Hol van a hiba? Ugyanott, ahonnan az ország bajai származnak: a gonosz kormányzásban, amely minden törvényt, minden igazságot fölládoz politikai érdekekért, vagy egyesek hasznáért. A nemzet pöre is nem ezért van-e? Mit tehetünk most már az érdekükben? Fizetni csak akkor fizethetünk nekik, mikor mi is megnyerjük pörünket.

A főkapitány nagy gondban volt.

— Mégis meg kell gondolni, hogy a láрма használni fog-e a szerencsétleneknek? Mert a nemzet ügyének ártalmára lehet. A gyanu elszunnyadt némiképen ellenünk, de nem halt meg. A lakodalmon hangosan bírálgatták magatartásomat. A gubernátor azon nyugodott meg, hogy a fiam ott van zálogképen a kezükön, az ő útján sakkban tarthatnak.

Az alispánt lehűtötte egy kis meggondolás.

— Jól van, gyűjtsük hát tovább is türelemmel a villámokat!

Torockay Istvánné mázsás gyötrelmet hozott haza Gyaluból. Kihez forduljon segítségért? Ura makacs gúnnyal legyint, ha fia hazahozataláért rimánkodik. Ej, ej, változó, ingatag asszonyi ész! Ma elvinni, holnap hazahozni. Micsoda sötét látás! Nem kell halálra rémülni, ha egy kicsit belekóstól az életbe egy fiatal ember!

A nagyasszony többversen haragos szemrehányásokat tett urának, fölemlgette, hogy ura az ingatag: de más terveket szőtt annak idején a fiú nevelésére!

— Mondtam, hogy most nem lehet! — dördült rája indulatosan a főkapitány. — Ország javáért kellett maradnia!

Csak azt a bolondságot el ne kövessék Tóbis Judithtal. Leányt rabolni? Utolsó romlásba sodorná ez a botrány.

Rémlátások gyötörték a nagyasszonyt. A bírót kellene figyelmeztetni: őrizze, rejtse el valahová a leányt. De ki figyelmeztesse?

Kovács Mózes, a vár hadnagya! Hú embere a családnak, szívből szereti Samukát.

A nagyasszony kiöntötte Kovács Mózes előtt anyai gyötrelmeit.

Menjen el a hadnagy s mintha félfüllel hallott titkot árulna el: súgja meg a bírónak leánya veszedelmét!...

IV.

A bányászok, mint országjáró, vásáros nép, hamar megtudták, hogy a gyalui lakodalmon miféle szó esett róluk. A főúri kastélyokban és kuriákon, ahová így nyaratszaka kaszával, sarlóval és egyéb eladó szerszámokkal beköszöntöttek, hol jó tanácsképen, hol gúnyosan figyelmeztették őket, hogy jó lesz meghajolni a földes urak előtt, különben a császárral gyűlik meg a bajuk.

Tóbis bíró fölháborodva szaladt az alispánhoz: mi igaz a gonosz hírekből? Ennyit érnek a biztatások? Judithot is veszedelem fenyegeti: a főkapitány fia forral ellene gonosz terveket, gyalui németek akarják elragadni.

— Nem szabad lelket veszíteni! — csitította az alispán a megriadt embert. A Judithra vonatkozó hír nyilvánvaló koholmány... Leányt rabolni? Még a mai hitvány világban sem megy az olyan könnyen. Ami pedig a vasdézsmát illeti... hát igaz, vannak olyan hírek... a főurak triumfálni akarnak a nemzeten, de ezt is előbb látni kell: milyen fonálból szötte a consillarius a hálót? Meg kell nézni, hogy mit tartalmaz a kamara rendelete? Majd ha eljön a bányakomisszárius...

— Alispán uram, hát nem fog elhagyni minket?

— Effelől nyugodtak lehetnek, mondja meg otthon kegyelmed!

Gróf Seau Honorius, az erdélyi bányák új császári biztosa, «pupos-hátú, kis ember volt, de értelmes és emberséges». Nem tudta, miről

van szó voltaképen a torockóiak ügyében. Bécsben kezébe adták a kész rendeletet, hogy hozza le Erdélybe és közölje a bányászokkal.

A lakodalom után Torockay consiliarius módját ejtette, hogy bővebb beszélgetést folytasson az új főtisztviselővel. A rendeletet úgy kellene közölni a bányászokkal, hogy azoknak elmenjen a kedvük a további ellenkezéstől. Brachiummal is meg lehet őket fenyegetni. Rabutin már ismeri a család igazát és kész azt diadalra juttatni. A császári biztos gyanut fogott a consiliarius csürésén-csavarásán. Kijelentette, hogy a rendeletet a törvények szigorú formáságai között fogja közölni. A tartalomhoz nincs köze, de a közlés az ő tiszte és ő nem néz mellékes tekintetekre. Brachiumról például szó sem lehet!

Mihály úrnak leesett az álla. Ez hát nem fogja a kincses fazék-ról a követ elhengeríteni.

Gróf Seau csakugyan azon kezdte, hogy Tordán fölkereste Szaniszló alispánt s megbeszélte vele a rendelet közlésének a formáságait. Szaniszló kifejtette, hogy az egész intézkedés törvénytelen, a dézsma ügyét csak pör útján, az ország törvényei értelmében lehet rendezni. De a komisszárius az alispánnal szemben is erélyes volt, követelte, hogy őt a bányászokhoz a vármegye nevében elkísérje. Ám azután tiltakozzának, mert ime: erre a rendelet is megadja a módot. A nyílt és heves szóváltások tisztázták a helyzetet, időt tűztek ki a torockói kiszálásra.

Szaniszló Zsigmond még a beszélgetés napján szaladton-szaladt Torockóra, Tóbis bíróhoz, hogy fölvilágosítsa a rendelet tartalmáról s kioktassa a tennivalókról.

A kitűzött napon ketten jelentek meg Torockón: a komisszárius és az alispán. A tanácsot Tóbis bíró házához gyűjtötték.

Seau gróf felolvasta a kameralis komisszió rendeletét, az alispán megmagyarázta a bányászoknak.

«... Valamint ennek előtte való időkben a földesurakat örökös jobbágyként szolgálták, úgy ezután is, mint örökös jobbágyok szolgálják, és ha hol ón-, ezüst-, arany- vagy vasbányákat tudnak, kimutassák, azoknak dézsmáját pontosan megadják. *Szabadságukban áll mindazonáltal, hogy maguk dolgát öfelsége előtt tovább folytassák, nem lévén senki előtt bezárva öfelsége ajtaja.*»

— Megértettétek-e? Mit válaszoltok rája? — kérdezte az alispán.

— Rekurrálunk ellene! — mondta Tóbis bíró hideg komolysággal.

— Írásban rekurráltok-e, vagy szóban?

— Itt, a magas komisszió és a vármegye színe előtt szóban. Rövid napon pedig követséget indítunk Bécsbe császár öfelségéhez...

— Fízítitek-e a dézsmát mától fogva?

— «*Mi úgy ítéljük, hogy követségünk visszajöveteléig császár oltalmazó keze van városunkon. Egy pollurát sem fizetünk, amíg császár öfelségét meg nem találjuk.*»

Szaniszló tolmácsolta, aztán kérdően nézett a komisszáriusra.

— Igazuk van! — bólintott helyeslően gróf Seau. — Szinte csodálatos, hogy ilyen egyszerű emberek olyan helyes jogi disztinkciókkal tudnak élni. Csakugyan, hadd menjenek fel Bécsbe! Eredményt ugyan aligha fognak elérni, mégis hadd történjék meg ez a kísérlet a törvénysértés orvoslására.

— De nem fog-e Rabutin brachiumot hozni a városra a familia érdekében? — aggódott az alispán, amint a hivatalos útról hazafelé tartottak.

— Rabutin tábornok igen jól tudja, hogy én vele szemben is meg tudom védelmezni jogkörömet. A bányák dolgába csak rajtam keresztül avatkozhatik bele.

Mihály úr a Péterek útján már másnap értesült, hogy miként folyt le a rendelet kihirdetése Torockón. Dühöngött, szitkozódott: a sárga csikó — a csengő-bongó nyerítésű — megint megugrott előle.

V.

A követségre három, értelmes és becsületes embert jelölt ki a tanács: Almási Andrást, Vernes Jakabot és Kriza Andrást. Vezetőjükké tették Vincy nótáriust, aki igen jól ismerte Bécsig is, Bécsben is a járást. Megállapodtak, hogy Endre király levelét, amelyet Szaniszló alispán őrzött számukra és Rabutin igazolványát, amely a bírónál állott, Kriza András hordozza. Erős hittel kötelezték Kriza Andrást, hogy a városnak eme drága kincseit okatlanul el nem vesztegeti, vérével, életével védelmezi. Pénzzel a város ládájából látták el a követeket, Vincy napj járandóságra szegődtték.

A követség első megállása Tordán volt, Szaniszló alispánnál. Vincy följegyezte Konc Miklós és Sárossy itélőmester bécsi címét. Az alispán lelkükre kötötte, hogy elsősorban Konc Miklóssal értekezzenek, ha pedig őt nem találják Bécsben, az itélő mestert keressék meg. (Konc Miklós írta legutóbbi levelében, hogy Sárossy kitisztázta magát a méltatlan vádakból, szabadon mozog, haza is térhetne, de megfogytakozott egészsége még Bécsben marasztalja egy ideig.) Az alispán más címekeket is diktált a követeknek, ahol az ő nevének, köszöntésének hallatára szívesen fogják látni őket. Debrecentől Pozsonyig bőven vannak jó emberei, nem személyes ismeretségből, hanem magyar atyafiságos szeretetből...

Hát csak menjenek fel Bécsbe és próbáljanak. Ha elháríthatják fejükéről a bányakamara rendeletét, az ők szerencsájuk, ha hiába járnak... nos eggyel több bizonyosság, hogy Bécsből nem lehet igazságot várni...

Egy haszna mindenesetre lesz az útnak: az idő telni fog vele. Két hónap is beletelhetik, amíg megtérnek nagy útjukból, számítgatta az alispán.

Most, hogy a bányászok gondjától ilyenformán tágulhatott: megint a liga dolgain kezdett tünődni. Erdélyben csend volt és hallgatás. Megbolygatni a lelkeket? Hadd felejtődjék a vaskenyér a rejtekcokcokon, egér sem rágja meg, tűz sem emészti el, csak ember el ne árulja! Hallgatni és várni...

November elején a követek beállítottak az alispánhoz. Most érkeztek Bécsből, be akartak számolni útjukról.

Dolga végezetlenebbül alig járt még követség, mint a bányászoké.

Először is Vincy hiányzott közülök.

— Megmutatta tökéletlenségét! — panasolta Kriza András. — Bécsben állandóan a theatrumokat, komédiaházakat bújta, minket is arra biztatott, hogy mulassuk ki magunkat, egyéb hasznát úgy sem igen fogjuk látni fáradságunknak. A Tisza tájékán pedig el kezdett maradozni, mint a fortélyos katona, végül kiadta igazi szándékát: ott maradt a magyarok közt kuruc poétának...

— Hát Sárossy, Konc Miklós?

— Egyikkel sem tudtunk találkozni. Sárossy már elhagyta Bécset, úgy mondá egy úr, hogy elméjében is igen meggyengült az utóbbi időben, alig vehettük volna komoly hasznát. Konc Miklós pedig állandóan jön-megy, vasat árul a lengyeleknek meg a felvidéki magyaroknak, szorgalmas kalmár módján él, hónapokig távol van...

— S a bányakamara? Oda nem is próbáltatok bejutni?

— Próbálkoztunk mi számtalan kilincsen, de mindenütt «huncut magyar» volt a nevünk! Utóbb azzal biztatott Vincy, hogy egyenesen a császár elé szerez, de az is csak tökéletlenség volt. Ha Konc Miklós elé került volna! De hiába vártuk-lestük, eltelt az idő, elfogyott a költés, haza kellett pironkodnunk...

— No, no, azért még sem jöttünk egészen üres kézzel, nagyuram! — szólt Vernes Jakab.

— Mit hoztatok? — kapott rajta az alispán.

— Jóreménységet! Odaát a Tiszamentén, Hevesben, Borsodban, a Duna partjain csodálatos bizodalom élteti a magyarokat: eljön a mi szabadító Messiásunk! Váltig pirongattak minket: — Mit szaadtok császár szekere után? Rákóczitól várjatok!...

Az alispán tenyerébe hajtotta fejét, jóideig gondolkozott.

— Most aztán csakugyan nincsen egyéb erősségünk, mint a jóreménység! — jegyezte meg borus képpel.

VI.

November közepe táján, zord őszi délután, Szaniszló Zsigmond levelet kapott Van Norden hadnagytól.

Rákóczi megszökött bécsujhelyi börtönéből, óriási a riadalom a császári kommandókon.

Most aztán résen lenni és az alkalmat üstökön ragadni! . . .

Az alispánt megborzongatta a hír. Csakugyan . . . itt volna? . . . Erejefogyottan ült le az ambitus lócájára. Van-e elég rend és fölkészülés a liga ügyeiben? Meg lehet-e mozdítani, tette lehet-e bírni az embereket? Az érzés bizonyára megvan, de lesz-e az érzésből cselekedet?

A levelet lovaslegénnyel küldötte Szentgyörgyre, maga is ott lesz holnap, izente a főkapitánynak.

Este új izgalom rohant be az alispán házába.

Konc Miklós is megérkezett Bécsből.

— Szabadság, keresztapám! — esett az alispán nyakába. — A szabadság hírét hozom.

— Egyelőre a bizonytalanság hírét hozod, fiam — felelt az komolyan.

— Rákóczi szabad . . .

— Tudom, megírta Van Norden.

— Részem van benne, keresztapám! Boldog vagyok, végigmunkálkodtam benne. Én voltam Rákóczinének legserényebb segítségével ura szabadításában, én hordtam a postát Lengyelország felé.

Féléjszakán át mesélte az odakint való állapotokat. Szaniszló némi megnyugvást meritett Miklós híreiből. Odakint Rákóczi intésére várnak az emberek, fegyverekre egyhamar alig kerül a dolog. Azalatt pedig Erdély fölkelését is jobban meg lehet szervezni. Mert a fegyverekhez most már a lelkeket is hozzá kell forralni s a tél épen alkalmas lesz a lelkek megtalálására.

— Van Nordennel kell mihamarabb tanácsot tartanunk — fontolgatta hangosan az alispán. Holnap Szebenbe megyünk, csak ketten: a főkapitány most minél kevesebbet mutatkozzék! Azért neki is jelentjük utunkat . . . Szentgyörgy felé kerülünk . . . Sok sürgős tennivalónk vár ránk, az erdélyi liga hadi beosztását elő kell készítenünk, a szervezést a nép felé ki kell szélesítenünk. Az igazat megvallva, egy kicsit váratlanul következett be a fordulat . . .

Jó reggel a lovaslegény visszaérkezett Szentgyörgyről: a főkapitányt nem találta odahaza. Pár nappal ezelőtt a nagyasszonnyal együtt Gyaluba mentek, Samuka meglátogatására. Az úrfit haza akarják hozni, úgy mondotta Kovács Mózes várhadnagy.

— Akkor hát egyenesen Van Nordenhez! A főkapitányt majd jövet találjuk meg — döntött az alispán.

Másnap déltájt köszöntöttek be Van Norden szállására. A muskétást, aki a hadnagyot szolgálta, elszalasztották a kommandóra.

Nagy sebbel-lobbal érkezett a hadnagy. Kezében frissen írt levél.

— Miklós, Isten hozott! — ölelte meg barátját. — Isten hozott, milyen szerencse, hogy megjöttél. Nagyon fontos szereped lesz az eljövendő dolgokban, Isten vezérelt haza a legjobb időben.

— Bátyám, most végeztem be egy levelet a kegyelmed címére, örülök, hogy szóval bővebben megbeszélhetjük.

— Hát komolyra fordult . . .

— Eljött, eljött! — ujjongott a hadnagy szokatlan hévvel. — Cselekedni fogunk.

— No, egyelőre csak készülődünk. Miklós mondja, hogy odakint a magyarok Rákóczi intésétől várnak.

Van Norden gyorsan tiltakozott.

— Mi nem fogunk senkitől sem várni. Mi kezdeni fogunk. Bátyám magyarázta nekem, hogy a szabadságharcokat mindig Erdély kezdte. Egy héten belül föllobbantjuk Erdélyt. Nagyszerű alkalom kínálkozik, kész tervem van . . .

Az alispán meghökkenve nézett a hadnagyra.

— Halljuk! Csakugyan elkezdhetnök? — csillogott a Miklós szeme a lelkesedéstől.

— A te szülővárosodhoz fog fűződni a kezdet dicsősége. Ime a tervem! Rabutin holnapután egy szakasznyi dragonyossal Torockóra indul, hogy végrehajtsa a bányakamara rendeletét s megsarcolja a várost. Én is vele fogok menni.

— Megsarcolni? A consiliarius keze! — szólt az alispán izgatottan.

— Úgy van, a consiliarius sürgette ki a brachiumot. Megegyeztek Rabutinnal, bizonytalan idők következnek, kell a pénz. Más pénzesládákra és zacskókra is kimondták az ítéletet, ha ugyan lesz, aki végrehajtsa. De nem lesz, nem lesz! Menjünk azonban sorra. Rabutinnak más célja is van ezzel a kiruccanással. A szentgyörgyi várat ki akarja venni a főkapitány kezéből és ifjabb Péterre akarja ruházni a parancsnokságot. Egyike a tervbevett cseréknek, más várakra hasonló változtatásokat főztek ki. De minden tervük meg fog bukni az én tervemen: Rabutint elfogjuk Torockón és az ország rabjává tesszük!

— Micsoda? — hült el az alispán. — Elfogjuk, mi . . . ország nevében? Hisz ez . . .

— Úgy van, ez a revolúció bátyám! — nevetett föl Van Norden nagy kedvvel. — Vagy nem?

— Dehát lehetséges?

— Ami az erőt illeti? Folytassuk, majd rájövünk! Szentgyörgyre tehát csak egy szakasz dragonyossal érkezünk, azonban staféta megy Gyaluba. Az ottani kompánia is Karl hadnagy vezetése alatt hozzánk fog csatlakozni. Úgy véli tudniillik a tábornok, hogy a bányászok megfélemlítésére kis erő is elég volna, de a várparancsnokság megcsérése körül nehézségek következhetnek, ezért jön a gyalui praesidium pár ágyúval! A helyzet most már önként adódik: nekünk Rabutint lehetőleg már a gyaluiak megérkezése előtt el kell fognunk. A szerepeket így osztjuk meg: az urak most mindjárt hazafelé indulnak és a főkapitányt fölvilágosítják a helyzetről.

— S ha nem találjuk odahaza? Mikorelindultunk, Gyaluban volt — jegyezte meg az alispán.

— Eh, ez már kellemetlen! — borult el egy percre a hadnagy

arca. — Ha mindjárt ilyen zökkenők jelentkeznek... Az a fő, hogy Rabutin ne jusson be a várba, azt pedig tán a várhadnagytól is elvárhatjuk...

— Ó, bizony! Kovács Mózes helyt fog állani — erősítette Miklós.

— A te dolgod lesz, Miklós, hogy a bányászokat kézbevedd. Bevonulsz velük a templomerdőbe! Fegyveretek van, ha ugyan fegyverre kerül a sor. Mi addig aligha próbálunk valamit ellenetek, amíg a gyalui kompánia meg nem érkezik. Akkorra pedig, mire a gyaluiak megérkeznek, kegyelmed megteszi a fővágást, bátyám! A kegyelmed dolga ugyanis, hogy innen Aranyosszékre siessen, fegyverbe állítsa a székelyeket, s mire mi észrevennők magunkat, rajtunk üssön és rabul ejtsen a torockói völgyben. Rabutint a szentgyörgyi várba zárjuk... a tűz kigyullad... a Székelyföldön megszólalnak a kürtök...

— Gyönyörű! — kiáltott föl Miklós elragadtatással.

— Ha olyan könnyen menne, olyan fiatalos játszisággal! — csóválta meg fejét az alispán. — Ami például az én szerepemet illeti... Elhallgatott, töprenkedve horgaszto'ta le fejét.

— Hogyan? Bátyám sincs — idehaza? ... — kérdezte a hadnagy gúnyos éllel.

— Nem, öcsém, nem akarok kibujni, ne gondold! De az idő anynyira rövid, és én ismerem a fajtámat. Mi nehezen mozdulunk... nehezen állunk rendbe...

— Eh, száz ember csak akad! Nem nagy csatáról van itten szó.

— De ha mégis elveszítjük...

— Revolúció... a fejünket fogjuk veszíteni vele...

— Helyes, ezt értem! — villant meg az alispán szeme. — Ne higgyétek, hogy én drágábbra tartom a fejemet. Van-e még megbeszélni való? Mert ha nincs, akkor minden percért kár... Miklós, nyergeltes!

VII.

Szaniszló Zsigmond Miklóstra bizta, hogy a főkapitánynak az üzenetet megvigye. Nagy kétségek közt sietett Aranyosszékre: vajjon sikerül-e összeszednie a székelyeket?

Miklós esti szürkületben érkezett Szentgyörgyre. Meglassította lovát, amint a Mátyás úr kúriájához közeledett. Hosszú, néma pillantást vetett kalpagja alól a gyertyavilágos ablakokra... Árnyak imbolyogtak az ablakok mögött... be jó volna beköszönteni és fölmelegedni.

A vár felé fordult: már ott is fáklya égett a kapubástyán, mécs az alsó contignatio ablakaiban. Fönt, a fölházban, az urak lakoszobáiban sötét volt: úgylátszik, nem tértek még haza Gyaluból. Kopogtatott a várkapun, az őr Kovács Mózes hadnagy után szalasztott egy katonát. A hadnagy kaput nyitott és az őrszobába vezette Miklóst. Hogy miért

a korai kapuzárás? Nagy oka van annak! A főkapitány titkos levelet küldött Gyaluból: nagy dolgok folynak odakint Magyarországon. Rákóczi megszabadult börtönéből, a császáriak a kuructűz föllobbanásától tartanak. A gubernium emberei nagy riadalommal futkosnak és sugdolóznak, írja István úr. Minden jel arra mutat, hogy őt hosszabb vendégségre akarják Gyaluban marasztalni, a gubernátor váltig ilyen-mivel példálózik előtte... Tanácsolja, hogy ebben a bódult időben ne hagyja el a gyalui várat, ez a legjobb módja, hogy minden gyanut és kellemetlenséget elkerüljön. Samukát meg a nagyasszonyt a rokon szeretet színe nem akarja elbocsájtani... Utóiratban meg azt írja a főkapitány, hogy nyilvánvalóvá lett a gubernátor szándéka: tisztességes őrizet alá vetette őt meg a családját, bizonyos ideig tehát nem térhetnek haza...

— S a vár őrizete? — döbönt meg Miklós.

— Épen erre megy ki a főkapitány levele! Szigorú parancsot küld, hogy a várba barátain kívül senkit be ne bocsássak, se egyest, se csapatot... A császáriakat pedig tüzzel fogadjam, ha próbálkoznak.

— Úgy? Akkor rendben vagyunk! — vidult föl Miklós. — Én is épen erre akartam inteni Mózes bátyámat. A császáriakat be ne bocsássa a várba! A császáriak tudniillik a napokban jelentkezni fognak, maga Rabutin jön, hogy a várat átvegye és ifjabb Péter parancsnoksága alá helyezze. Bátor és körültekintő legyen kegyelmed!...

— Az én dolgomban nincsen kétség. Én a várat senki más előtt meg nem nyitom, mint főkapitány uram előtt. Ő amit parancsol! Az erőszak ellen pedig tüzzel és vassal felelek.

Miklós megnyugodva hagyta el a várat. Hiszen így még jobb. Rabutin nem ébred a helyzetre mindjárt megérkezése alkalmával, maga is természetesnek fogja találni, hogy a hadnagy nem engedi át a várat ura tudta nélkül.

Most aztán a bányászokat kell belevinni az ellenállásba!

Az estét örvendező beszélgetésben töltötték apjával. Az öreg már régen fölhagyott azzal, hogy fiának a cselekedeteit bírálja, vakon hitt és követett mindent, amit Miklós jónak látott.

Miklós pedig mostan azt látta jónak, hogy apja ne zárkózzék be velük a templomerődbe. Mint nemes ember, viselkedjék érdektelen fél gyanánt, őt nem fenyegeti a Rabutin sarca... Van Nordennek vagy Szaniszlónak szüksége lehet rája a küzdelem folyamán.

Miklós reggel összehívatta a város tanácsát. A nagyfejük morogva, leeresztett orral gyültek föl a bíró házához. Mit hozott az eddigi sok munka és áldozat? Súlyosabb szolgaságot! Csalódott, hideg ábrázattal, kurtán felelgettek Miklósnak, amint ez várankozás közben vidáman szólogatott hozzájuk.

Miklósnak elszorult a szíve. Ha itt fog elbukni az ügy az ő kezén! Egész lelkét igyekezett beleönteni a szavakba, amiket a gyülekezethez intézett.

Meleg, érzékeny hangon szólt. A város pörének fölvétele után csakhamar egy igazságra jött rá : nem lehet addig egyeseknek, falvaknak, városoknak szabadságát remélni, amíg az ország a szolgaság jármában sínylődik. Valamint nem lehet omladozó bányában ércet fejteni, úgy nem lehet rosszul kormányzott országban az igazságot megtalálni. Az ország igazságát kell először kiverekedni . . . a nemzetet kell szabaddá tenni ! S erre itt a nagy alkalom. Elmondotta, miként menekült meg Rákóczi, milyen reménységek fornak odaát a magyarok közt. (Vernes Jakab büszkélkedve intett szomszédjainak : Nem megmondtam én mindezeket?) Erdélyben is nagy változások szele indult meg ! Rabutin pénzt akar összesarcolni eljövendő harcokra s Torockó az első áldozat. A consiliariussal megegyeztek a város kifosztására, rövid napon itt lesz Rabutin, hogy a sarcot fölhajtsa. Az a kérdés, hogy a város hajlandó-e kinnal szerzett javait Rabutin és a consiliarius tarisznyájába önteni ?

— Van-e mód és eszköz rá, hogy másként cselekedjünk? — állt föl most Vernes Jakab lángoló arccal.

— Eszköz : a fegyver !

— Az ármádia ellen a mi gyöngye városunk? — riadt föl Tóbis bíró.

— Nekünk, akik az ország dolgaiban forgolódunk, kész terveink vannak elnyomóink ellen, — felelt Miklós és tüzetesen ismertette a templomerődbe való húzódás tervét. — Testvéreink segítségünkre fognak jönni : Szaniszló alispán gyűjti már Aranyosszék népét . . . A főragadozót kelepébe ejtjük s ezzel megnyílik a szabadság útja . . . Akarnak-e a város fiai a szabadság első katonái lenni ?

— Életemet ajánlom ! — tette szívére kezét Vernes Jakab.

— Én hasonlóképen ! — ugrott föl Ekárt András.

— Akkor hát együtt, atyafiak, együtt ! Életre, halálra együtt ! — állt föl Tóbis bíró is.

Példáját mindannyian követték.

— Nos hát akkor mostan a megfontolás és a jó rend megbeszélése következik. Tekintsük meg erősségünk falát, bástyáit és osszuk el védelmét ! — állt föl Konc Miklós.

Átvonultak a templomerődhez s haditervet csináltak. Az asszonyok, öregek, gyermekek menekülhetnek bányákba, a város jószágait fölhajtják a havasokba.

A fegyverfogható férfiakkal mind be kell vonulniuk az erődbe !

A költözőkést még aznap délután megkezdették. Az asszonyok, öregek közül is alig menekült valaki másfelé, nem akartak elszakadni egymástól. A templom belsejét, torony emeleit felosztották a családok szállásaiul.

Miklós, mint főparancsnok forgolódott a nép közt.

Egy fordulatában Tóbis Judithal találkozott. A leány szeme túlvilági fényben ragyogott.

— Köszönöm, Miklós, hogy a várost annyira szereted. Isten áldjon meg érette! . . .

VIII.

Rabutin egy szakasz dragonyossal érkezett Szentgyörgyre. Vele volt egy manipuláns őrmester több káplárral: ezek fogják Torockó sarcát a consiliárius jegyzéke alapján behajtani. Az adjutansok közül Van Norden hadnagy kísérte el a tábornokot.

Amint Szentgyörgy felé közeledtek, Rabutinnak eszébe jutott a farsang szépe, a gyönyörű árvaleány. Fölvetette Van Nordennek, hogy szálljanak az őszhajú magyar nemeshez, aki a leányt neveli.

— Meg akarom kérdezni, mikor kell lakodalomra jönnöm? — érzelgett a vén gonosz.

Van Nordennek nem volt inyére, hogy Anikóékhoz szálljanak. A rajtaütés, foglyulejtés izgalmas jelenetek, esetleg lövöldözések közt fog lefolyni, miért tenni ki Anikót az ijedtségnek?

Azt tanácsolta, hogy szálljanak ifjabb Péterhez s tárgyalják meg vele a várparancsnokság átvételét. Rabutin, mint általában az idősebb parancsnokok, szívesen bízta magát segédtszjtje vezetésére, csakugyan a várparancsnokság kérdését kell legelőször elintézni. Ifjabb Péterhez szállottak, a tábornok közölte vele, hogy miféle feladat vára-kozik rája. Nemcsak a várparancsnokságot fogja átvenni, hanem azonfelül ő lesz az aranyosszékiek főkapitánya is. Bizonytalan idők következnek, szükség lesz a hűséges emberekre.

Ifjabb Péter őszinte meghökkenéssel fogadta a bizalmat. Váltig erősködött, hogy benne nincsenek hadvezéri képességek, a várparancsnokság még hagyján, de a főkapitány tisztje . . . Nehéz, tökéletlen nép a székelyek.

— Megegyeztem a consiliariussal s Önnek engedelmeskednie kell! — dobantott Rabutin bosszúsan. — Nem hadvezéri képességeket várunk Öntől, ellenkezőleg . . . Adjutans úr, menjen a várba s hívja le Torockay Istvánt, a főlváltásnak még ma meg kell történnie . . .

Van Norden két dragonyossal a vár felé sietett. A Mátyás úrék kúriája előtt megállította a katonákat, maga beugratott az udvarra. Egy pohár vizet akart inni.

— Váratlanul toppantam be? — kérdezte Anikótól, amint egy percre kettesben maradtak. — Készüljön el még nagyobb meglepődésekre! A rebellio holnap, holnapután megkezdődik.

— S Konc Miklós? — kiáltott föl Anikó megriadva. Majd, hogy fölindulását leplezze, hasonló hangon tette hozzá: — Meg az alispán?

Van Norden megnyugtatóan mosolygott.

— Mindenki a maga helyén, kiosztottuk a szerepeket. Miklósnak tegnapelőtt kellett Torockóra érkeznie, a templomerődöt fogja védelmezni a bányászokkal. Szaniszló a székelyeket hozza. Elfogjuk Rabutint, ez lesz a jeladás Erdély fölkelésére.

Anikót feldúlta az ijedtség, reszketés fogta el a nagy hírek hallatára. Van Norden tréfára fordította a dolgot: hol a magyar nő híres hősiessége? Csak elővenni a kurázsit, rövidesen puskaropogás, ágyúszó is eshetik, szólt búcsúzóban. A dragonyosok élére állt, a vár kapujához értek. A bástyákon örök, a réseken szakállas ágyúk, minden a legjobb rendben. Van Norden kis fehér kendőt lobogtatott föl a kapubástyára, mire Kovács Mózes hadnagy megjelent a várfokon. Van Norden kérdezősködni akart tőle, de Kovács Mózes kereken kijelentette, hogy császári katonával ura távollétében nem áll szóba, Van Norden is azonnal távozzék, különben tüzet adat reája... Van Norden dühös arccal feleselt vissza, de amint visszafordulva a dragonyosok élére állt, fölvidult a tekintete, jókedvűen ugratta meg lovát.

— Vajjon Miklós is ilyen keményen helyt fog állani?

Rabutin elképedt, amint Van Norden elmondotta jelentését. A főkapitány bizonytalan helyre utazott, a várhadnagy senkivel se áll szóba gazdája híre nélkül.

— De hiszen ez nyílt lázadás! — dühösködött a tábornok.

— Annyi bizonyos, hogy meg kell fontolni a helyzetet — aggodalmaskodott Van Norden. — Vajjon okos dolog-e ilyen kis erővel egy talpon álló vár árnyékában éjszakázni? Nem volna-e helyesebb átmenni Torockóra és megvárni a gyaluiakat?

Rabutin eleinte habozott, de amint a kora esti homályban a vár bástyáin kigyúltak a fáklyák, mindinkább hajlandó lett a Van Norden tanácsának követésére. Föülítették a kis hadat és átlovagoltak Torockóra.

A város szélén, majd tovább a Szentgyörgyi-utcában, minden házat üresen találtak. Rabutin dühösen szitkozódott: mi van itten? Van Norden cirkálásra igazított néhány dragonyost.

A piac felől nagy puskaropogás... Száguldozva jöttek vissza a dragonyosok: itt is ellenség!...

— Mi az, kelepcébe kerültünk? — nézett a tábornok Van Nordenre táncoló arcúval.

— Eh, szó sincs veszedelemről! — legyintett Van Norden. — Ismerem ezt a játékvárat a templom körül. Riadt rókák, barlangjukba bújtak...

— De miért riadtak meg? Honnan tudták, hogy jövünk?

— Most szaladhattak be, érkezésünk hírére. Nyilván a sarcolás elől...

— Mit kezdjünk mostan?

— Reggelig semmit, Excellenc! Őrséget állítunk s nyugodtan alszunk, amíg megvirrad. Elég üres ház van, jó kvártélyunk lesz nekünk is, a katonáknak is.

Rabutin reggel az utca torkából megnézte a templomkastélyt. Bástyákon, vívótornácokon örök, a torony ablakaiban megfigyelők. A tábornoknak szinte imponált a vakmerőség.

— Voila! A juhok fölláztak pásztoraik ellen . . .

— Játékvár — legyintett Van Norden. — Még jó, hogy összefutottak s egy helyre hordták értékes dolgaikat. — Kis gondolkozás után hozzátette: — A gyaluiakat azonban meg kell várnunk, egy-két ágyúgolyó mindent el fog intézni. A stafétánk estére ér Gyaluba, reggel indulnak, holnap este itt lesznek . . .

Van Norden számíttatott magában: minden úgy megy, mint a karikacsapás! A székelyek itt vannak a közelben, huszonnegy órával előbb fognak beleszólni a dologba.

Dragonyosok mentek szét cirkálni. Meggabalyodott kutyák, sok apró szárnyasállat az udvarokon, a házak és istállók azonban üresek.

Az egyik patruj déltájt egy öreg embert hajtott a tábornok elé. Emelt fővel, bátran lépett be a szobába az öreg, kezét hátrakulcsolta s kihívóan nézett a tábornokra.

— Ezt az öreget otthon találtuk — jelentette a patrujvezető. — Nagy lármát csapott, amint beléptünk, szemlátomást ki akart üzni udvaráról. Ide sem akart velünk jönni.

A tábornok Van Nordent szólította.

— Hallgassa ki ezt a parasztot, miért ellenkezett?

Van Norden ránézett a fogolyra, derű öntötte el arcát.

— Konc Benedek . . . a Miklós apja! . . . — jelentette Rabutinnak.

— Nos, mit vall? — dobbantott Rabutin.

Van Norden néhány szót intézett Konc Benedekhez. A szavak hangja hivatalos volt, de az értelme . . .

Büszkén, komolyan felelt az öreg.

— Először is az én panaszomat tessék a tábornok úrral megértetni — mondotta. — Nemes ember vagyok, az én portámra nem szabad katonának belépnie. A dragonyosokat figyelmeztettem tévedésükre, ők azonban nem hogy elkotródtak volna portámról, de még gonoszabb sérelmet követtek el: ide hurcoltak engemet.

Van Norden mosolyogva tolmácsolta Konc Benedek panaszát. Rabutin farkasfogra nevetett.

— Nagyszerű! Nem gondolja hadnagy úr, hogy ebben a völgyben mindenki megbolondult? Hogy mernek ezek packázni velünk? És a bányászok? Kérdezze meg, hogy a bányászok miért bújtak el előlünk?

— A császárok országukat, a polgárok zacskójukat szokták védelmezni, így tartja a proverbium! — mondotta Konc Benedek.

Van Norden jól mulatott az öreg bátor szókimondásán, szószerint tolmácsolta a proverbiumot. A tábornokból kirobbant a düh: nádbotjával oldalbalökte Konc Benedeket s kiszakramentumozta a szobából.

Van Norden utána lépett. Konc Benedek a pitvarban jelentősen hunyorított rája.

— Nemsokára kalapot cserélünk: ő lesz a fogoly, úgy-e, hadnagy öcsém? Jól folynak a dolgok?

— Idáig tervünk szerint folynak. Csak az alispán idejére megérkezzék a székelyekkel. Délutánra várom őket. Jó, hogy Konc bácsi künt maradt, esetleg találkozunk kell, tartózkodjék otthon!

— Otthon én! Csak ezek a kóficok ne háborgassanak!

Dél előtt folyamán a consiliarius szintén megérkezett Torockóra. A két tordai szolgabíró is vele volt. Rabutin félreszólitotta Mihály urat.

— A consiliarius úr osztolni jött, de mit keresnek itt a szolgabírók? — kérdezte mogorván.

— A törvényes formák végett, — hebegte a consiliarius. — A katonai brachium mellett a vármegyének is képviseltetnie kell magát. Az alispánt hívtam volna, de az napok óta távol van.

— A törvényes formák . . . hahaha! Kényes nemzet, a constitutio nemzete . . . Az imént egy paraszt nemes panasztolt itt a forma megsértése miatt . . . Persze, nagyon szépen hangzik: a vármegye assistentiája a katonai brachium mellett! Holott nyilvánvaló, uram, hogy amit most el akarunk követni, az közönséges sarcolás. Mentséget akarunk eljárásunkra keresni? Noshát azt nem a külső formában kell keresnünk, hanem a célban. A cél pedig nagy és nemes: pénzt szerezni az ármádia számára! Pénzre van szükségünk, uram, sok pénzre, minden garasra . . . tetszik érteni . . .

A consiliarius elsápadt. Minden garasra? Hiszen lehet ezt érteni, ha nem a szóból, hát a hangsúlyból. A tábornok semmisnek tekinti a megállapodást, amit a sarc felosztására kötöttek!

— Könyörgöm, tábornok úr! Veszedelmes idők következnek . . . a császár hűséges szolgálóinak is szüksége van a pénzre . . .

— A császár majdcsak gondoskodni fog tehetetlen szolgálóiról, — hangsúlyozta gúnyosan a tábornok. — De a hadseregéről? Ebben már hosszú tapasztalatom van, uram, A hadsereg nem tehetetlen: elvárják tehát tőle, hogy maga gondoskodjék önmagáról.

— És a vasdézma? — nézett a consiliarius Rabutinra gyáva bosszúsággal.

Vagy úgy? Igaza van, ebben a kérdésben csakugyan szükség lehet a szolgabírókra. A bányászokkal közölni fogjuk, hogy föllebbezésüket elutasították, jegyzőkönyvet veszünk föl, vagy ha úgy tetszik, kötelezvényt iratunk alá velük a vasdézma fizetésére. Erre gondol uram? Rendelkezésére fogok állani, teljes erkölcsi támogatást fogok nyújtani Önnek. De a pénz . . . már engedjen meg, minden garasra szükségem van! Vizontlátásra uram,, ma nincs miért találkozunk. Holnap, amint ezeket a juhocskákat a manipulansaim megnyírták, akkor majd a jegyzőkönyvre kerül a sor.

IX.

Van Norden a délutánt izgalmas várakozásban töltötte. A város nyugati szélére lovagolt és a Székelykő útját figyelte. A hegy mögött gyülekszik a vihar, amely égigérő lángot fog vetni Erdélyben. Már jönnie kellene!

Alkonyodott és semmi jel.

Nyolcórátájon bezörgetett Konc Benedekhez.

— Túrhetetlen, miért nem érkeznek? Konc bácsi, ha áttekintene a hegy mögé...

— Tüstént! — szólt az öreg. Tömzsi kis lovat nyergelt meg, amely minden lépést ismer a hegyeken át.

Van Norden tovább cirkált az éjszakában. Szentgyörgy felé lovagolt és az erdőszéli magaslatról a falu felé kémlelődött. Vajjon nem Szentgyörgy felé ereszkedtek le a székelyek? Nem tudhatták, hogy Rabutin Torockón ütött szállást.

Néma csönd Szentgyörgyön is.

Fönt a vár bástyáin fáklyák égtek: Kovács Mózes szorgosan vigyáz. Ifjabb Péternél világosság: a consiliarius szállt oda. Mit forral a sötétség leple alatt? A szolgabírák Mátyás úrhoz szálltak, ott sötét van, az igazak álma...

Mit álmodik Csegezy Anikó? Meg kell érdemelni az ő álmait, vérrel, verejtékkel! Itt a nagy kereszttség ideje!...

Visszaügetett a Konc Benedek házához. Éjfél is elmúlt már, fagyos északi szél sivitozott a szűk völgyben. Van Norden behúzódott az öreg szobájába s bódult, tüzelő homlokkal várta a hírt a hegy tulsó oldaláról.

Késő hajnal volt már, mire megjött az öreg. A hír, amit hozott, módfelett felháborította a hadnagyot.

A székelyek a nap folyamán összegyülekeztek s odaát tanyáznak a hegytővén levő falvakban, Várfalván, Rákoson, Csegezben, Hidason. A fegyvereket is kiosztották már.

— De hát miért nem jönnek? — reszketett a haragtól Van Norden.

— Sokat vitatkoztak hadnagyaik, végül is úgy döntöttek, hogy ilyen nagy dologba nem vágnak bele hivatalos fejük: a főkapitány nélkül. Csak ha a főkapitány élükre áll!...

— Gyávák, kibúvót keresnek... Ott az alispán!

— Az alispán a vármegye embere: nincs beleszólása a székelyek dolgaiba... Az is csoda, hogy összegyültek a szavára. A constitutio szerint igazuk van, a főkapitányt kell előbb megtalálniok.

— Constitutio, marhaság! Tessék ezekkel forradalmat csinálni...

— No, azért nincs nagy baj! — csitította az öreg a hadnagyot. — Megállapodtak az alispánnal, hogy gyors stafétát küldenek Gyaluba, a főkapitány után. Jöttek-jöjjön és álljon az élükre!

— Mikor ment el a staféta? — csillant föl a reménység Van Norden arcán.

— Alkonyat táján.

— Legalább tíz óra különbség a két staféta között! — szontyolódott el a hadnagy. — Mégis... ha rögtön indulna a főkapitány! S ha a katonák nem jönnének rohanvást...

Fontolgatta a helyzetet, hogy lehetne időt nyerni.

— Jöjjön, Konc bácsi, szóljon be Miklósékhöz, adja át üzenetemet!

A templomerőd bástyáin fáklyák füstölögtek. Az örök árnyékai, amint végigsétáltak a vívótornácokon, élesen vágódtak ki a templom fehér falán. Konc Benedek följuhintott a nyugati szögletbástyára s az örrel Miklóst szólíttatta. Tölcsért formált tenyeréből s fölkiáltotta Van Norden üzenetét.

— Ha ostromolni találnának, tartsatok ki a legvégsőig! A székelyek kissé késnek, de okvetlen jönni fognak.

— Mi meg tesszük a magunkét! — üzenté vissza Miklós.

Van Norden megnyugodott kissé. A főkapitány lóháton fog szárguldani, az ágyúk és a gyalogos csapat lassabban érkeznek. S végső esetben a bányászok ellenállanak és Rabutin az egérfogóban marasztják. Az a fő, hogy Rabutin hurokra kerüljön. A döntő órák tehát holnap fognak bekövetkezni. Tán holnap ilyenkor, reggelre virradóra.

Kora délután megérkezett a gyalui kompánia.

Karl hadnagy jelentkezett Van Nordennél, együtt fognak Rabutin elé menni.

— Nem tudsz róla, Torockay főkapitány ott időzik-e még a gyalui várban? — tapogatózott Van Norden, amint Karl jelentését a katonák számáról, felszereléséről följegyezte.

— Ott időzik, mégpedig katonai őrizet alatt. A gubernator embereket kért tőlem a főkapitány őrzésére. Az egész Torockay-család a gyalui várban marad bizonytalan ideig...

Van Norden arcára rémület ült. Fölállt, elborult szemmel, féloldalt nézett Karl hadnagyra, ajkán zavart hangok törtek elő.

— Mi lett? — kérdezte Karl csodálkozva.

Van Norden fordult egy párat a szobában.

— A főkapitány őrizet alatt... ez igen fontos körülmény! — mondta némiképen magáhoztérve. — Jer, ezt is megbeszéljük a tábornokkal!

A jelentést megtették Rabutinnek. Ezt, a kompánia gyors érkezése, ágyúkerekék dübörgése, katonák zsvaja nagyon jó kedvre hangolták.

— Most aztán beszéljük meg, hogy rúgjuk szét ezt a kis vakondtúrást? — ültette asztalához a fiatalokat. — A leckének példásnak kell lennie...

— Excellenc, bocsanat, van egy körülmény, ami meggondolást érdemel! — mondta Van Norden.

— A constitutio! — nevetett Rabutin. — Ne feledje, hogy sürgősen pénzre van szükségünk.

— A constitutioért nem fáj a fejem, ellenben a mi mostani helyzetünk. Katonai tekintetben értem...

— Ez aztán új dolog! — meresztett nagy szemet Rabutin. — Mit gondol? Csak nem kell ide stratégia...

— Excellenciád a tegnap elbámult azon, hogy a szentgyörgyi várórség is, a bányászok is fegyverük csövét fordítják felénk. Én a tegnap ezeknek nem tulajdonítottam különös fontosságot, ám most Karltól olyan hírt hallok, ami ezeket a jelenségeket fölötte gyanús színbe öltözteti. Torockay főkapitányt a gubernator tegnap Gyaluban katonai őrizet alá helyezte... Gondoljuk meg, Rákóczi szökésekor!... Vajjon nem áll-e ezek mögött a különös tünetek mögött nagyszabású, országos mozgalom? Nem indul-e meg a föld körülöttünk? Ha így állana a dolog, akkor mi ezzel a kislétszámú kompániával és néhány petárdánkkal nagyon kényes helyzetben... tökéletes egérfogóban volnánk...

— Ön mondta, hogy játékvár, — mondta Rabutin látható meghökkenéssel.

— Csakhogy, mindjárt itt, a hegyen túl, székelyek laknak: Torockay főkapitány emberei. Mi történik most a hegyen túl? — Ezt kellene tudnunk! Bocsásson el Excellenc, hadd kémleljem ki Aranyosszéket. Ismerem a hadnagyaikat, még abból az időből, mikor a fegyverek dolgában itt tartózkodtam.

— Apropos, fegyverek! Hiszen a székelyeknek fegyverük sincsen...

Van Norden megszeppent ettől a helyénvaló megjegyzéstől.

— Emberi számítás szerint sincsen, de... de... gondoljuk meg, itt laknak Torockó tőzsomszédságában. A bányászokról is ki hitte volna, hogy ennyire föl vannak szerelve. Szomszédjaiknak is adhattak fegyvert pénzért vagy kuruc hamisságból...

Rabutin növekvő izgalommal hallgatta Van Norden fejtegetését. Nádbotjával hevesen bökdöste a szoba földjét, arcán mind sűrűbben cikkáztak a ráncok.

— Elvégre nem árt... tekintse meg hadnagy úr! Karl hadnaggal tudunk itten intézkedni... Mikor indul és mikor érkezik vissza?

— Azonnal indulok. Az éjszaka benyargalok néhány falut, ha veszedelem van, azonnal visszatérek, ha nincs veszedelem... nos hát akkor megeshetik, hogy itt-ott a székely hadnagyokhoz is beköszönök. Szót hall az ember...

A tábornok kegyesen mosolygott. Jól esett neki a hűség és szolgálatkészség.

— Szép. Köszönöm! — nyújtott kezét Van Nordennek. — Vigyen magával néhány dragonyost.

— Inkább egyedül, Excellenc! Minél kevesebb zajjal...

X.

Van Norden az öreg Konchoz sietett, elkérte a kis hegyi lovat s nekivágott a meredeknek.

A hegyélen, ahonnan belátni a torockói völgybe, székely őrszemekre bukkant. Katonásan megállították, közre fogták, kikérdezték, fogolynak mondták, két fegyverrel Várfalvára kísértették.

Van Norden gyönyörűséggel vette magára a fogságot. Hiszen itt katonaság van ... rend van!

Repülni szeretett volna Várfalva felé, de a két gyalogos székely nem tudott gyorsabban haladni. Leszállt lováról, a gyaloglás megnyugtatólag hatott rája. Van hát reménység! A székelyek Szaniszló alispán szállására kísérték. Az alispán ágyban volt már. Nemrégiben dőlt le ruhástól. Borozgattak a hadnagyokkal, várták a főkapitány érkezését.

— No, azt ugyan várhatták! — mondotta Van Norden fölindulással. — A főkapitányt katonai őrizet alá fogta a gubernator.

Az alispán fagyos nyugalommal fogadta a közlést. Van Norden izgatottan ismételte a Karl hozta hírt. Mi lesz a főkapitány fogságának következménye? Azonnal indulni kellene.

— Azonnal nem lehet, de reggel bizonyosan! — mondta az alispán határozottan.

— Reggel ... csakugyan? De miért reggel? — kérdezte Van Norden kételkedő örömmel.

— Azért, mert az este úgy állapotunk meg a hadnagyokkal. Ha reggelig nem érkezik meg a főkapitány, akkor indulunk a legidősebb hadnagynak, Pálffy Andrásnak a vezetése alatt. Itt lakik a szomszédban, a hadnagyok nála alszanak.

— De hisz ez nagyszerű! Reggel még nem lesz késő. Hogy szánták rá mégis magukat? Csakugyan a főkapitány nélkül is?

— Tudja, öcsém, mi magyarok nehezen fogunk hozzá valamihez, lassan forrunk föl, mint a havasok vize. Először megpróbáljuk, hogy lehetne a cselekvés alól kibújni ... jogi formulákhoz menekülünk, gyanakszunk egymásra, tőljük-vetjük a dolgot ... de szerencsére, nagy becsületérzés van bennünk, s az végül mégis tette kényszerít. Ma embereink búcsújárást rendeztek a Székelykörre, látták a bányászok készülését, a szentgyörgyi vár zászlóit ... megmámorosodtak, rögtön indulni akartak! Hátrább maradni a jobbágyoknál? Soha? Nehezen tudtuk reggelre halasztani az indulást: hátha mégis megjön a főkapitány.

— Már hitemet kezdtem veszíteni bátyámékban! — törölte le az örmverejtéket homlokáról a hadnagy. — Ó, ez másként fest!

— Most aztán nem maradhatna velünk? — kérdezte az alispán. — Reggel együtt indulhatnánk.

Van Norden vidáman fordult párat a szobában.

— Valóban . . . itt többet fogok használni. Odaát úgy rendeztem a dolgokat, amint céljainknak megfelelnek.

— Hát pihenjen le! Virradatkor Pálffy Andrásról szétmennek a hadnagyok, sorakoztatják századaikat, megszemléljük őket és indulunk.

Van Norden párnát tett a karos lócára, megeresztette a szíjait s a jó reménységek derűjében hamarosan elszenderedett.

Szaniszló Zsigmond rázta föl álmából. Már kivirradt, a párás ablakon küzködve süttött be a keleti nap.

A szobában Szaniszlón kívül néhány kardos férfi, a székely hadnagyok. Az arcokon izgalom, megriadás.

— Ágyúszót hallunk, öcsém, mit gondoljunk? Mi történik odaát?

Van Norden kilépett az udvarra és az összefutott hadnagyokkal, székely katonákkal Torockó felé hallgatózott. Kétségtelen ágyúznak odaát! Nagy ijedség döbönt szívére. Ugylátszik, miután nem tért vissza valami rossz hírrel, Rabutin megnyugtatónak látta a helyzetet és rajta ütött a bányászokon. Haza kellett volna mennie és úgy irányítania a dolgokat, hogy a bányászok ne kerüljenek tűz alá.

Észrevette, hogy az izgatottság rossz hatással van a hadnagyokra, igyekezett vidámabb arcot mutatni.

— Semmi, semmi! . . . — szolt szembefordulva a fülelő társasággal. — Rabutin, úgylátszik, próbát tesz, bizonyosan pórul fog járni. A bányászok megfelelnek neki, ezt a felét előkészítettük. Egy azonban bizonyos: sietniünk kell! Menjenek, hadnagy uraim és szedjék össze embereiket.

Már maguktól is jöttek a csapatok. Énekeltek, minden ágyúszóra nagyot kurjantottak, évődve, hetykén kiabáltak egymásra, nyers tréfákat követtek el. Türelmetlenül állingáltak a gyülekező helyen, minden ágyúszó után megrebbentek: mintha attól féltek volna, hogy le fognak késni a mulatságról. Van Norden fölvidulva ment végig a hadnagyokkal a századok mellett. Lelkes, bolondos nép . . . ez mindent el tud feledni, ami mögötte van — ha egyszer megindult előre! . . .

A tiszték az élen megállottak, Van Norden egy kis megbeszélést tartott velük. A Székelykő aljáig az egész sereg együtt halad, ott kétfelé oszlanak, egyik csapat a déli oldalon kerüli meg a hegyet a másik az északi oldalon ereszkedik le. Így a császáriak elől az utat északon is, délen is lezárják.

Van Norden előre siet és megtekinti a helyzetet. Az ágyúzás ugyanis megszűnt, miféle változás eshetett odaát? Az északi csoportnak a piac széléről fog kardra tűzött sapkával inteni, a déli csoportnak a Szentgyörgyi-utcából. Addig ne szálljanak alá a hegygerincről, amíg a jelt nem látják. Szaniszló az északi csoporttal tart: ott fognak a nevezetesebb események lejátsszódni. Rabutint ő fogja a kurucliga nevében őrizet alá venni.

A megbeszélés után Van Norden lóra ült és elindult föl a kaptatón.

Egy-egy fordulónál visszatekintett : szép sorjában és becsületes szerénységgel kigyóztak fölfelé a puskás, lovas népek. Boldog és diadalmas volt a hadnagy.

A tűz hát fölgyulladt már. Ma legfőbb gátját fogja elborítani, rövid napon elárad mindegyész Erdélyen s ébresztő fénye tovább ragyog napnyugat felé.

Csegezy Anikó lakodalmának fáklyái gyulladoznak!...

Lehetett volna-e másképen? Kedvetlenség szállott szívére. Bizonyos, hogy az út idáig nem volt egyenes! Ármánynak, árulásnak útja volt...

De két országnak szabadságát rakni a lány lábához!... Ki tett ennél méltóbb vallomást szerelméről? Árulás? De aki az üldözöttnek keresztjét veszi föl!...

A tetőre ért és a déli nap fényében alánézett a városra. Halálos sápadtság riadt ki tekintetén.

Torockó tragédiája akkorra már beteljesült. A templomerőd kapubástyáján császári katonák jártak ki és be, a cinteremben bányászok és katonák gomolyogtak. Szekerek álltak a kapu előtt, a katonák a cintermből ölben és vállon hordták a holmit a szekerekre. Rabutin lakása körül bányászok álltak fegyveres katonák között.

Irtózáttal kiáltott föl. Az erőd nyugati oldalán néhány bitófa... két bitófán egy-egy bányász.

Mi történt? Hogy roppanhattak össze olyan hamar? Ime, az egyik oldalon alig verődik mederben az ár, a másik oldalon gátszakadás! Összefonta karját. Nyugodtságot erőltetett magára.

Azért mégis csak jönnek a székelyek! A farkas mégis csak verembe fog esni. Áldozat, vértanuság — több jog a reménységre!...

Elindult lefelé a lejtőn. Miklós... mi történt Miklóssal? Hogy nem tudott kitartani az ostromban? Tíz óra hosszat legalább!...

Nagy ijedtség fogta el, megállította lovát. A bányászokat természetesen kínpadra vonják, megvallatják. Eddig az egész összeesküvést tudja Rabutin...

De hát akkor miért nem menekül a kelepceből? Ha tudja, hogy jönnek a székelyek... Nem tudja! A bányászok nem voltak annyira beavatva... De Miklós! Ha Miklós vallott volna...

Közelebbről kell látni a dolgokat!

Megbiztatta lovát. Az erdőszél közelében kiáltásokat hallott.

— Hadnagy úr, hadnagy úr, álljon meg!

Az öreg Konc lépett eléje egy szikla mögül.

— Mi történt? — kiáltott reája Van Norden.

— Miklós meg fog halni! Mindennek vége... Miklóst föl fogják akasztani.

— Hol van Miklós?

— A Rabutin kvártélyán. Katonák őrzik. Hadnagy úr, az Istenért! én mindent megpróbáltam... — fulladozott az öreg!

Van Norden leszállt lováról. Kifújta ijedelmét, bátorítóan szólt az öreghez.

— Miklós nem fog meghalni, Konc bácsi. Pár óra még s célnál vagyunk. A székelyek jönnek!

— De, hiszen ép ez lesz a Miklós veszte . . . a székelyek jövetele! Rabutin ahhoz kötötte a Miklós kivégzését, hogy mi hír a székelyek felől. A bányászok ugyanis annyit kivallottak, hogy Miklós a székelyek segítségével biztatta őket . . . Most Rabutin azt várja, hogy csakugyan történt-e valami mozgolódás a székelyek közt? Ha úgy szól a hír, hogy történt, akkor azonnal bitófára küldi Miklóst. Ha pedig az derül ki, hogy Miklós csak ámitotta a bányászokat a székelyek jövetelével, akkor Rabutin hajlandó az országgyűlésre bízni a fej- és jószágvesztés kimondását. A Péterek, a consiliarius meg a szolgabírák sok rimánkodásomra közbevetették magukat, ennyit tudtak elérni a Miklós javára.

— Küldött valakit Rabutin a székelyek látására? — kérdezte Van Norden újabb döbbenettel.

— Nem, a hadnagy úr híradására vár.

— Nos, hát akkor nincs baj, nyugodjék meg Konc bácsi! Miklós nem fog meghalni. Szedje össze magát s tájékoztasson engem a történetek felől. Hogy folyt le az ostrom, miért adták föl Miklósék olyan hamar a harcot? Tud erről?

— Tudok. Egyrésznének tanuja voltam, egyrészt a bányászoktól hallottam. Az ágyúkat virradatkor szögezték a bástyáknak. Addig lőtték a főbástyát, amíg beszakadt a kapuja. A gyaluiak rohamra mentek, erős harc támadt a kapunál. A cinteremből kiragadták a két legvitézebb bányászt: Vernes Jakabot és Szabó Gergelyt. Ők tudniillik mindaddig helytállottak a kapu körül, amíg a többieknek sikerült a bástyákról és falakról a templomba menekülniök. A két foglyot Rabutin azonnal bitófára küldötte. Az ágyúkat most a templomnak szegezték. A templom bevétele azonban sokkal nehezebbnek ígérkezett, mint az erődé, mert itt nem lehetett oldalról a védők hátába kerülni. A gyaluiak hadnagya egyidő mulva beszüntette a tüzelést, fehér zászlót tűzött a bástyára és tárgyalásra szólította föl a bányászokat. — Bolondok, látjátok a bitófákat? — kiáltott föl a torony ablakába, ahol a tárgyalásra Tóbis bíró többedmagával megjelent. — A tábornok mindnyájakat fölköttet, ha meg nem adjátok magatokat. — A tábornoktól már mitsem remélhetünk! — szólt vissza a bíró. — Mégis, próbáljatok kegyelmet kérni! Köztetek van-e a bíró leánya? — Itt van a toronyban, a hátunk mögött — felelte a bíró. — Küldjétek őt követségbe a tábornokhoz. Boruljon térdre a tábornok előtt és kérjen kegyelmet a város számára. A tábornok nagyon szívesen hajlik szép nők szavára . . . Nagy sirás, jajgatás támadt erre a templomban. A bíró visszahúzódott és nem tért többé vissza az ablakhoz. Az egyik esküdt adta meg a választ helyette a gyalui hadnagynak: — Tudjuk, mit akartok a bíró

leányával . . . El akarjátok rabolni a főkapitány fia számára. Ismerjük gaz terveteket ! Karl hadnagy gonosz vigyorgással fogadta a választ. — Együgyű, bolondok vagytok ! A bíróleány így is, úgy is nemsokára a kezünkbe kerül, azt tesszük vele, amit akarunk. Tíz percet adok, ha azalatt nem külditek a leányt, közelebb vonjuk az ágyúkat . . . — Odabent újabb jajveszék. Majd éles sikoltás rázta meg a léget, a bíró leánya kiugrott a torony ablakából s alázuhant a bástya tövéhez. Egyszerre lelket veszített a nép, a templom vasajtáját megnyitották, Tóbis bíró kitámolygott rajta, utána nők, férfiak . . . Zokogva álltak körül Judith összetört tetemét, fehér lepelbe fogták és bevitték a templomba. A harccal már senki sem törődött, a muskétások benyomultak a templomba és elállták az ajtókat. Miklóst fegyveres katonák vették közre s a tábornok elé kísérték. Éktelen dühre fakadt Rabutin, mikor megismerte Miklóst. — Hogy került az úr a lázadók közé? — kérdezte. — Én voltam a vezetőjük! — Függni fog, uram, függni fog! Előbb azonban egy kis csiklandós torturán fog átesni.

Az öreg Konc belefáradt az izgalmas beszédbe, kis szünet után folytatta:

— Szaladtam a szolgabírákhoz, a Péterekhez, consiliáriushoz, fűt-fát ígértem nekik, hogy a kivégzést megakadályozzák. Sikerült is haladékot kapni a hadnagy úr érkezéséig. A hadnagy úr kezében vagyunk . . . Mi hírt mond a székelyekről.

— A székelyek közt csönd van, halálos csönd! Jelenteni fogom. Van Norden a piac szélén újra lóra ült.

— Nem lehetnék magam is a fiam közelében? — esedezett az öreg.

— Jőjjön! Nevezetes dolgoknak lesz tanuja . . .

XI.

Rabutin szállásának udvarán Karllal találkozott. A fickó láthatóan felöntött a garatra. Büszke vigyorgással hunyorított a fogoly bányászokra, mint hősiességének tanúira.

— Egyedül van a generális? — kérdezte Van Norden.

— Valami civilbagage van nála — vigyorgott Karl.

Van Norden belépett. A consiliárius, a két Péter és a két szolgabíró! . . . A consiliárius szorgalmasan írt egy árkusra, a többiek az asztal mellett könyököltek.

Rabutin a lócán nyugtatta csúzos lábait. Élénken kelt föl, amint Van Norden belépett. Látszott rajta, hogy nagy kő esik le szívéből.

— Csakhogy végre! Magunkra hagy a legnehezebb pillanatokban. Mi hír odaát?

— Csönd és nyugalom. Alaptalanul gyanakodtam.

— Téved, alaposan téved. Jó szimatja volt, kitűnő orra! . . .

A bányászok vallomása szerint a székelyeknek támadniok kellett volna.

— Parasztfantázia! — nevetett föl gunyosan Van Norden.

A tábornok mintha röstelte volna, hogy elhitte a bányászok meséjét.

— Nos, mit szól eredményeinkhez? Elég gyorsan végeztünk? — terelte másra a szót.

— Káprázatos gyorsasággal! — hajolt meg Van Norden. — Tábornok úr további tervei?

— Itten jórészt befejeztük dolgunkat. Még az ön barátjának, annak a bizonyos Miklósnak a fölakasztása van hátra.

A civilek ijedten néztek Rabutinra.

— Excellence, hiszen, úgy értem, nincsen összeesküvés a hátérben — tette le a pennát a consiliárius. — Egy nemes ifjút törvényes eljárás nélkül fölhuzatni... országos fölháborodást keltene a dolog. Nagyot rontana ügyünkön.

— Megmondtam, uram, hogy függni fog! — vágott vissza rettenetes epével Rabutin. — A francia nem játszik szavával. (A consiliárius megcsikorgatta fogát.) Úgy hallom, az ifjú monsieur prókátora volt a bányászoknak — fordult Van Norden felé. — Az első prókátor, aki vértanuhalált halt védettjeiért — recsegett gúnyos nevetése. — További teendők: a bányászokkal aláíratjuk a jegyzőkönyvet, amit itt az urak fogalmaznak.

— A jegyzőkönyvvel készen is vagyunk — tette le a tollat a consiliárius.

— A szolgabíró urak vigyék ki hát a bányászok közé! Ha vonakodnának aláírni, ott vannak a katonák...

A consiliárius átadta az iratot meg az írószereket a szolgabíráknak, ezek kisiettek a fogoly bányászok közé.

Rabutin folytatta a programot.

— A sarcolást rövidesen befejezik embereink, a bagázsia szekeket Szebenbe indítjuk. Magunk innen a szentgyörgyi vár átvételére sietünk.

— Torockay István nélkül?

— Hahó, barátom, mit gondol? Csak önnek jár az esze? — mosolygott Rabutin rátartósan. — A bányászok leverése után azonnal stafétát küldöttem Gyaluba a gubernátorhoz, kísértesse ide Torockay István! Annak a tökfejű várhadnagynak tehát Torockay István fog parancsot adni, hogy nyissa ki a kaput. Nos, mit szól hozzá?

Künt kis lárma keletkezett, katonák szóváltása, lépések zaja. Van Norden kitekintett s önfeledt, megbüvölt arccal hagyta nyitva az ajtót.

Csegezy Anikó érkezett Mátyás úr karján. Ugyanaz az ünneplőruha volt rajta, mint a farsangi mulatságon. Ragyogó szépséggel árasztotta el a szobát, amint belépett. Rabutin fölállt, elfogultan lépett a leány elé. Égi tünemény... a Napkirály udvarában volna a helye...

Az álmélkodó Van Nordent tolmácsolásra intette.

— Minek köszönhetem a szerencsét? — kérdezte a tábornok.

— Igéretére akarom tábornok urat emlékeztetni — szólt Anikó zengő esedezéssel. — Igérete beváltására.

— Ó, készörömet! Mit parancsol, kisasszony? — hajolt meg Rabutin negédesen.

— Azt ígérte, hogy eljön a lakodalmamra . . .

— Állom a szavamat.

— A lakodalmam az idei farsangon lesz.

— S a boldog vőlegény?

Anikó térdre hullott, esdő, könnyes szemét a tábornokra függesztette.

— Vőlegényem, Konc Miklós! Könyörgök, tábornok úr, kegyelmezzen meg neki . . . Kegyelmezzen meg, adja vissza nekem!

Van Norden elsápadt, reszkető ajakkal tolmácsolta Anikó kívánságát.

A tábornok meghátrált . . . tágranyilt szemmel meredt a társaságra.

— A lázadót? Lehetséges? — nézett tanácstalanul Van Nordenre. A hadnagy szívében reménysugár lobbant föl.

— Ugy-e, csak játék ez, kisasszony? Csefogás a Miklós megszabadítására? — kérdezte.

— Bocsásson meg, Miklóst szeretem!

— De Miklós . . .

— Ő is szeret! . . . Föl akarta áldozni szerelmét a hadnagy úrért . . .

Hadnagy úrhoz is könyörgök, ne forduljon ellenünk!

Van Norden arcára merev, halálos nyugodtság telepedett.

— Excellenc, szeretik egymást . . . Ami az ígéretet illeti . . .

Rabutin rendreutásítóan emelte kezét óvásra.

— Gavallériából nem fogadok el tanácsot! Szólítsa ide a foglyot!

Van Norden kilépett a pitvarba. Miklós a hátsó kis szobába volt bezárva, benyitott hozzája.

— Édes barátom! — kiáltott föl Miklós. — A szabadulást hozod?

Van Norden hosszan, mereven nézett rája. Nem tudott szóhoz jutni.

— Értem! — szólt Miklós megadással. — A terveink összeomlottak . . . nem tudsz megszabadítani. Nem baj, én arra is elkészültem. A fejünket . . . hiszen ez a revolúció.

— Jöjj Rabutinhoz! — szólalt meg a hadnagy sötét fájdalommal. — Szabad vagy . . .

Miklós habozva, zavarodottan követte barátját. Van Norden ajtót nyitott előtte Rabutin szobájába, maga azonban visszamaradt a pitvarban. Lecsüggesztette fejét, a pitvarajtóhoz tántorgott.

— Karl! — kiáltott ki. — Fuvass azonnal alarmot . . . menekülni Szeben felé! . . .

Besietett a hátsó kis szobába, ahonnan Miklóst kivezette. Pisztoly dörrent, puskaporfelhő gomolygott a nyitott ajtón át . . .

Miklós kirohant Rabutintól, be a hátsó kis szobába.

— Édes barátom! . . . — s letérdelt Van Norden elomlott teteme mellé, fölemelte vérvő fejét. — Édes barátom, drága jóbarátom! . . .

Rabutin is jött. Kimeredt, tanácstalan szemmel, vonagló arccal bámult a halottra. A consiliárius, a Péterek, szolgabírák, dragonyosok megtöltötték a kis szobát.

Anikó a sokaságon át Miklóshoz férközött, megfogta kezét, kivonta a szobából.

— Jere, menjünk innen!

Künt alarmot fújtak.

Rabutin félóra mulva ijedt vadként menekült ki a torockói völgyből. Van Norden tetemét magukkal vitték a császáriak, még nem voltak teljesen tisztában szerepével.

A székelyek a hegy gerincéről értetlenül nézték a császáriak menekülését. Mikor ad jelt Van Norden a támadásra? Vagy árulás történt?

Szaniszló Zsigmond az északi csoporttal leereszkedett a völgybe. A bányászok keserű szemrehányásokkal fogadták őket: most jönnek, a temetésre?

— Vagy ti is rabolni akartok? — kérdezték gúnyosan. (A hagyomány ezt az elkeseredést tovább színezte: azt hagyta emlékezetben, hogy a székelyek csakugyan kirabolták a várost.)

Másnap déltájt erős katonai fődözet alatt Gyaluból Torockóra érkezett Torockay István. A székelyek közrefogták a menetet s kiszabadították főkapitányukat a császáriak kezéből.

A szentgyörgyi vár őrségét megerősítették. A főkapitány, Szaniszló alispán és Konc Miklós még aznap este tanácsot ültek a várban. A székelyeket állandó készenlétben kell tartani, hátha visszacsap Rabutin. A liga vezetőit értesíteni kell, hogy papiroson osszák zászlók alá a népet. Nemcsak fegyver, nemcsak lélek kell a forradalomhoz, hanem mindennek fölött jó rend!

Fájdalommal emlékeztek meg Van Nordenről.

— Az idegen barátot elvesztettük, az idegen ellenség megmaradt számunkra! — mondta Szaniszló alispán. — Most aztán a magunk erején és tanácsán kell megbirkóznunk a bajokkal.

Erdélyben november közepétáján indulnak meg a téli viharok. Pár nap mulva zimankós havazás szorította födél alá az embereket. A torockói tűz külsőképen elaludt, de a lelkek tüze nem aludt el. Sokat beszéltek a torockói zendülésről, gondolkoztak és várták a tavaszt.

* * *

Krónikák jegyzik a többit.

Tavasszal, 1703-nak tavaszán, a Tisza mentén megzendültek Rákóczi kürtjei és Kondorék kürtjei a Kénosi-hegyen, Firtoson, Bekecsen, Hargitán ujjongva zengtek vissza nekik!

Erdély is lángbaborult. Császárhítű magyar urak portái, kastélyai

emésztődtek el először a tűzben. A büszke urak, kik egy évvel azelőtt triumfáltak a gyalui lakodalmon, lelkükvesztetten szaladtak Szebenbe a Rabutin szárnyai alá.

A kurucliga vezetői nehezen tudtak úrrá lenni a nép romboló elkeseredésén.

Rendszerző munkájuknak akkor lett nagyobb foganatja, mikor Rákóczi fejedelem 1703 őszén «az erdélyi hadak komandérozására praefeciálta Torockay Istvánt».

1704 tavaszán hívják meg az erdélyiek Rákóczi Ferencet ősei fejedelmi székének elfoglalására. Szaniszló Zsigmond írja naplójában : «Az urak tetszéséből nemes Torda, Kolozs és Dobokavármegyék urunkhoz követeket küldenek. Torda vármegyéből engem választottak . . . Én peroráltam urunk előtt». Egy évvel később, 1705 júniusában gróf Forgács Simon, Rákóczi marsalja, *jegyvermesternek* nevezi ki Szaniszlót s megbízza, hogy Torockón a kurucook számára kardot, puskacsőt csináltasson.

Konc Miklós feleségének, Csegezy Anikónak révén Csegezy Balázs székely hadnagyságát kapta. Később, mint az erdélyi kurucook hírtevője, sűrűn járt ki Magyarországra a fejedelmi udvarhoz. A fejedelem nagyon megszerette, odakint akarta tartani a főhadikvártélyon hites tolmácsnak, de ő csak visszatért : Erdélyben kívánt nemzetének szolgálni !

Sárosy János nem érte meg a vihar kitörését. 1703 áprilisában halt meg, miután hazatért Bécsből, «a császár méltatlan fogságából».

Rabutin nem feledte el a torockói kalandot. Egyik alvezére, Tiege báró, Aranyosszéket még 1703 telén fölperzseli, majd a szentgyörgyi várat a két Péter árulása révén beveszi, fölgyújtja, rombadönti. A vár védelmében esett el Kovács Mózes — sírkő tanuskodik erről, amelyet özvegye, a torockói Bosla Anna állított hős teteme fölé.

Torockay Samu, az úrfi, nem vett részt a harcokban. A gubernátor magával vitte Szebenbe ; innen váltotta ki apja egy fogoly német tiszttel. A halálos kór ekkorra már teljességgel megőrölte életét. Az apja által csináltatott sírboltnak ő volt első lakója, meghalt 1707 márciusában.

A consiliarius természetesen Szebenbe szaladt a guberniummal. Rabutinnal újra jóbarátságot kötött, ő lett ennek politikai és pénzügyi tanácsadója . . .

* * *

A bányászok? Azon a gyászos télen Mátyás úr és az öreg Konc gyógyíttgatták sebeiket, pénzzel, élelemmel építették romlásukat. Tavasz nyitán az ifja kuruconak ment, az öregje vaskenyeret gyártott.

Vértanuikról : Judithról, Vernes Jakabról és Szabó Gergelyről sem feledkeztek meg. Emlékükre ablakaik keretét vörös színre festették. Ma is olyanok ezek az apró kis ablakok, mint a kisírt szemek ! . . .

Gyallay Domokos.

(Vége.)

BÚZASZENTELÉS.

Százezer hájszálgyökér köt minket a világhoz,
százezer gyökérben fáj az életünk.

Függünk a Földtől, függünk a Naptól,
függünk a felhőktől, a Holdtól, a szelektől,
függünk a pestistől, pénztől, háborútól,
függünk a tengerektől, temetőktől,
millió lehetőség húrja feszül belőlünk az Anyaghoz
s a hurokon borzalmakat vonóz a Félelem.

Mindnyájan dicsőült szentek,
könyörögjetek érettünk!
Szabadok, erősek, tiszták vagytok, mert nem éltek!

Mindnyájan szent mártírok,
ti tudjátok, hogy nadragulya-malom a gyomrunk
s rettentő szörnyetegekké:
Heródessé, Néróvá örli bennünk a Kenyeret!
Könyörögjetek érettünk!

Mindnyájan szent szüzek,
Isten rétjeinek liliomai, nézzétek:
az éhség utcára korbácsolja szüzeinket,
bódékban árúlják virágaikat
s úgy eszik a virágon vett kenyeret.
Könyörögjetek érettünk!

Mindnyájan szent remeték,
ti leromboltatok minden bilincseket,
család, haza, barátság bilincset
s a legszörnyűbbet a Kenyér bilincset:
— nekünk anyánk van, apró gyermekünk,
csalunk, lopunk és gyilkolunk,
ha a családnak nincsen kenyere.
Könyörögjetek érettünk!

Jézus, örök Magvető,
kérünk téged, hallgass meg minket!
Búzából, babból, borsóból lesz a testünk,
testünkéből kikandikál a lelkünk,
mint a fából a virág
s a lelkünkéből illatozva illan feléd az imádság és a szeretet.

*Kenyérből épül a te földi tested: az Ember!
Hogy a földnek bő gyümölcsét adjad és megtartsad,
kérünk téged, hallgass meg minket!*

*Jézus, örök Magvető,
te tudod a konkolyhintés fájdalmát.
Hegyek rejtelseiből, fellegekéből,
nyerítő kacagással nyargal az Árvíz,
s lábanyomában elrothadnak a vetések;
a Napból ráinklehell a Szárazság pokoli lehellete
s elhervadnak a vetések s a mezők liliomai;
a határokön átgázol százezerkezű óriásként a Jégeső
s leparittyázza a mák és búzafejeket.
Hogy a földnek bő gyümölcsét adjad és megtartsad,
kérünk téged, hallgass meg minket!*

*Jézus, te vagy a szőlőtőke
és mi vagyunk az ember-venyigék.
A dombokon már zöldülnek a szőlők
s bogyókba gyűjtik a napfényt, tavaszt és örömet.
Sok a bajunk és gonoszokká válunk,
míg százezer gyökérben fáj az életünk.
A vidám ember jó ember,
de legjobb ember a vidám szenvedő.
A borban vidámság vagyon és lakodalma tze.
A bor véredde válik ereinkben
s véredben van a vígaszunk, jövőnk.
Hogy a földnek bő gyümölcsét adjad és megtartsad,
kérünk téged, hallgass meg minket!
Kérünk téged, hallgass meg minket!*

Mécs László.

SZEMEM LEZÁROM.

*Szókavicsokból hegyeket raktam.
— Nem élek én csak gondolatban.
Lelkem mélyére árok, árok...
Felém merednek szörnyű látomások.
Futok előlük Hasztalan, hiába:
Nyomomba ront a víziók világa!
Lerajzolódnak szájra, szemre, szóra —
Az élet arca velök van beszórva.
Szemem lezárom, nézni sem merek:
Mosolygó múmiák az emberek!*

Réz Gyula.

Gyóni Géza : Versek. (Athenaeum.) A világháború énekesének és szerencsétlen áldozatának alakja körül egy időben igen élénk csatározás folyt. Gyors népszerűsége jutásával s minden defetizmust megbélyegző háborús lelkesedésével egy hangos és erős írói csoport fölényeskedő bírálatait hívta ki maga ellen s ezeknek, majd az összeomlás után a háborús gondolkodás- és érzésmóddal való szakításnak eredményeképpen mintha teljes közöny váltotta volna föl emléke iránt az előbb még oly nagy népszerűséget. Helyes gondolat volt teljén kiadójától, az Athenaeumtól, hogy a költő verseiből egy válogatott gyűjteményt bocsátott közre. Ez egységes és teljes képet nyújt a költőről. Gyóni főként mint háborús versek költője él a köztudatban, pedig sok más hang is csendült fel lantján s így ez a gyűjtemény igazabb megvilágításba állítja tárgy- és hangkört is.

Gyóni pályájának három szaka volt s ezeknek megfelelően ez a gyűjtemény is három csoportba osztja költeményeit: *Béke, Háború, Fogság.*

Az első csoportba sorozott versek a pályájára induló s útját kereső költőt mutatják. Gyóni Ady nyomán indult; maga Ady is azt írta róla hírhedt levelében, hogy elsősorban őt bányászta ki. Ellenben Gyóni azt vallja Adyhoz való viszonyáról (*Ady Endrének*), hogy az ő «bátor ívén Ady mágnesszekere hiába rohant át», őt nem vonta magához s utánzóiról nagy megvetéssel szól. Mindenesetre vizsgálásán érint, hogy, bár frazeológiájában, fordulataiban s formáiban lépten-nyomon őt idézi emlékezetünkbe, Adyt megtagadja; de Kiss Józsefet a dicsőségnek legnagyobb magaslatán ünnepli, életharcát egészen apostolinak tömjénezi, a «jó Reb Mayer Litvák» halhatatlanitása pedig csaknem az izlés rovására megy.

Ebben a korában még tartalmilag is sok kapcsolata van Ady költészetével. Gyakran azonosítja magát a radikális ideológiával s frázisokkal; maga is érzi, hogy elfordult atyáinak istenétől s nem igaz istennek szolgál. «Én

hazug, beteg, gúnyos istenem, hagyjuk fehéren ezt a házat», — tör ki belőle pap őseinek hajlékában. Szerelmi költészetében is sok az Ady-visszhang. Hiába marasztalja a tisztalelkű nő, Magdalába siet, ott vár reá egy aszszony — «parázna, rongy és megvetett» (*Magdolna vár*). Mikor fellobban lelkében az ő Lédája iránt az a nagy szerelem, mely aztán végigvonul költészetén, ennek első nyilatkozásai erősen érzéki színezetűek, szintén Adyra emlékeztetően.

Míg ez az érzés föl nem gyúlad lelkében, szívéletét, tisztahangú, de igénytelen, legnagyobbreszt sóvárgó és szépelgő versikék tolmácsolják. E korbeli versei a költőt álmódoszni, melánzi szerető, szlávosan lágy kedélyül mutatják. Az élet harca elől fáradt megadással vonul vissza, kesernyés gúnyval nézi, hogy «ügyes senkiké a világ» s az életnek minden ajándékát ezek kapkodják el. «Kívánj nekik jószakát s az ajtó előtt lödd agyon magad» — intézi az számvetését az étellel. Ady a *vér és arany* hajszájában rokkant meg, Gyóni csak úgy passzív csömörlött bele az életbe s jutott el a teljes enerváltságához.

A költő lelkét, melyben még a hivatásába vetett hit is megrendült, a világháború tüze szenvedélyes lobogásra gyújtotta. Fanatikus hévvel vetette magát a nagy idők árjára s kishitűség nélkül szenvedte végig a háború és fogság minden nyomorúságát. A lelkes katona komoly hitvallása szólt meg ajkán, ki szíve legmélyéig érzi, hogy igaz ügyet szolgál. Férfias temperamentum, gazdagon áradó líraiság s az érzések mély átéltsége jellemzi elsősorban háborús verseit. Megindultan dicsótti a magyar kötelességtudás és hősiség tetteit s nyers haraggal támad azokra, kik gyöngítették vagy becsmérelték ezt a magyar őserőt, különösen a nyugatos iránynak téregeti szemére kemény szavakkal a magyarság léha támadását. Ő Petőfi lelkét látta csapataink élén, bár háborús versei inkább emlékeztetnek a kuruc költészet hatására, mint Petőfiére.

Ezek a költemények a hadakozó

magyar katona érzésvilágát szolgáltatták meg igen nagy gazdagsággal. Megvolt a maguk forró időszerűségük; de a harcok fürgetegekben, az életnek gyötrelmesen új impressziói között meg-megszólal a költő lantján az örök emberi: a párja után sóvárgó, az élet után esengő szerelmi érzés is. Mélyen megkapja szívünket az a gyöngédség, mellyel a várostrom szörnyűségei közt kedvesére gondol s az az egeket ostromló hit, hogy hazasegíti Isten, mert nem okozhat szomorúságot egy édes, gyöngye asszonynak. Ez az érzés szólal meg legszebb két költeményében. (*Visszavisz a szomorúságot, Üzenet a kedvesnek*). «Háborús versek ezek is, de olyan percek termékei, mikor a harc porából, füstjéből merengése kiragadja a költőt, a fürgeteg zaja elcsendesedik körülte s a fáradalmakban, vérben, könnyben elgyötört lélek azokba a magasságokba emelkedik föl, hol halhatatlan érzéseket kapnak szárnyaikra a halandó szavak».

Przemysl büszke vára elesett s a szenvedélyes költő forrongó érzéseivel a harcok világából egyszerre a fogság szürke tétlenségébe kerül. Előbb a Golgotára vivő hosszú út gyötrelmes stációin, majd a rabság Golgotáján fakadt virágokat köti egybe a könyv harmadik része.

Gyónira a hadifogoly élményeiben, vágyaiban és reményeiben egyhangú és egyszínű élete vár, amely teljességgel csak belső szemlélődésre: emlékeire és képzelgéseire utalja a rabot. Ezek a sugallói Gyóni e korbéli költészetének is. Szerelme vagy a hiú sóvárgástól ellankasztott érzés szentimentalizmusával szól hozzánk vagy kínzó látomásokat rajzol a költő képzetele élé. Legjelentékenyebb terméke e korának egy kis lírai novella (*Levelek a Kálváriáról*), mely egészen a költő emlékeiből és képzelgéseiből van össze-szöve, úgyhogy az emlékek egyre teljesebben átadják helyüket a képzelgéseknek. Ezeknek során szinte önkínzó mániával színezgeti jövőjét a fogságnak képzelődésre kényszerítő unalmában s egyre tisztábban belátja, hogy egy fogoly bizonytalan sorsához nem kötheti a magát egy fiatal asszony s bármily ártatlan marad is a nő, ő nem híhet kétely nélkül hűségében, ha egyszer hazakerül. Nem tartja a nőt hűségre kötelezettnek, de viszont nem bírná elviselni hűtlenségének tudatát.

E képzelgéseket és emlékeket az élet

eleven sodrától elzárt rabnak szükkürő élet- és természetszemlélete egészíti ki: egypár útközben elkapott vázlatos kép s néhány hazai hír. Az utóbbiakhoz fűződő költemények közt van két megemlékezés Aranyról és Tompáról, születésük centenáris fordulója alkalmából. Szinte lázító gyűlölettel a szívtelen kizsákmányoló koldus áldozataiul tünteti fel őket. A megemlékezésnek e módja mentességét találja a fogoly elkeseredésében, de bizonyos, hogy legkevesebbé méltó épen Aranynak nemese önérzetes egyéniségéhez.

Egyáltalán Gyóni keserűsége egyre lázítóbbá válik azok ellen, kik otthon jómódban, nyugodtan élnek, míg az értük vérző szegények egyre embertelenebb szenvedéseket állnak ki. Ezt az érzését lángalobbantóan a költőnek utolsó nagy öröme az orosz forradalom volt, melytől egy jobb világot várt. De ezt az örömet tragikus gyorsasággal némította el vele egy fogolytáborban sínylődő öccsének, Mihálynak, halála s mindjárt rá az ő rohamos testi-lelki összeomlása.

Búcsúzóul egypár vonással fölvezolv a költő képét, benne a fiatalabb irodalom egyik hivatott tehetségét látjuk. Izlésében még kiforratlan, gyakran akad nála egy-egy keresett, túlcsigázott vagy képzavarba fuló kép, fiatalos nagyotmondás vagy üresen harsogó retorika. Kereste, de még nem találta me a maga útját és hangját. Ady iskolájából került ki, de mesterénél egészségesebb lélek s a tőle kölcsönvett külsőt nemesebb és rokonszenvebb tartalommal töltötte meg. Hírnevét háborús verseinek köszönhetette; ezek bizonyára mindenkor érdemes emlékei lesznek a háborús lelkesedésnek, mely diadalról-diadalra vitte katonáinkat. Ezeknek hangos sikerei mellett észrevétlenül maradtak azok a költeményei, melyek a háború fergeteges képei közt az örök emberit szolgáltatták meg. Pedig alighanem ezek fejezik ki az ő igazi valóját. Maga Gyóni is megérezte s kifejezésre juttatta ezt *Struversében*:

*Boldog, ki itt jársz, teérted is
Megszenedett, ki lent nyugszik, a holt;
Véres harcok verték fel hírtét,
De csak a béke katonája volt.*

Kékü Lajos.

Plotinos a szépről és a jóról. (Filozófiai könyvtár, 7. szám). A «csodálatos misztikus» megszólalt magyar nyelven. A rajongásnak, extázisnak, a Legfőbb

Jó eszméjébe való boldog elmerülés vágyának filozófusa szól hozzánk. A «nyelvek beszédének» varázsát érezzük olvasásakor. Ámde az ő szava csak ahhoz ér el, aki maga is akar látni, aki vállalja az önmegtadadásnak azt a tisztító munkáját, melyen a léleknek át kell küzdenie magát, mielőtt szembekeverülhet a *Legfőbb Eggyel*, a minden létezés legősibb forrásával, amelynek létezése annyira valóságos és teljes, hogy gyarló értelmi ítélettel nem is mondhatók róla semmit, mert minden állításom vagy kijelentésem az Ő Egységének és Valóságának meghamisítása volna. «Aki őt egyszer látta, érti, amit mondok»: ezzel utasítja vissza Plotinos a profán, kíváncsi okoskodást.

Az istenkeresésnek, a világ és az élet magyarázásának ebből a legfelső tételéből folynak Plotinosnak a metafizikára, etikára és esztétikára vonatkozó tanításai. A görög bölcselőknek utolsó nagy alkotása ez a szintetikus filozófiai rendszer, melyet a platoni ideák világának fényes és tiszta levegője táplál, de amely a felhők feletti magasságból áttekinti és egybefoglalja a régebbi görög filozófiának, valamint Aristotelesnek a létezés és valóság titkát fejtegető bölcselkedését is, s amely végső eredményben egy valóságos, misztikus megoldásban lel megnyugvást. Plotinoszal a pogány filozófia letűnik, viszont vallásos ihlete útát talál a keresztény gondolkodók lelkébe is. Hisz az ő metafizikája oly bámulatos himnusza a minden létezőn felül álló istenségnek; etikája oly tiszta és félreérthetetlen parancsa a legfőbb Jó keresésének; esztétikája oly nemes magyarázata az anyagon átsugárzó eszmei szépségnek! Ő mindig és mindenütt az «igazi élet osztogatóját» keresi, benne tehát az új világ és új hit bajnokai nem láthattak ellenséget.

Techert Margit igen nehéz feladatra vállalkozott Plotinos fordításával; ennek a filozófusnak a nyelve magán hordja a bölcselő átszellemült és túláradó lelkének hangulatát. De azért a dithyrambikus alaphangú stílus alatt mégis véges-végig átérzik a mestereitől öröklött spekulatív és dialektikus okfejtő gondolkodás. A stílusnak ez a csodálatos tudományos-művészi összetettsége, ami platoni hagyomány, ugyancsak próbára teszi a fordítót: át meg át kell szántania a súlyos értelmi nehézségektől rögös és sok helyütt még feltöretlen művet s meg kell ke-

resnie a megfelelő művészi köntöst. A mondottak után természetes, hogy a fordító nem is nyújthatott oly tökéletes munkát, hogy Plotinos teljesen zavartalanul és igazi lényegének minden apró részletben hű megértésével élvezhetné a magyar olvasó. De két igen nagy érdeme van s ezekre a legnagyobb elismeréssel mutatunk rá. Mindakettő nagyon közönséges dolognak látszik s mégis érdemes róluk szólni, mert mindenféle komoly tudományos munkának a legszilárdabb alapjai s mégis — különösen a fordítási irodalomban — oly sokszor vételek ellenük. Az egyik az, hogy az eredeti szöveget igen komolyan, önálló munkával átdolgozta. Vannak homályos helyek a fordításban, vannak határozott tévedések, sőt vannak tévedésből eredő kihagyások is, de mindenütt meglátszik a munka és gondolkodás nyoma, sehol sincs könnyelmű, hevenyészve odavetett találgatás. A másik érdeme: amit az eredeti szöveg ziláltsága vagy csonkasága miatt nem tud megmagyarázni és lefordítani, azt őszintén megmondja s nem akarja a lehetetlent és képtelent a tudátlanság hívalkodó, de semmitmondó külszínével feltálatni. A Plotinos-fordítás a görög filozófiában való nagy jártasságot és széleskörű, elmélyedő tanulmányt kíván meg. Techert Margit talán nem rendelkezik még eléggé ezekkel a feltételekkel, ebből eredhetnek botlásai. De az, ami komoly fordítói feladat elvégzésére őt képesítheti: az eredeti mű szellemébe, gondolatvilágába való behatolás és az író nyelvének lelkiismeretes, részletes magyarázása, dicséretet érdemlő fokon található meg Plotinos fordításában.

A görög idealizmusnak, az önmagába, befelé forduló eszményi életnek nagy költő-filozófusát melegen ajánljuk a magyar közönségnek.

Szabó Miklós.

Vörösmarty leánya — Deák Ferencről. A Szózat költőjének halála után a kiskorú árva — Vörösmarty Béla és Ilona — gyámja Deák Ferenc lett. Tisztét köztudomás szerint önmagához és nagynevű barátja emlékéhez méltón töltötte be, egyforma gondossággal ápolva a rábizottak mindennemű érdekeit. Anyagilag országos gyűjtés útján biztosította jövőjüket, erkölcsileg pedig bölcs irányításával egyengette előttük az élet útjait. Önként vállalt terhének kötelességzerű felfogásáról tanuskod-

nak levelei, melyekben nem egyszer esik szó ifjú gyámoltjairól.

Irodalmi szempontból különösen érdekesek azok a sorai, melyekben tizenhat éves keresztleányát, Vörösmarty Ilonát köszönti névnapja alkalmából (1862 aug. 17.). Nem a képeslapok táviratstílusú üdvözlete ez, hanem egy tartalmánál fogva is nagyobbigényű, részletes intelem, egy modernebb kiadású Parainesis-leányok számára. Egyéb jeles tanácsai között itt ajánlja gyámleánya figyelmébe, hogy ápolja «a kegyeletnek szent érzelmeit, mert belőlük erednek legszebb erőnyeink». A gondos gyámapa szellemi magvetése nem veszett kárba; a kegyelet virága íme tovább él az utódok szívében. Ennek gyümölcse az az újabban megjelent kedves könyv (*Emlékeim Deák F. politikai és magánéletéből*), mely Vörösmarty leányának, Széll Kálmán egykori miniszterelnök hitvesének, a «haza bölcsé»-re vonatkozó följegyzéseit tartalmazza.

A kéziratot Vörösmarty Ilona kívánsága szerint unokájának, Bernrieder Ferencnek kellett volna közölnie a nyilvánossággal, az ifjú hirtelen és váratlan elhunytá következtében azonban ez nem történhetett meg s így a boldogult szerző öhaját leánya, Bernrieder Jánosné váltotta valóra.

A hálás emlékezés jegyében készült érdekes könyv a nagy államférfiú alakját többféle vonatkozásban és igen rokonszenvesen eleveníti föl, de bár a sorok közül kiérzik a szeretet meghatottsága, a testi és leiki arculat rajzában nyoma sincs az elfogult túlzásnak. A szerző nyolcéves korában, 1854-ben, tehát még atyja életében, találkozott először későbbi gyámjával, kinek mindvégig kedvence maradt. Deák élete alkonyán hozzá is költözött s keresztleánya családjá köréből tért utolsó útjára.

Ferenczi Zoltán háromkötetes életrajza után, az új kiadvány révén a régi kép nem módosult ugyan, de azért az emlékeztések szíves fogadtatásra számíthatnak, mert a szerző helyzeténél fogva szinte forrásértékük van.

A könyvnek Vörösmarty családja sorsát ismertető lapjai is figyelemreméltók.

Előadásának egyszerű közvetlenségét szemléltesse az itt következő, tartalmilag is érdekes részlet: «Az utolsó reggel kódösen, setéten derengett, midőn Deák Ferenc szobájába léptem s Béla testvérem és Sibirik János távoztak.

Épen elmúlt egy nagy roham, oly erős, oly tartós, hogy féltek, nem bírja ki. Most kimerülve ült székében s maga elé nézett. Így érkezett el tíz óra. Szemei, melyek előbb lázban égtek, fáradtak lettek s hevült arca sápadt, kezei kékek, fázni kezdett. Miután két nap óta többször mutatkozott hasonló fázás, az orvos tanácsára meleg ruhákat raktunk karjaira, anyámmal és az ápolónővel; de látva, hogy a fázás nem szűnik, Kovács tanárért küldtem s kerestem fivéremet, ki épen jött.

Deák Ferenc meglátva Vörösmarty Bélát a szobába lépni, magához szólította s a következőket mondta: «Irní» — «ceruzát» — midőn testvérem tollal, tintával közeledett felé: «Nem látok» — «Gyujtsatok gyertyát» — «Világosabb legyen». — Ezek voltak Deák Ferenc utolsó szavai.

Az intim mozzanatokban gazdag s a Deák-irodalom szempontjából kétségtelenül számottevő, becses kiadvány tetemesen elő fogja mozdítani multunk egyik nagy alakjának és környezetének többoldalú megismerését. B. Gy.

Egy «nagy nő» élete és halála. A békekötés óta nagy kelete van a terjedelmes regényeknek. A kiadók jobban sajnálják a papirost az ósztóvér könyvecskékre, mint a hús ívet meghaladó kompozíciókra. S ehhez igazodnak íróink is: ma a kis fejszék is nagy fába vágatnak. Lázás sietséggel foly a munka, mindenestre gyorsabb ütemben, mint aminőt valódi magyarányú alkotások elmélyedő megérlelése és szerkezeti megépítése megkívánna. Így esik azután, hogy a versenyben többnyire a könnyed routine kerül élre a súlyosabb tehetséggel szemben.

Erdős Renée a pillanatnyi élenjárók között feltűnő helyet vívott ki az olvasók kegyében. Vaskos könyveit újabb meg újabb kiadásokban olvassák, egy-egy új regényének pedig már a híre is a tömegek bizonyos rétegében izgatott várakozást ébreszt.

Különben a nem mindennapi íráskészséget, az éles megfigyelőképességet s a hangulatkeltés ügyességét a komoly bíráló sem tagadhatja meg tőle. De ennek joga van aziránt is faggatózni: vajjon mind e képességek a művészi és morális koncentrációnak abban az egységében jelentkeznek-e, mely az érdekes olvasmányt egyszerűsmind művészi élménnyé is bélyegzi? S ez a faggatózás Erdős Renée névze

nem jár valami megnyugtató eredménnyel.

Legújabb regénye, a *Báró Herzfeld Clarissz*, egy úkeletű budapesti tipust állít a cselekmény középpontjába: az úgynevezett «nagy nő» típusát. E «démon»-elemzés valami nagy tárgyi újságnak ugyan épen nem mondható, de ezen a területen — úgy látszik — a közönség egy jellegzetes rétegének kíváncsisága és izguló hajlama is kifoghatatlan. A szép és veszedelmes «bestiák»-ra határozottan jó idők járnak. «Párduc»-voltuk már magában is sokat ígér s ha párducságukat tudatos módszerességgel dajkálják nagyra s mintegy elvi magaslatra emelik: eleve is nyert ügyük van a napi regényfogyasztók fóruma előtt.

Herzfeld baronessz ilyen bölceletileg megalapozott démon. Mérhetetlen gazdagságú plutokrata család sarja, melynek «varjasi» előneve elnyelt egy ősi Varjassy-családot, birtokostul-mindeztől. Ennek helyét a Herzfeldek minden téren elfoglalták s nagy kötelességtudással be is töltötték: egyikük a földbirtokosságban, másikuk miniszter-ségben vagy főrendiházi tagságban, valamennyiök pedig — már három generáción át — a katolikus egyházban is. S Clarissz esetében még egy hamisítatlan gentry-anya is «közbelépett», hogy a Herzfeldek hagyományos vörös haja helyett az ő arcát bronzszínű fürtök árnyékolják.

S a család nőtagjai — ugyancsak már három nemzedéken át — a varjasi kastélyban Mária Terézia ágyában alsznak. Clarisszal is e történelmi nevezetességű helyen találkoznunk először, mindjárt a regény második lapján. S ez a baldachinos ágy azután a történet folyamán még egynéhányszor felmerül, egyre kényesebb és végzetesebb fordulatok színteréül. Fatális bétordarabbá lesz, akárcsak holmi régi «végzetromán»-ok átokfogta tárgyai.

Erdős Renée Clarissza csak *abban* nem lát semmi fátumszerűt, hogy a nagy királynő ágya most — Herzfeldeket szolgál. Sőt, e lipótvárosi *Cleopatra lussuriosa* hiszi és vallja, hogy legalább is királynői helyhez volna joga: «Nos, meglátjuk: Herzfeld Clarissz tud-e egy kicsit királynő lenni? Mert tulajdonképen annak kellene lennie.» Mikor pedig egy bécsi színházi előadáson (a drámaíró Victor báró premiéréjén) az egész Herzfeld-dinasztia felvonul, egy osztrák újságíró ezt mondja rólok: «Amekkora vagyont ez az őt pályozó

képvisel, abból egy kis jóakarattal helyre lehetne állítani a régi monarchiát.» — «Én nem is értem — feleli rá pesti kartársra —, ezek miért nem koronáztatják meg magukat?» — «Nem mennek bele bizonytalan üzletekbe» — válaszolja a bécsi.

Vallásiakban ez a «nagy nő» már régen «felülemelkedett» a katolicizmus hittételein. «Katolikus lennék — mondja — ha nem volna mennyország, pokol és purgatórium, ami a halálom után leselkedik rám. Ez nagyon hasonlít a nagymama plumpuddingjához, amiből gyermekkoromban, ha rosszul tanultam, büntetésül kiszedték a mazsolát s úgy kellett megennem. Ellenben, ha aznap jól tanultam, akkor a nagymama még a saját puddingjából is kiszedte a mazsolákat s az én tányéromra tette. Végül már, miután rendszerint jól tanultam: készakarva tettem hibákat az órámon, hogy ne kelljen annyi mazsolát ennem. Igen, igen! Jó volna hinni valamiben — de mazsola nélkül.» Naplója egy helyén pedig így mélyenkedik: «Jó volna hinni, hogy van felettünk egy láthatatlan Isten, aki a mi salaktalan lelkünkre éhes. De az az érzésem, hogy Isten kihányta gyomrából az emberiséget, mert utálatosnak találta. És magától értetődik, hogy ez a kihányt emberiség azóta még utálatosabb.» — «Mikor fogsz már egyszer egészségesen gondolkodni?» — kérdi tőle nagyapja. — «Valláserkölcsi alapon gondolod, nagyapja? Á la bourgeois, hogy ne mondjam á la canaille! Milyen jól állna ez nekem!»

Épily rosszul «állna neki» a hazafiság is. — «Patriotizmus? — kérdezte és eleven, piros szája grimaszba torzult. — Nem, ez az egy méreg még nem jutott el hozzám!» — Ime: a «katolikus» Herzfeldek a vallás kérdésében s a «magyar» Herzfeldek a hazafiság kérdésében nemzedékek során sem jutnak tovább az érzéketlen, sivár tagadásoknál. Haladás e részben csak abban mutatkozik, hogy a kései sarj — Clarissz — már egyenest *büszke* ezekre a negatívumokra.

S e negatívumok tulajdonában azután végül kifejleszti magában az egyetlen pozitívumnak: saját becses Énjének zabolátlan kultuszát. «Végezetül mégis csak egy vallás van: az Én-ben való hit. Az Én, mint legfőbb és legkívánatosabb ideál, az Én, mint cél és legfőbb jutalom.»

Ennek a kívánatos ideálnak meg-

valósítása a regény tárgya ; nem csoda, ha hibából bűnbe, tisztátalanságból fürtelembe haladunk. Aminó a «cél», olyan a «juttalom». A nietzschei gyökerű «erős cselekedet vágya» itt ugyancsak olcsó szenciációba torkollik : a milliárdos forradalmárnő egy muszka inas karjában követi el az élet egyedüli értelmét jelentő «erős cselekedet»-et. Tant de bruit pour un — Szergej! A regény elején azt halljuk Clarisszról : «gyáva és tudós szűz». Nos : a későbbiekben alaposan megjön a bátorsága és elmegy a belátás! A filozófiai garnirozás azért mindvégig megmarad. «Hogy rajtam, bennem, a gondolkodásomon, az erkölcsiségemen változtatson az, ha én egy férfié leszek!... Nekem van egy pár súlyos problémám az étellel szemben, de ezek közé sohasem tudnám beállítani azt, hogy én éjszaka kinek a karjában alszom el.» S mikor a Szergej-ügy után (vagy inkább : közben) férjhez megy : leánysága elajándékozásának emlékét büszkén hordozza, akár valami becsületrendet : «Szegyném magam, ha úgy lettem volna Mondegg felesége, hogy előtte Szergejt nem ismertem volna.»

S mit szólunk ehhez a Szergejhez, a háború óta regényeinkben fölöttébb divatos, ittrekedt, rejtelmes múltú orosz fogoly-figurák e diszpéldányához? «Un Parsifal rustique» — halljuk róla a regény kezdetén. S azután kiderül, hogy ez a Parsifal nem egészen parsifali módra viselkedik a maga Kundryjával szemben. Minden poklokon keresztül vállalja a dicső szerepet a «nagy nő» baronessz mellett, hogy «hozzátartozzék a szépítőszereihez». S ha Parsifalnak ily kevésbé Parsifal, parasztnak is époly kevésbé «rustique». Sőt! Kiderül az is, hogy nem is Plotin Szergej, hanem Balaskin Sándor, nem is paraszt, hanem gróf, nem is kozák közlegény volt, hanem cári testőrtiszt! Itt aztán már veszedelmesen közeljárunk a varróleány-romantikához! Erdős Renéeben van annyi írói rártartás, hogy cselekményét nem e mozi-csattanó felé hegyezi ki ; erre a motívumra nagyobb hangsúlyt nem helyez, az egészet bizonyos romantikus dugárúként helyezi el regényírói poggyászában. De mi benne így is multhatatlanul érzünk valami kis számítást : «Wer vieles bringt, wird manchem etwas bringen, und jeder geht zufrieden aus dem Haus».

Erdős Renée házából végül az erkölcsi érzés is megbékélve szeretne

hazatérni. De ennek itt elég fukar kezekkel mérnek. Az ál-paraszt muszka ugyan, mikor a pohár csordultig telt s mikor férfi-tisztességérzetében és — szemérmében megaláztatik, közmegegyezésre kioltja ezt a «dobogó hisztériát». De azért a mi szemünkben ő sem épen magasodik a megsértett erkölcsi világrend képviselőjévé, de még a férfiméltóság szobrává sem, sőt, mi tagadás, nem hallgathatjuk némi enyhe mosoly nélkül lelkendező áradozását áldozata felől, mellyel ekként dicsőíti azt egy asszonygyilkos magyar paraszt «kollégája» előtt : «Hogy volt jogom, hogy elvegyem az életét? Én, egy hitvány, rongy férfi, ezt, aki a világ legnagyobb asszonya lehetett volna! Halottad valaha Napoleon nevét? Hát ez az lett volna a szerelemben, ami Napoleon volt mint katona, mint hadvezér.»

Pedig azt is el kell ismerni, hogy a regénynek épen ez a szakasza, a két gyilkos férfi jelenete, művészi tekintetben is figyelemreméltó, nem közönséges erejű lélektani rajz.

Igy kavargog Erdős Renée regényírásában hatástkeltő művészet és művészkedő hatásvadászat ; amaz nem bír zavartalanul érvényesülni emennek úntalan közbelépése miatt. Emberlátása — mely pedig éles — és képzelme — mely pedig gazdag — egyremásra alkuba bocsátkozik a raffinementnal, mely aztán ez emberlátást nem egyszer erőszakossá teszi s e fantáziát számítóvá. Ezért nem mutatja «démon»-rajza a művészi igazságnak és komolyságnak azt a mértékét sem, mint Lulu arcképe Wedekind *Erdgeist*-jában. Ezért nyer könyve bizonyos vásári ízt s ezért kívánczított bírálatom élére is a regény címe helyett az *Egy «nagy nő» élete és halála* megjelölés.

Hamlet, mikor a szellemjelenetben megbizonyosodik nagybátyja gazsága felől, így hördül fel : «Hol a tárcám? Leírom, hadd írom le!» Nem tehetek róla, de az Erdős Renée-szerű írók mocsár-rajzainál többnyire ebben az alakban csendül felém felháborodásuk hangja : «Hol a közönség tárcája? Leírom, hadd írom le!»

S a tárcák szívesen meg is nyílnak. Erdős Renée könyvei nem *egyszer* szoktak megjelenni. E legutolsó regényének címlapján is ez a szokatlan jelzés olvasható : «Első kiadás», mely mintegy posztulálja a továbbiakat. Ismerek valóban kitünő magyar regényírókat, kik bízvást odanyomathatnák könyveik címlapjára : «Utolsó kiadás»...

Erdős Renée regényének hősnője egy helyen azt mondja: «A tehetség első ismertetőjele a szemérmertelenség.»

Utalva erre a megállapításra, nem sok rosszajúság kívántatik hozzá, hogy ismertetésemet ezzel fejezzem be: manapság kevés *tehetségesebb* regényíró van Magyarországon Erdős Renée-nél.

Rédey Tivadar.

Giovanni Papini: Kenyér és Bor.

Ezen a címen jelent meg a minap Giovanni Papini új verskötetete, mely már csak azért is érdekes, mert egy hosszabb elmélkedés vezet be a költészetéről s annak mai szerepéről (G. Papini: Pane e vino, con un soliloquio sulla poesia. Firenze, Vallecchi). Hol van a mult emberöltő Carducci-Paseoli-D'Annunzio triáza! — sóhajt fel Papini. Az első szerepét kis archeológus költők bitorolják. A másodiknak intim költészete szűk realizmusba fulladt. A francia parnassienek iskoláján nevedett kaméa-gyártók, a Walt Whitman nyomdokait taposó motor- és repülőgép-rajongók az anyag előtt borulnak le imádatlalt. Velük szemben az elvont filozófiai eszméken töprengő költők raja tépdési észak ködjeit. De a két tábor megegyezik valamiben: a technika vívmányaiban, a tiszta ész filozófiájában egyaránt önmagát bálványozza az ember. Azonban ha végül ez az önmagában és az emberiségben vetett bizalma is szertefoszlott: a minden idegen, gondolati elemtől megtisztult «tiszta költészet», csak intuíció ábrándját hajszolja. Az absztrakt gondolat, lelkesedés, személyiség, ritmus, sintaxis, értelem kiküszöbölésével — eljutottunk a dadaizmushoz és futurizmusig.

Igy veszett ki — folytatja Papini — a materializmus, majd cinizmus karjai közt vergődő emberiségből a költői érzék és a költőkből a költészet. A poeta Plato szerint Isten küldöttje. De mikor a magunk szeretetéből is kiábrándultunk már! Carducci türelmes kézműveshez hasonlítja egy helyütt a költőt. Ma géppel készül minden! Pascoli gyermeknek mondja magát. De mikor az istenek halottak! Dante úgy írt, «amint a szeretet diktálta.» De hiszen a csodálkozó gyermekszem tisztaságát is megrontja ma a világ! Francis James szépség-alamizsnát-gyűjtő koldusának üres marad a tarisznyája és Papini úgy látja, hogy egyedül Victor Hugo meghatározása

maradt teljes érvényben: «I.e poete est un accusé».

Miért tűnt el hát — kérdi Papini — az élet királynője, aki nagy és erős korszakokban legmagasabban szokott lebegni, belelát a világ legmélyebb titkaiba, míg zenéjébe a szellem finom ködön keresztül szűrődnek át az érzékiség, az anyag hangjai és világánál felcsillan homályából az elvont gondolat. Hova lett a nagy olasz költők teremtető fantáziája?

Elveszett, mert elveszett a *szellem*, mely egy eszményből merítené erejét és inelnyek a szeretet ad szárnyat. Hiszen a régi nagyokat is alig értjük már meg, mert nem érzünk velük rokonságot. A képzeletet guzsba kötötte az anyag és gondolat önzése, a kiábrándultság nihilizmusa.

A Papini költészetfelfogása alapján véve romantikus. Számára a poézis Istennel, a világgal, az emberekkel való egyesülés a szeretet jegyében. Ez egyesülésben a költő megtalálja az Életnek azt az átfogó, titkos értelmét, melyet a fizikus, metafizikus és a gyakorlati élet embere egyaránt hiába keres: «A boldogsághoz szeretet kell; hogy a világot szerethessük, meg kell azt előbb ismernünk, át kell éreznünk, fel kell fedoznünk — és ezt a felfedezést költészetnek hívják». S lévén a költészet hit és egyesülés Istennel, a költő rokon a szenttel: Szent Ferenc, Szent Bonaventira, Szent Tamás költők is voltak.

Papini hajlama a hatalmas ihlet művészet s nem a pepecselő miniatör türelmes munkája felé vonzza. Századokon keresztül a kettő szinte párhuzamosan halad az olasz irodalom történetében. Jacopone Todi mellett ott van a finom formaművész és filozófus: Cavalcanti, a gránitból faragott Dante mellett a babérlombos Petrarca, az ihlet ellenállhatatlan hevét követő Michelangeloval szemben Tasso. Ma csak a «művész» él epigonokban, de a poeta elrejtőzött. Elrejtőzött, mert elveszett a hit.

A modern költészetnek fel kell támasztania halottaiból ezt a hitet, ha újból az élet királynője akar lenni.

Ennyi a bevezetés költői képekbe burkoltt elmélete, melynek igyekeztünk némi rendszer-látszatot adni.

Papini új verses köteté harminc költeményt tartalmaz. Vajjon igazolják-e ezek a világnak és művészetnek azt a fölfogását, melyet Papini előszavában körvonalazott?

Az élet, az emberek rosszak, utálatosak: *rothadt szívek, kiolvadt lelkek* (Al Sole). A költészet csak préselt növényfajokat tud herbáriumba gyűjteni, melyekből kiszaradt az élet nedve: *temessük el az irodalmat, hogy csöndben élvezhessük az élet ízét* (Avviso di morte). Egy másik költeményében az elefántcsonttorony izoláltsága után áhítók: *Bár egy reggelen galambként elszállhatnék telém alól* (Solo). Mindez negativum. Tagadása az embereket összefogó nagy szeretetnek, tagadása a költészet nagyráihivatottságának: szóval mindannak, mit oly hangosan hirdetett az előző.

A kötetben van néhány vallásos költemény is. De a Feltámadás elképzelése nem tudja felgyújtani fantáziáját (Resurrezione) s Columbus csodájában is inkább a viharzó tenger díszelete érdeklí (Il miracolo di Colombo). A vallásos hitből a kötetnek nem ép legszerencsésebb költeményei születnek. Mintha Papininek némi nehézségébe kerülne a világ hiúságait megvető költő-szenté stilizálnia önmagát.

Van azonban e kötetben egy más hit: hit az életben. Leányához írott költeményei (La sposa, Viola), a Giocconda, — melyen Beatrice, — a Regina silvestre, — melyen Laura lehellete érzik —: az őszinte életöröm keresetlen, formailag szinte tökéletes kifejezései. Erről az életörömről tanuskodnak ama költeményei is, melyekben egy természetleírás hangulatából burkolózik ki a költő egy személyes érzése (Arcadia, Marzo, Luglio, La mietenda, Primo settembre). Csakhogy ezek — ha finomságukkal kiemelkednek is közülük, — mégis csak oly miniatűr-aquarellek, melyek túltengését maga a szerző hibáztatta előszavában.

Van azonban Papini könyvében egy ígéret is. Minden küzdelem ígéret: és Papini harcol a keresztény életideál lelki adományaiért (Domande al Signore); könyörög a háború utáni világ jobbrafordulásáért (Preghiera alla Vergine); küzd az anyaggal a kifejezés, forma, szellem hatalmáért (Michelangelo). Ebben a néhány költeményben mély, emberi érzések akkordjaiba kap Papini keze. Bennük egyéni érzésmódja általánosabb színezetet nyer. Az emberi közösség lappangó tudata pedig itt ihletett poétává emeli azt a költőt, aki előbb említett miniatűrjeiben inkább — művész.

Jellemző, hogy az emberi közösség érzésének és az Istenhez való viszonyának őszinte megnyilatkozása Papininei

a küzdelem jegyében történik. Az előző elmékedése egy ideált vetít elénk, de Papini messze van még attól, hogy ennek az ideálnak hitében megnyugodva a Paradiso szeráfi zenéjét csaljja elő lantjáról. Maga is a gubbiói farkashoz hasonlítja önmagát, melyet megszelidített Szent Ferenc szava, de farkastermészetéből azért ki nem vetköztethetett (Il lupo di Gubbio). A polémia és szatíra félelmes farkasa, ki végigmarcangolta az utolsó ötven év minden rendszerét, hitét, állhatatos marad-e az emberszerető Isten hírnökének vateszi szerepére való törekvésben? Van a kötetben egy költemény, melyben igazán érzik a szenvedély hevé (a Preghiera a Dante II. része). De a farkas szól belőle.

Kastner Jenő.

Katona József Kecskeméten. Ily címen tette közzé Katona Józsefre vonatkozó adatgyűjtését Hajnóczy Iván, egy nem nagyterjedelmű, de annál magvasabb füzetben. Az elég gazdag Katona-irodalom örvendetesen s csaknem váratlanul gyarapodik ez érdemes munkával. Már-már az volt a benyomásunk, hogy a nagy költő életrajzi adatainak minden forrása ki van merítve s írói pályája ismeretében is eljutotunk a megismerhetőig; Hajnóczy könyvecskéje újabb intelem arra, hogy elintéztnek vélt dolgokat ne resteljünk újra meg újra elülről kezdeni.

Hajnóczy Iván Kecskeméten lakik, Katona József városában. Ott gyűjtötte adatait, ott adta ki könyvét. Vidéki városaink kulturális életére mi sem hathat emelöbben, mintha saját nagy hagyományaik gyökereit öntözik, ápolják. Kecskemét legnagyobb kincse pedig Katona József; tőle nyer megkülönböztető szint s bizonyos önállóságra nevelő táplálékot. Jobb szeretjük, mert szimbolikus jelentőségünk tartjuk, ha róla Kecskeméten írott könyv Kecskeméten jelenik is meg. Onnan kerültek ki mindazok, kik a költő életéről alapvető adatokat tettek közzé s oda fordultak felvilágosításért azok, kik Bánk bánnal foglalkozva az adatok újabb kiegészítésének érezték szükségét. A hiány még most is nagy; tele vagyunk kérdéssel, ha Bánk bán keletkezését, többszörös újra dolgozását, a remekmű sorsát s az irodalomtól javakorában visszavonult költő lelki állapotát óhajtanók feltevésektől menten, kétséget kizárólag megismerni. Míg e problémák meg nem oldatnak,

Kecskemétet fogjuk tovább ostromolni újabb meg újabb vallomásért.

S Kecskemét vall. Töredékesen a hevenyészve kutatónak, hibásan az elfogultnak, híven és bővebben annak, aki untalan vallatja. Alig van oly forrás Kecskeméten, melyből Hajnóczy előtt már mások ne merítettek volna s könyve mégis tud ugyanazon források alapján helyesebbet, precízebbet, ki-elégítőbbet, sőt újat is mondani. Köszönheti ezt annak is, hogy kutatása területét eleve korlátozta s figyelmét csak e hozzáférhető területe szegezte. Katona József Kecskeméten: a költő életének 1810 előtti s 1820 utáni éveit: figyelmé tárgya. Ez azonban csak az életrajzi résznek a korlátozása, bár a főbb adatokat a költő pesti tartózkodása idejéből (1810—1820) is nagy precizitással sorakoztatja fel. De módjában volt neki Kecskeméten a költő ott őrzött kéziratait is felülvizsgálni s azokból is igen figyelemre méltó, eddig ismeretlen részletekkel lép meg.

Hajnóczy szűkszavú ugyan, de a szükséges mértékig mégis csak közlékeny. Hallottuk, hogy a költő apja egy időben hites polgár volt, de nem igen tudtuk, mi az; Hajnóczy oda teszi mellé zárójelbe: «(vagysis hajdú)» s egyszerűre mindent tudunk. Ily apró figyelemre nagy szükségünk van s nem egyszer annak köszönhetünk egészen újszerűnek tetsző adalékokat. Hasonlóan köszönettel kell fogadnunk nagy pontosságát dátumokban és számadatokban; amit ő maga megtudott, azt egész adatszerűségében közli, nem elégedve meg a szép életrajzok íróinak könnyed utalásaival. A szakember örömmel veszi azt a mindössze egy lapra terjedő függelékét, melyben «Katona Józsefnek és szüleinek életrajzi adatai» vannak adatszerűleg felsorakoztatva, nem évszámokra korlátozottan, hanem hónapok, sőt a legtöbb esetben napok meghatározására is kiterjedőleg. Ezek legnagyobb részét más is látta a maga forráshelyén, de az a baj, hogy nem mondta meg. Pedig a szakember tudja, mi mindent el nem dönthet adandó alkalommal csak egyetlennyel pontosan meghatározott dátum. Bánk bán megjelenése idejét is napnyi pontossággal sikerül megállapítania (1820 nov. 15; eddig csak annyit tudtunk, hogy nov. 18 előtt).

Tőle halljuk először Katona kecskeméti ügyésszé választásának a történetét is, előzményei pontos dátumaival együtt. Tőle kapjuk Katona 1818 július

20-i kérvényének a szövegét, melyből kiderül, hogy a költő már akkor «több éve» foglalkozott szülővárosa történetének összeszedésével. Tőle tudjuk meg, hogy e történeti mű dirib-darab részleteiből a költő halála után atyja próbálgatott ismételten valami egészet jól-rosszul összeszerkeszteni s így óvatosabbak leszünk a fia halála után (1834-ben) általa közzétett mű megfogalmazásával szemben. Van a Katona-irodalomban futólagos nyoma annak, hogy 1826-ban a költő állandó színház építésére ösztönözte Kecskemétet, de magát a nagyfontosságú okmányt, a költő ezirányú kérvényét Hajnóczy kutatta elő s tette közzé néhány hónappal ezelőtt a Napkeletben s most a maga helyén e könyvben.

A híres «bitangkassza»-ügy történetét ugyancsak részletesen megírta annak idején Miletz János, de oly félreérthető módon, hogy jobb lett volna, ha el sem mondja. A város külterületén bitangságban talált jóságok után befolyt bírságokat, vételárakat ugyanis a főügyész tartotta nyilván, tehát maga Katona. Hirtelen halála miatt e kassza elszámolatlan maradván, a városi tanács zár alá helyezte Katona hivatalos iratait, fiókját lepecsételtette, az abban talált készpénzt visszatartotta. Miletz a városi tanácsot rosszindulattal vádolta meg Katona iránt, sőt úgy tűntette fel a dolgot, mintha a sikkasztás gyanújával sértették volna meg a költő emlékét, holott ezzel szándéka ellenére ő maga vetett arra árnyékot. Hajnóczy előadásából kiderül a való, a hivatalos eljárásnak nemcsak szabályszerű, hanem teljesen korrekt lefolytatása is, melytől a meggyanúsításnak még a gondolata is távol állott.

E néhány kiragadott részlet eléggé mutatja Hajnóczy közléseinek és adatainak értékét.

De van a kis könyvben egyéb is. Tudjuk, hogy Bánk bán előtt időrendben utolsó, értékben ahhoz legközelebbre emelkedő drámai műve Katonának a «Jeruzsálem pusztulása». Nos e műnek egy *verses töredékét* kerítette elő Hajnóczy a Miletz-féle gyűjteményből s e részlet közlése mintegy 16 lapot foglal le művében. Nagyon valószínű Hajnóczy azon feltevése, hogy mikor Katona a kolozsvári pályázat-hirdetésről tudomást szerzett, először e legutóbb elkészült (prózában írt) darabját akarta a pályázatra alkalmasabbá tenni s azért próbálta meg versbe átdolgozni.

A Bánk bán kiadása és színpadtól el-

tiltása körülbelül egybeesik Katónának kecskeméti ügyészkedése kezdetével. Kecskemétre költözését a becsvágyában csalódott költő elvonulásának, ottan töltött tíz utolsó életévét pedig valamelyes keserű meghasonlottság élet-apasztó időszakának szereti látni az irodalmi közvélemény. Hajnóczynak az említett évtizedből eddig ismeretes adatok alapján is más a véleménye. Úgy látja, nagyon jól beletalálta magát Katona a vidéki város hivatalnok-körének társas életébe; költői és drámaírói pályáját, mintha csak ifjúkorifoglalkozásnak tekintette volna, mintegy önként le akarta zárni maga is; ügyvédi pályájához azonban ragaszkodott, hivatal után törekedett s öntudatos tervszerűséggel igyekezett hazajutni szülővárosába. Ezt látszik igazolni az a «Ziska» című drámájához már 1813-ban írt előszó, melyet szintén a Miletz-féle Katona-iratokból tesz közzé Hajnóczy s mely valóban úgy hat, mintha búcsút akarna mondani a színháznak, mert az ő «örök Útmutatója azon pályára inti, melynek környüllállásai megtiltják ezentúl e hasonló munkálódást». Tudnunk kell, hogy ez évben végezte be jogi tanulmányait s lett Pesten kir. táblai jegyző (augusztus 28.).

Hajnóczynak mindenesetre igaza van, mikor Katona arcképéből kitilt minden beteges, érzelgős, magát siratózó gyengeséget. Viszont az az egy bizonyos, hogy a halhatatlanság becsvágya ki nem aludt belőle. Aki oly elragadó szenvedéllyel írhatott saját remeke sorsáról, mint ő Bánk bánról megjelenése után csakhamar a Tudományos Gyűjteményben (1821 április), annak a lelkében soha többé ki nem aludhatott a szent lobogás.

Reméljük, Hajnóczy Iván tovább is vallatni fogja még Kecskemétet s talán tudni fog egykor még teljesebb világot vetni a költőnek e Bánk bánfordulat utáni lelki magatartására; mert e lélek érdekel bennünket legelső sorban s kihűltében hinni a látszat ellenére sem volnánk képesek.

Horváth János.

Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. Impozáns kötet ez a Budavári Tud. Társ. kiadásában megjelent 607 lapnyi terjedelmű mű, amely a legrégibb időkől 1848-ig adja a honi német irodalom történetét. Alapvető munka, mert ezt a területet ilyen teljesen még soha senki sem ku-

tatta át. Most már könnyű lesz az utána jövőknek tájékozódniok. Igen nagy a könyv jelentősége a magyar irodalom története szempontjából is, sok minden rejtett összefüggésre derül belőle fény. A fiatal szerző alapos, sokat összefogó, nagy munkát végzett, amilyet inkább pályájuk delén levő, idősebb kutatóktól szoktunk elvárni. Legkitünőbb sajátága a jó elrendezés, a hatalmas anyag olyan biztossággal van világos, könnyen áttekinthető fejezetekre osztva, hogy ez külön dicséretet érdemel. A minden fejezetet záró bő és érdekes bibliográfia minden irodalomtörténészünknek nélkülözhetetlen segédeszköze lesz.

A könyv valódi kultúrtörténet a javából. Az irodalom fogalmát különben is tágabb értelemben veszi (nem költészettörténetet ad) és így valóban láthatjuk egy csaknem ezeréves szellemi fejlődésnek a menetét benne. A honfoglalás előtti germán emlékeknek is szentel ugyan egy fejezetet, de valóban színésé a keresztény középkor bemutatásánál válik előadása. Német városaink szervezete, a városok és a polgári társadalom kialakulása, az erre vonatkozó irodalmi emlékek, a vallásos élet, az iskolázás, a városi szerzetesrendek, a német kódexirodalom, az első krónikások, a lírai költészet első emlékei, a dráma kezdetei mind külön-külön fejezetben tárnak elénk és fokozatosan beleéljük magunkat ezeknek a segítségével abba az érdekes korbá, amely épen minálunk még azzal a különleges ingerrel is bír, hogy itt a nyugati szellemnek az átláthatásával is van dolgunk, nemcsak egy ősi, egyseges kultúrának céltudatos, egyenes vonalú továbbfejlődésével. Tanulságos ezzel kapcsolatban, amit a szerző a humanizmus német gyökereiről és a reformáció előzményeiről ír. Mondanunk sem kell, hogy a legmodernebb tudományos eredmények teljes ismeretében és birtokában szól e nagy kérdésekhez. Burdach híres fejtegetéseit épügy alapul veszi, mint Strich kisebb cikkeit, Thienemann értekezéseit stb. A reformáció és ellenreformáció mind gazdagabb irodalmának beható ismeretése után a könyv a 18. század és a 19. első felének alkotásaival foglalkozik. Szakembereink legnagyobb része sem ismerheti ezeknek az itt tárgyalt íróknak a legtöbbjét. Meglepő gazdagság tárul itt szemünk elé; sőt még ez a hatalmas kötet is épen ebben a részében válik majdnem száraz név- és

címfelsorolással, annyi mindenről kell megemlékeznie a lehetőleg teljességre törekvő szerzőnek.

Egyik kiemelendő tanulsága e könyvnek, hogy a magyarországi német irodalom nyelvben ugyan német, de szelvényben csaknem teljesen magyar. «A XIX. század negyvenes éveig német írónk a magyar államtetthez való ragaszkodásukkal zárt egységben sorakoznak a magyar írók mellé». Még a nagy mértékben, túlzón magyar s magyar nemes Kisfaludy Sándor is így írhatott még a 19. század első felében: «Vannak nekünk igen érdemes Hazánkfiai, kik noha magyarok, mégis németül írtak és ezáltal Hazánknak becsületet, a német Literaturának még nagyobb hirt, nevet és hasznot szereztek». Helyesen látta ő meg, a német íróknak egy másik fontos szerepét is: «hogy ők a Magyarot német Írásaik által jobban megismertették a világgal, mint sem ha magyarul írtak volna. A magyar nem veszt azzal, ha valaki őtet úgy állítja akár egygyenkint, akár nemzetetben a világszínére, a mint van, él, és cselekszik. S ezek azt híven teljesítették». Annyi bizonyos, hogy németnyelvű honi irodalmunk lehangolásával mind kevesebb alkalma volt magának legközelebbi szomszédunknak, Németországnak is jól megismerni bennünket. *Koszó János.*

Politika — társadalomtudomány — pedagógia. Ma, midőn a legtöbb ember unottan fordul el a politikai élet zűrzavarától és tülekedéseitől, kapóra jönnek azok a könyvek, amelyek a politika igazi célját és szerepét mutatják meg. Ráeszmélünk így, hogy amit már-már értelmetlen szöbeszédnek néztünk, tulajdonképpen — tudomány. a sokszor cirkuszi mulatság valójában művészet. Az egyik előttünk fekvő könyv Benedetto Croce: «A politika elemei» című munkája. (Kultúra és Tudomány 52. kötete.) Croce főképpen esztétikai elveiről nevezetes, de tudnunk kell, hogy munkálkodása kiterjedt a filozófia általános problémáira is. A politikai tudomány legfőbb kérdéseit szokott, világos és temperamentumos modorában tekintni át, néhány fejezetében történeti összefoglalást is adva. Rövid, határozott fejtegetéseivel nem egy probléma körül eloszlatja a mesterséges ködöt, amit hosszú elméleti viták teremtettek meg. Elsősorban a realitást, konkrétumokat keresi, absztrakcióktól való irtózása néha túl-

zásba is megy. Az állam lényegét például csak a politikai cselekvések valóságában hajlandó látni, a politika célját a hasznos cselekvésekben. Ezekre a megszorításokra szüksége van, hogy elfogadtassa felfogását; a politika elsősorban gyakorlati és nem filozófiai kérdés, az egyes esetekhez, az élet sokszerűségéhez alkalmazkodó állásfoglalás. Intuíción dolgoz a politika, akár csak a művészet. Az erkölcs és a politikai cselekvések viszonya azonban így súlyos problémává válik, amit Croce ötletesen kerülget (viszonyuk a poétika és költészet szembenállásának megfelelője — szerinte. De vajjon ezeknek kölcsönös szerepe tisztázva van-e?), de megoldani nem tud. Máshol szerencsésebb és a gordiusi csomót sikerül egy találó gondolattal kettévágnia; így midőn kimondja, szabadság és tekintély kölcsönösen feltételezik egymást. Jellemző tisztánlátására, hogy minden gyakorlati szempontja ellenére is, felismeri és értékeli az egyes elméletek történeti jelentőségét, hasznos vagy romboló hatását; az egyenlőségi elvet, a testvériség gondolatát olyan élesen és gúnyosan bírálja, akárcsak egy reakciós, abszolutista gondolkodó.

A másik munka dr. Kérészy Zoltán, egyetemi tanár műve: «A politika mint művészet és mint tudomány». (Pfeiffer Ferdinánd 1926) Eltérően Croce rapszodikus modorától, nyugodt értekezésben, a modern politikai irodalom áttekintésével és bírálatával határozza meg a tudós professzor a politika fogalmát. Megjelöli a politikai tudomány határait; induktív tudomány, elvei, szabályai nem lehetnek általános érvényűek. A fősúlyt ő is az államművészetre, a politikai praxisra helyezi. Őv az elméletek egyoldalú nagybecsülésétől, de megállapítja, hogy szükség van rájuk a tapasztalati anyag rendelkezésénél. Különösen érdekes munkájának az a része, ahol a szociológiai, természettudományos irány tévedéseit mutatja ki.

*

Ezek a tévedések még teljes dogmatikus igazsággént, a kételkedés minden árnyalata nélkül élnek egy erdélyi szerző 1925-ben megjelent nemzetgazdasági munkájában. (Dr. Ligeti Sándor: A társadalmi gazdaság dinamikája. Dicsőszentmárton.) A természettudomány eszközei előtt a teljes hódolat, az emberiségnek a világminőség mechanikus szerkezetében való

feloldása, materialista meggyőződés, kapcsolatban a világdemokrácia iránti naív lelkesedéssel a munka kicsendülő alaphangjai. Az emberi történelmet a szerző pusztán energiakiégnyelődési folyamatnak látja, amelyben mindent a szükségletek irányítanak, még az esztétikai «produkción» is, amit egyszerűen, gazdasági jellegűnek minősít. Az Európai Egyesült-Államokon túl Világállamszövetséget remél, amelynek lakosai boldogabbak lesznek, «mint a mi szerencsétlen, sötét korunk fajokra, nemzetiségekre, vallásokra, munkátlanokra és munkásokra osztott polgárai». E szép jövő szigorú természettörvények alapján fog bekövetkezni, mert hiszen «az emberi társadalom állapota, függvénye a föld mindenkori energia-állapotának».

A társadalomtudomány ma igyekszik megszabadulni a materialista módszerek béklyóiból és revízió alá veszi a fentiekhez hasonló, sokszor hangoztatott tételeket. Ligeti Sándor e munkájában, bár a mai anarchikus gazdasági viszonyok bírálatához sok jó megjegyzést ad, téves és megfakult világnézetével igazi eredményhez nem jutott el.

Nem általános elméleti, de a magyarság jelen helyzetéből fakadó gondolatok foglalkoztatják dr. Preszly Lorándot: «A nemzeti társadalom alapkérdései» című füzetében. Négy tanulmány keretében figyelmeztet a nemzeti öntudat fontosságára, szól az európai erkölcsi válságról, amelyből a nemzeti erkölcs ápolásában talál kiutat, a sajtó jelentőségéről, a bűnözés terjedéséről. Sajnos, a jószándékkal megírt cikkeknél kevés a szilárd magja; több elemzést, világosabb, pontosabb kifejezést várnánk e fontos kérdések tárgyalásában. Különösen a nemzeti öntudat mindennél jelentősebb problémája kívánt volna meg határozottabb vizsgálatot. Itt leginkább érdekünk, hogy szilárd fogalmakat és ne csupán szép szavakat kapjunk.

A szépen zengő szavak kultusza uralodik dr. Maday Gyula, nemzetgyűlési képviselő «Magyar feltámadás» címen összegyűjtött cikksorozatában is. Ő maga politikai melódiáknak nevezi cikkeit. Sok hasznos mondanivalója van a magyar mezőgazdaság fejlesztéséről, állattenyésztésünk javításáról, sok megszívlelendő tanácsa, de mindezek semmit sem vesztenének értékükből, ha kevésbé költői formában kapnók őket. A költői lendület már

helyénvalóbb irredenta ihletésű, szép soraiban.

*

Boda István: «A nevelői célkitűzés problémájához» című kis kötete (Ludwig Voggenreiter Verlag, Magyar Osztály, Berlin 1926) kellemes meglepetés az olvasó számára világos, jól átgondolt, alapos ismeretekről tanuskodó fejtegetéseivel. A nehéz tárgyhöz biztos állásfoglalással szól hozzá a szerző, ügyesen végigvezetett rendszert nyújtva. A különböző célkitűzések szerencsés bírálatát után az értékelméleti szempontban találja meg a nevelés célját, csatlakozva itt a kor általános törekvéseihez. Nem ismeri el azonban az objektív idealizmus végső értékfogalmát: szerinte a nevelés feladata nem lehet egy absztrakt, el nem érhető, tapasztalatilag nem igazolható elv megtalálása. Szubjektíve kell egy közelebbi célt találni, amely hajlékony és az egyénenkénti változtatásokat, valamint a külső körülményekhez alkalmazkodást megengedi. Eltekint tehát a tartalmi célok keresésétől és formai mozzanatokban találja meg a nevelés célját. Miután az élet folytonos küzdelem, az egyéni hajlamok és az alkalmazkodás, önkorlátozás kényszere közt és az életideál ezek egyensúlya, a nevelés célja «a lelki egyensúlyozottságra való nevelés» kell, hogy legyen. A lelki képességek harmóniába hozása képessé tesz az életbe illeszkedésre és helytállásra. Kis munkája második részében a szerző bizonyítja, hogy ez az általános formai elv magában foglalja a konkrét, tartalmi célkitűzéseket is. Alap gondolata e levezetésben, az emberi lélek természetes jóirányú fejlődése, tehát egy optimista megfontolás. Az érzelmi és értelmi képességeket egyenrangúan kell fejleszteni, öntudatossá tenni és természetes megnyilatkoztatásra készíteni — ez az érdekes okoskodás összefoglalása. Mivel szakszerű bírálat nem lehet a célunk, csupán ennyit jegyünk meg, hogy a lelki harmónia megteremtésénél is szükség van külső, objektív, abszolút érték felvevására; mert hiszen elképzelhető egy ferde ösztönökben megnyugodott lélek is.

Tanító, az emberiség tanítója akar lenni Szirbik Antal. «Írásainak» második és harmadik sorozatában nyilatkoztatja ki aphorizmákba öntött tanításait a szeretetről, igaz bölcsességről, a szegénységben megalégedésről és más erényekről. Mindezeket ő már meg-

ben (Pannónia tündére) a Balatont énekli meg. A jobbra magyaros ritmusú lelkes elbeszélő versek nagy része alkalomszerű s így bizonyos programmszerűség van bennük. Kiemelkednek versei közül a történelmi vonatkozásúak (Regős ének a Balatonról, A csobánci csók), legsikerültebbnek tartjuk «A tihanyi kolostorban» című költeményt, melyben I. Endre s a magyarság tragikumát énekli meg. Ha a versek nagy részében gyakrabban találkozunk is konvencionális szövegekkel, a hazafiságtól izzó előadásmód némileg kárpótolja ezért az olvasót s a Balatonkultusznak sok barátot szerez.

A vidéki könyvkiadóvállalatok között a «Nemzedékek» egyike a legtevékenyebbeknek. Programjának megfelelően elsősorban kezdő költők műveit hozza s így az irodalmi decentralizáció érdekében figyelemreméltó munkát végez. Legújabb kiadott kötetében, *Bárdosi Németh János* verseiben üde természetszemlélet, kesernyés elégedetlenség váltakozik bizonyos horatiusi megnyugvással. Formaérzéke jó, bár helyenkint finomkodó, mesterkéltné. («Borzas bokor bólint bátorító bókkal».) Legtermékenyebb ihletője a melankólia.

Bódás János is a vidékről indult el (Új titkok előtt). Ha nincsenek is taroslyában «új titkok», van benne mélyen érző szív és néhány formás vers. Főélménye a szerelem. Egyik versében felveti:

... Bennem didereg az ember:
harcoljak? küzdjek szent eszmék csatáján
az én gyermekszín huszonegy évemmel?»

Nem a harcot választja, hanem a Múzsát. Ha jobban megköti mondani-valóját, a sok elvont fogalom helyett szemléleti valóságokat ad s leküzdí a fiatalkorral járó költői hatásokat («Beszéltem velem az ősz» — Ady: «Az ősz kaján»; «Bálteremben» — Mécs: «Egy rózsásarcú leány»), akkor — jól választott.

Az erdélyi *Mael Ferenc* túl van már a fiatalság évein. Verseiben («Pirkad az ég alj») kemény sorsvállalás, megnyugvás az Isten akaratában és az életharcokra való kesernyés visszamélekezés fejeződik ki. Legsikerültebb költeménye a «Fiamhoz» című, melyben a meddő apaság szomorúságát énekli meg. Kár, hogy a gyakrabban előfor-

duló magyartalanságok s pongyolások («Tétován keres Munkát, a nincsből keskeny kiutat, Minden rángat) kiközközték az olvasót versei hangulatából.

Kovács Sándor kötetének (Mert szeretem a gyengéket) címlapja a kecskeméti «Húszévesek» indulását jelzi. Vihartól felborzolt mezőn egy lobogóhajú, pöre ifjú pár toronylik az ég felé. Minden lobog, csak a lábuknál levő kettős kereszt és a reáefektetett kard fekszik nyugodtan. A harcosszeregetet s a romantikus fiatalságot akarja ábrázolni.

«Nagy aratásra hitet és harcot:
Győzelmet hintek!
Mienk a karunk: mienk az élet
Völgyek vigyétek, hegyek zengjétek!»

Sok a pátosz Kovács Sándorban, de van benne lelkes, nemes fiatalság. Jövő van benne.

A faji és nemzeti megtisztulást hirdeti *Móra László* verskötetéje (Sír egy ország). Alkalmi versek gyűjteménye a tanulóifjúságnak szánva. A jobbra ifjúsági színvonalú versek között akad néhány hangulatosan megírt, formás költemény is. *Szarka Géza*.

Szinyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. II. köt.

Szinyei Ferenc nagy munkájának első kötetét öröndetes gyorsasággal követte a második.

Az első kötet a magyar novella- és regényirodalomnak nehéz indulását ismertette, a második a reformkor hatalmas lendületével lépést tartó, rohamos kibontakozását rajzolja. Ez a fejlődés rövid tizenkét esztendő alatt nem is álmódott méreteket ölt. A szerző számadatai szerint míg 1836-ig egy regény s alig 300 novella jelenik meg, 1836-tól a szabadságharcig több mint 30 regény s 1600 novella lát nyomdafestéket. De nemcsak a számbeli gyarapodás ily öröndetes ez alatt a rövid idő alatt: «Új hangok csendülnek meg, új írók hangjai, kik töretlen utakon indulnak új célok felé». A negyvenes éveknek ilyen új irányaiul bontakoznak ki előttünk a szerző megvilágításában: a Sterne hatása alatt álló Jean Paul- és Saphir-féle német humoros irány, a külföldi nagy életkép-irodalom hatása alatt nálunk is kialakuló fővárosi és népies életkép, az aktuális szatirikus irodalom nyomában megjelenő szatirikus irányregény

s a társadalmi regénynek, mely addig egészen az érzelgős, németes romantika útján haladt, átváltása a francia romantika irányába.

Ez a kötet a negyvenes évek novella- és regényirodalmát ismerteti, Jósika fellépésétől a szabadságharcig (1836—1848). A sok jelentéktelen szárnypróbálgatás, a sok feledésbe merült író mellett itt már feltűnedeznek első kísérleteikkel a magyar szépprózai elbeszélés legnagyobb mesterei is, mintegy megteszik előttünk első kardvágásaikat azon a mezőn, hol annyi diadal vár majd reájuk. Ezek a nagy írói pályák azonban mintegy elvagdálva, csonkán merednek ránk a könyv végén, s arra eszméltetnek, hogy az 1848. évek időhatárául felvétele önkényes, nem a tárgyalt műfaj fejlődésétől adott volt. Így a könyv olyanforma vég-hatással van ránk, mint a trianoni határok által elvagdalt vasúthálózatunk: tudjuk, hogy vonalai messze távolságokba nyúlnak el, de ma szinte útjuk elején megtorpannak az új határsorompók előtt.

Bevezetőül ebben a kötetben is a főváros képét és szellemi életét rajzolja meg a szerző. Csak egy-egy odavetett vonással, a legfontosabb adatok felsorolásával vázolja e tizenkét esztendő rohamos fejlődését; de ezekből is meggyőzően világlik ki e rendkívüli kornak bámulatos produktivitása és haladása. A szerző még az irodalmi tárgyalás során is keresi és kiemeli az ismertetett művekből a korfestő vonásokat, mindazt, ami az akkori pesti életre jellemző.

Behatóan tárgyalja a negyvenes évek víg novelláit s az ezeket kiszorító életképeket. Az általános irodalmi felfogással szemben Nagy Ignác *Magyar titkok* s Jósika *Ijább Békési Ferenc kalandjai* című munkájában sem regényt lát, hanem csak vékony mese-főnőre fűzött életkép-sorozatokat. Az életkép-irodalomnak, mely e rövid korszak legjellemzőbb műfaját virágoztatja fel s melynek szinte epidémiaszerű volt ellen sokat panaszkodtak a kortársak, érdemét Szinyei Ferenc ezekben jelöli meg: «Az életkép-forma sok aktuális frisséget, elevenséget hozott modorossá váló víg elbeszélő irodalmunkba. Íróink megtanultak figyelmesebb, élesebb tekintettel körülnézni a magyar életben s így többet is láttak, mint elődeik. A reformkor nyugtalansága, bíráló és újító szelleme hatotta át rajzaikat, melyek sok,

irodalmunkban eddig ismeretlen alakot, milieut vagy problémát vetettek felszínre s kétségkívül iránvítólag hatottak a magyar gondolkodásra abban az időben, amikor szükség volt rá. Akkor korunknak szóltak, ma pedig korukról szólnak nekünk, utódoknak. Aktualitásuk, izgató, irányzatos voltak elhomályosult, de korrajzi értékük növekedett».

Az életkép-irodalomnak, majd *A falu jegyzője*-nek alapos tárgyalása után a negyvenes évek társadalmi novelláit és regényeit ismerteti. Szól először az addigi fordításokról, majd a németes és franciás romantikai irány versengéséről és képviselőiről. Részletesen foglalkozik e korszak legünnepelebb és legtehetségesebb novellistájával, Kuthy Lajossal s behatóan ismerteti az ifjú Jókainak első kísérleteit. Amit azonban hatásáról négy irányban is kiemel (204—205. l.), annak igazolása nem meggyőző, mert hisz ezek általános romantikus sajátságok s ahogy Jókai maga is regénymintáiból sajátította el, akként az ő követőinek mondott írók is meríthették onnan ezeket. Ezt mellékesen a szerző is elismeri: «Mindez részben idegen hatás is lehet, hisz Jókainál is az». E fejezet során bizonyos aránytalanságot érzünk abban, hogy míg teljesen jelentéktelen írók értéktelen dolgozatait beható tárgyalásra érdemesíti, Petőfi kitűnő novelláival igen röviden végez, Arany János két novelláját pedig tíz sorban intézi el.

Egy fejezetben történeti novelláinkról szól, egy másikban Eötvös és Kemény történeti regényeiről s tárgyalását a *Gyulai Pál* méltatásával végzi be, melyben addigi elbeszélő irodalmunk mintegy tetőpontjára emelkedik. S végül rövid záró fejezetben összefoglalja az általa rajzolt fejlődésnek főbb mozzanatait, rávilágít a magyar élet festésének gazdagodására, a lélek- és jellemrajz tekintetében elért haladásra s az elbeszélő stílus fejlődésére.

Bibliográfia és névmutató fejezi be a könyvet. Az előbbinek legfontosabb része az egyes írók munkáinak időrendi jegyzéke, mely minden 1849 előtt megjelent novellájukat, regényüket és elbeszélés-gyűjteményüket felsorolja. Csatolja ezekhez a vonatkozó irodalom legfontosabb termékeinek összeállítását is. Ez mintegy csontváza az egész műnek s nagy körültekintéssel és szorgalommal van összeállítva. A repertóriumban Arany novelláinál

meg lehetett volna említeni Olcsó Könyvtárbeli kiadásukat, valamint azt, hogy megjelentek Arany munkáinak Voinovich Gézától sajtó alá rendezett nagy kiadásában is. Baksay Sándor általa említett elbeszéléseinek csak Baráth Ferenc olvasókönyvében *Pataki diákok* a címe, Baksay dolgozatai közt *Tifágómen, Tipiómen*.

Egész munkájára visszatekintve, mintegy búcsúzóul, ennek anyagáról és eredményeiről maga a szerző ezt állapítja meg: «E harminc esztendő volt novella- és regényirodalmunk ifjúkora, melyet az ifjúkor erényei és hibái jellemeznek. Igazán kiváló művet keveset hozott létre, melyekről bátran elmondhatjuk, hogy maradandók, de a tapogatódzásnak, kísérletezésnek, az idegen minták másolásának és az eredetiség komoly erőpróbáinak és tanulságos! A tárgyalt művek nagy része feledésbe merült vagy feledésbe fog merülni, de azért, sőt éppen azért nem volt hiábavaló munka gondos összegyűjtésük, tüzetesen elemző értékelésük és beosztásuk az irodalomtörténet nagy múzeumába».

Ezt a munkát Szinyei Ferenc nagy szorgalommal s komoly elmélyedéssel végezte el. Könyvét tanulsággal forgathatja mindenki, akit érdekel irodalmunk története; de különös hálával ismeri majd el könyvének nagy anyag-értékét a magyar szépprózai elbeszélés történetének minden utána jövő bűvára, kiknek munkáját éppen a legfontosabb korra nézve lényegesen megkönnyítette.

Kékly Lajos.

William J. Locke: Aristide Pujol.
Mi általában akkor jutunk hozzá az újabban feltűnt angol tehetségek munkáihoz, mikor azok már lassan, de biztosan átküzdötték magukat a kontinensen. Ha csak arra gondolunk, hogy vagy másfél évtizeddel ezelőtt milyen kevesen ismerték nálunk Meredith-t, holott már minden regénye és egyéb műve rég le volt fordítva németre, igazat kell adnunk e megállapításnak. Éppen ezért joggal regisztrálhatjuk W. J. Locke egyik humorisztikus regényének német fordításban való feltűnését, miután ez az angol író Franciaországot már meghódította, ami nemcsak a nagyobb közléség miatt sikerült előbb, hanem azért is, mert gyakran játszatta regényeit francia földön. Ez a jelenlegi is ott játszik.

Kedves, szellemes, jószívű, de for-

télyos, srófrájáró eszű délfrancia ez az Aristide Pujol, aki úgyszólván ebből az eszességéből él meg, mert dolgozni a szép Provence-ban nem szeretnek az emberek olyan nagyon, mint az északi, zordonabb francia tájakon. Csínyei-vel senkinek sem ártván nem is veszszük tőle zokon, hogy olyan könnyedén vágja ki magát az őt szorongató bajokból mások erejének, illetve esz-kozeinek fortélyos igénybevételeivel. Több jó tulajdonsága közé az arcát-lanságnak egy bizonyos délfrancia faj-tája tartozik, amelyet azonban annyi kellem és gyermeki naivitás fűszerez, hogy elnézzük neki. Sikerült tréfa már a könyv szerzőjével való megismerkedése is: kimentti ezt egy kellemetlen helyzetből, mikor az ilyesmiből üzlet-et csináló csöcselékek egyik őszhajú képviselője szándékosan «elgázoltatja» magát autójától s rászabadítja társait az elegáns közlekedési eszköz boldogtalan tulajdonosára. Aristide-ünk elkergeti az öreget, el a tömeget, de maga telepszik az autós utas mellé és el nem hagyja többé, míg ez magával nem viszi egy kellő távolságban levő másik városkába. S mindezt azért, mert csak így szökhet meg egy vén, (de pénzes) szipirtó elől, kinek házasságot ígért «pillanatnyi szorultságban!» Ahogy ezt a világ legtermészetesebb hangján apránként értésére adja kedves új «barátjának», kinek autóján úgy ül, mintha az övé lenne, utólérhetetlen ügyességgel van megírva. A kaland végén kiséül, hogy a tiszteletreméltó őszhajú csöcsélék-reprezentáns, aki «elgázoltatta» magát, nem más, mint «Pujol úr özvegye», vagyis papája, aki így segítette fiát autóhoz, meg szökéshez. Már ebből következtetni lehet a regény egyéb meglepetéseire s egész fölépítésére meg szellemére.

Az egykor híres és kedvelt kalandor-regényeknek sikerült, mulattató modern változata ez. W. J. Locke szereti ezt a műfajt. Több hasonlóval szolgált eddigi két tucatra rugó műve közt. Érdeemes még megemlékezni «Beloved vagabond»-járól, már csak azért is, mert annak hőse Budapesten is megfordul.

—d—s.

Nikodémusz Károly: Judás Iskáriót.
(Máramarossziget, 1925. — Ez az öt-felvonásos verses dráma a kolozsvári Magyar Színház 1923. évi pályázatán dicséretet nyert. A szerző eredeti és érdekes felfogással akarta benne Judás tragédiáját élénk állítani. Hősében a

zsidó nemzeti eszmének rajongóját festi, aki népét a római zsarnokság alól felszabadítani törekszik. Jézushoz is azért csatlakozik, mert látja, hogy milyen nagy hatása van a népre s azt hiszi, hogy a felkelés élére fog állani s mint Messiás, mint új zsidó király, összetöri majd a szolgaság láncait. Megborzad arra a gondolatra, hogy a Mesternek békés céljai vannak.

Nekem az álmok Messiása nem kell!
Nekem király kell, hatalmas, erős,
Aki a népért sikra száll s kiküzd
Jogát a trónhoz, vagy dicsőn kimúl.

De amikor azt látja, hogy Jézus nem akar erőszakot s olyan királynak tekinteni magát, akinek országa nem e világból való, a fanatikus ember vak következettségével rá akarja kényszeríteni mesterére ezt a szerepet.

Nincs más út, csak az erőszak.
Zsarnoksággal szorítani rá a Mestert,
Hogy a zsarnokság ellen sikra szálljon;
Békót veretni mind a két kezére,
Hogy összetörje a nehéz bilincset.

Ezért árulja el Jézust és ezért fogatja el. Csalódása azonban kettős: egyfelől a Messiás még így sem nyúl fegyverhez, másfelől pedig nemzete is alacsonynak, gyávának mutatkozik a nagy cél kivitelére. Judás kétségbeesésében felakasztja magát.

Hogy e szomorújátéknak tragikai alapja erős, hogy az a főellentét, mely körül a drámai mondanivaló forog — nevezetesen a szeretet béketűrőse és a nemzeti eszme fegyvertragadó lelkesedésének szembeállítása nagy érdekességű — az kétségtelen.

Kár azonban, hogy e tragikai eszmének kifejezése nem sikerült. Az író nem ismerős eléggé a drámai formával és sok technikai fogyatkozás rontja darabja hatását. Így, hogy csak egy legyen megemlítve, a bonyodalom megindítása nagyon is epikus s a darab csak a második felvonás vége felé kap elindító lökést. Ennél a fogyatkozásnál azonban még nagyobb hiba is van. A felvetett problémát, ezt a súlyos és érdekes tragikai ellentétet, kár volt olyan kicsinyes intrikával fűteni és kirobbantani, mint aminőt Simon farizeus visz végbe Judás felesége iránt való szerelme miatt. Ez a banális eszköz semmiképen sem méltó e tragédia nagyléptőségű mondanivalójához.

Reméljük, hogy Nikodémusz Károly fog ennél még sikerültebb színdarabot is írni. Ehhez azonban az kell, hogy a drámaírás műhelytitkait jobban megtanulja, és az, hogy iparkodjék megszabadulni olyan kicsinyes fogások használatától, melyek már évtizedekkel ezelőtt elavultak. (Hallgatkozás, álöltözet, «félre»-szólás stb.)

Mi, maradék Magyarország olvasói érdeklődéssel fogjuk kísérni Nikodémusz Károly további munkásságát. Nemcsak azért, mert minden olyan irodalmi megmozdulásnak örülünk, mely az elszakított magyarság kultúrejét mutatja, hanem azért is, mert a szerzőnek tehetsége igen rokonszenves.
G. S.

IIj. Könyves-Tóth Kálmán: Furulyaszó. Egy kanász megszeret egy leányt, de ez ellöki magától. Bújában világgá megy a finomlelkű dísnópásztor és híres szobrásszá képi magát. Mikor évek múltán visszamegy falujába és az ő furulya-szava után vágyódó régi szerelmese most már szívesen lenne az övé, visszaadja a hajdan büszke leánynak a kölcsönt és most ő löki el magától.

«Néha jó visszamenekülni a romantikába» — írja mottóul a szerző. Csak hogy a romantikus történetet is, valószerűen kell megcsinálni. A Furulyaszó szerzője ezt nem tudja. Mikor egy kis valószerűsége volna szükséges, vagy a szimbolizmus fátyolát lebegteti, vagy a romantika léggömbjére ültet bennünket; mikor pedig romantikus elpihentetésre volna szükség, akkor a kanász disznait röfögteni. Ha egy műfaji «minden»-t akart adni a szerző, akkor megoldotta feladatát, mert művében van regény, dráma, költészet, romantika, naturalizmus, expresszionizmus, — csak éppen művészi egység hiányzik belőle.

A könyvet a Magyar Írás adta ki izléses köntösben. — *ag.*

Bartók György: Kant. Az erdélyi «Út» kiadásában jelent meg Bartók György, a szegedi egyetem filozófia tanárának Kant-könyve, amely — amint az előszóból megtudjuk — egy nagyobb monografia rövidített, népszerű kiadása. Bartók lelkes kantianus, mesterének tanításait már több kiváló értekezésben ismertette, most összefüggő előadásban tekinti át a gondolkozó fejlődését. Gondosan elemzi a kritikai korszakot, különös szerencs-

vel a praktikus és kritikáját. Könyve különösen kezdőknek nagyon ajánlatos: jó áttekintésben, elfogulatlan előadásban ismerkedhetnek itt meg Kant bölceletével. A sokszor homályos gondolatok kitünő értelmezéssel jelennek meg Bartók munkájában.

Legyen szabad a mű egészére néhány megjegyzést tennünk. A bevezetés túlsommásan intézi el a racionalista és empirikus irányzat ismertetését és Kant szerepét is ez irányok összefogásában. Gyümölcsözőbb lett volna részletesen megismertetni azokat az elveket, melyeket Kant belőlük vett át, melyeket ő kétségbevonhatatlanoknak tartott. Kant problémát látása az egyes kérdéseknek benne végbemenő tudatosítása is érhetőbbé válik számunkra, ha látjuk, milyen szerepet tölthettek be ezek a kérdések az akkori filozófiai köztudatban. Kant esetében a legtöbb kommentáló hajlandó abba a tévedésbe esni, hogy a XIX. századi utódokon és epigonokon át tekinti a bölcselőt, elmulasztva beilleszteni őt a XVIII. század végéig sajátos világnézetébe. Egészen más és egészen újszerű problémák merülnek fel pedig, ha például a felvilágosodás szempontjából tekintem a kanti bölcsélet evolúcióját. A szabadságról szóló tan, az autonóm ész gondolata is racionalista elődök munkájának betetőzése. A túlzottan éles korszakbevágás mindig káros hatású; Kantot sem szabad elődeitől teljesen elszakítani és benne úgyszólván csak a post-kantianus irányok megindítóját látni.

Más és természetesen pusztán elvi ellenvetés, hogy a bíráló szava az egész értekezésben alig szólal meg. Bartók professzor mindenben Kant hívének vallja magát. A kanti tanításokat igyekszik megszabadítani a pszichológikus magyarázat törekvésektől, kiemeli ismeretelméleti jelentőségüket, tiltakozik az a priori elvek szubjektív felfogása, valamint ama nézet ellen, mintha az elme Kant szerint a valóságot megszerkesztené, — szóval szeretettel és hittel a kantianizmus objektív igazolására törekszik, ellenvetés, kételkedés észébe sem jut. A legmodernebb bölcséleti irányok a metafizika megújulásától és nem ismeretelméleti problémák kutatásától, részben a kanti bölcsélet legyűrésétől remélik a filozófia újjászületését; egyrészt tomisztikus alapon (Maritain), másrészt a logikai idealizmus (Pauler) oldaláról egyre sűrűbben bírálják a kritikai

idealizmus tételeit. Legalább cáfolatok alakjában szeretünk volna kitéréseket a ma erősödő, ellenkező meggyőződésekre is.

Halász Gábor.

Victor Gabriella: A pataki vár gyöngye. Ifjúsági regény Lorántfy Zsuzsánna leánykorából.

Lorántfy Zsuzsánna gyermekkoráról, fejlődéséről keveset tud a történelem s csak Rákóczi Györggyel való házassága után lép ki az érdeklődés színterére, hogy aztán vallásossága és kulturális tevékenysége miatt a történelem lapjai is fenntartsák nevét. Vonzó és határozottan irodalmi feladat volt tehát utólag, mintegy visszakövetkeztetve a későbbi tényekből, megalkotni annak a fejlődésnek a képét, melynek csak eredményei ismeretesek. Victor Gabriella teljesen tudatában volt feladatának és illő komolysággal látott megoldásához. Erről maga is számot ad abban az *Utóirat*-ban, «mely nem tartozik már az ifjúsági regényhez». Forgatta a későbbi Lorántfy Zsuzsánna levelezését, sajátkezű munkáit (Mózes és a próféták), tanulmányozta a környezetet, melyből a leánylélek összetevődött: az embereket, akikkel érintkezett, a politikai, egyházi eseményeket, melyek jellemét, gondolatvilágát kialakították. E pozitívabb adatokon túl azonban a szabad kombinációhoz is kellett nem egyszer folyamodnia, de ez is mindig igen óvatosan cselekedte, mintha számot kellene később adnia róla, elsősorban mindenestre saját írói lelkiismeretének. Így például Zsuzsánna korai nagy komolyságát és mély lelki életét anyjának, Borbála asszonynak betegeskedésével és kora halálával okolta meg. Még a teljesen költött alakokhoz is (Orsolya néni, Szabó István) keresett és talált valamelyes történelmi alapot, «epikai hitelt».

A kis regény vonzó rajzát adja a protestáns nagyasszony gyermekkori fejlődésének egészen férjhezmenetelig. Nevelő, főképen vallási irányban nevelő olvasmányának szánta szerzője s így kiválóan ezekre a mozzanatokra helyezte a súlyt, habár így megszüketítette is olvasóközönségét, mely eszerint inkább csak a protestáns ifjúságra szorítkozhatik. A katolikusok a jésuitákról adott rajz s a babonás öreg Juhász alakjában igen kedvezőtlenül vannak bemutatva; így, hogy a történelmi Zsuzsannának is elég baja volt a jésuitákkal. E fejlődésrajzban leg-

szebb az a rész, mely Zsuzsannának az egyházi és világi élethivatás közti küzdelmét rajzolja s az utóbbi javára dönti el anélkül, hogy amaz valamit is vesztítené. Ide sikerülten szőtte be Sepsi Laczkó Máténak, Lorántfy Zsuzsanna első tanítójának néhány ismeretlen vallásos költeményét. Ez a krónika egyébként a korrajz tekintetében is számos becses adatot szolgáltatott szerzőnknek, így például az 1588. vásárütés részleteit. Egyáltalán igyekezett a kornak lehető sokoldalú képét adni: látjuk mindenekelőtt az akkori vallásos életet, a protestáns egyház szenvedéseit — a regény ideje 1605, egy évvel a Bocskai-féle bécsi béke előtt — az iskolázást, a búcsút és vásárokat, temetést és esküvőt, a kuruzsló borbélyokat, a békés és ha kell, harcos polgárságot. A pataki várnak is, Zsuzsanna családi fészkeének s a cselekvény főszínterének részletes rajzát kapjuk.

Minde leírások történelmi tekintetben kifogástalanok, de legtöbbször elnagyoltak, színtelenek a kellő részletek hiánya miatt. Sok bennük, mint az események elbeszélésében s a személyek rajzában is, általában az egész mű invenciójában a sablonszerű, a konvencionális. Azonban ezek ellenére is sikerült a szerzőnek eléggé érdekes és kétségtelenül tanulságos, valláserkölcsei tekintetben buzdító hatású olvasmányt adni híveinek kezébe. Elvezethetővé teszi könnyen gördülő, folyékony stílusa is, valamint a könyvnek szép kiállítása, jó papiroza, tiszta nyomása, mely a kecskeméti Hírlapkiadó részvénytársaság nyomdáját dicséri.

Zlinszky Aladár.

Madách-breviárium. Néhány elvi kérdést mindjárt kiindulóban tisztáznunk kell. A breviárium abban a formában, adogy a modern európai irodalmakban megjelenni látjuk, nem kialakult irodalmi műfaj. Bizonyos jellemző, lényegét meghatározó tulajdonságok azonban felismerhetők rajta. Latin tradíciójának és közelebbi céljának megfelelően többnyire egy egész életműnek adja kivonatát, gondolati foglalatát mindannak, mit egy-egy író és munkássága jelent. De amellett, hogy mint aféle «bevezetés» vagy «összefoglalás» az író szellemvilágáról tájékoztat, eredeti alakjában is bemutatja mindazt, ami ebből az író egyéniségére jellemző s formai szempontból el nem múló értékű kifejeződés.

Ez az utóbbi tény egy szélesebbkörű irodalmi ággal hozza kapcsolatba: a «szemelvények», «anthológiák», «pages choisies»-k csoportjával. Ez a rokonság a breviárium tulajdonképeni szerepére is közelebbi világosságot vet. A szemelvények, mint a breviárium maga is, «másodlagos» irodalmi műfajok, a kritikai kiválasztás s irodalmi megőrzés és közvetítés termékei. Azokat a részeket fűzik össze, melyek, befejezett fejlődése révén, az író gondolati és formai szempontból a legmaradandóbban képviselik. Mentől gazdagabb virágzású valamely irodalom, megjelenésük annál szükségszerűbb. A távolodó mult nem élhet tovább a jelenben a maga egész anyagával, de szellemi tartalmával élnie kell, hiszen ez szabja meg a jelen egész mivoltát. A multnak ebben a «leredukálásában» és eleven részének kiválasztódásában a természetes kiválogatódás mellett a mesterséges kiválasztás is szerephez jut. Az utóbbi a szemelvények és rokon fajtáik révén. A kisebb írók és a nagy írók könnyebb munkái az idő rostáján hullanak ki. Sok munkát a változó irodalmi ízlés és irodalmi divat borít feledésbe. Ezekben az esetekben még nem szerepel a tudatosan alkalmazott kritikai szempont. Ennek fellépését szükségszerűen más körülmények határozzák meg. Évszázadok óta végtelen sorokban évről-évre kötetbe gyűl az emberiség roppant szellemi kincse. És az apák nemzedékét fiúk váltják fel, akik erősebben érzik a világirodalmi, nagy szellemi közösségbe tartozást s növekvő érdeklődéssel fordulnak a külföldi irodalmak s azok újabb termékei felé. A multból még olvasott anyagra egyre kevesebb idő és kisebb érdeklődés marad. Mindig több és több író esik ki az irodalmi érdeklődésből és emlegetésből. Egész életművekből csak vékony kötetek élnek tovább, csak lapok és mondatok nemrégiben még sokat olvasott könyvekből, míg — kor korra múlván — ezek egy részét is ki nem szorítja az előtörő új és legújabb irodalom. A tudós kutatás és a szaktudomány természetesen mindig új érdeklődéssel fordul az egész mult minden terméke felé, de az olvasóközönség nem követheti útján. Ezen a ponton kapcsolódik be a mult megtartásába a kritikai kiválogatás. Feladata nehéz. Nemcsak a mult egészéből kell kiválasztania azokat az irodalmi jelenségeket, melyekben a korszakok és törekvések tetőződnek. De egy-egy jelenség körén

belül is azokat a részleteket, melyek azt *sub specie aeternitatis* el nem múlt értékeként képviselik. S mindezt oly egységbe kell foglalnia, hol minden résznek megvan a maga helyzeti energiája, mely a részben is megsejteti azt a végtelenül többet, melyből vétetett. A breviáriumok és szemelvények csak így érhetik el céljukat, hogy mindazokat az értékeket egybefoglalják, mik — szűk idejében — saját valójának megismerésére és magasabbrendű lelkiéletre nevelhetik az egymás nyomába lépő nemzedékeket.

Mindezt több okból is el kellett mondani. Mindenekelőtt azért, hogy a breviáriumoknak és rokonfajtaiknak rendkívüli fontosságát kiemeljük az irodalmi megőrzés, kiválasztás és közvetítés terén. (Megbecsülésükre és felhasználásukra csak újabban gondolunk s a «pages choisies»-k múltat eleve-nítő nagyszerű kötetei még mindig, szinte teljesen hiányoznak irodalmunkból.) Aztán meg, hogy belőlük bizonyos főszempontokat leszűrhessünk. Ezeket: a breviárium a múlt megtartását és kiválasztását szolgálja, értékkritikai kiválogatás eredménye, szempontja egyetemes, a maga tárgykörében minden érték teljes foglalata; anyaga: korokat túlélő örökértékek.

Várkonyi Hildebrand és Balogh Károly Madách-breviáriuma, (Danubia, Pécs), nem követ ilyen egyetemes szempontokat. Megelégszik azzal, hogy gondosan kicédulázza azokat a «gondolatokat, velőmondásokat és aforizmákat», melyekben mint «gyújtópontokba egybegyűjtve s belőlük kicsattanva» áll előtünk Madách gondolatvilága. Ezt, előszavában, ilyennek rajzolja Várkonyi: Madách nem volt rendszeres gondolkodó, kezdettől fogva egy befejezetlen filozófiai műveltség zsákmánya. Gondolkozása is ilyen, örökösen ellentétekben mozgó: «polaritásos». Lépten-nyomon az ellentétes gondolatok játékával találkozunk nála. Ez az ellentétes, polaritások tagolódás nemcsak az egyes benyomásoknak válik belső törvényévé, hanem világképének is. Madách az ellentéteken sohasem emelkedik fölül, nem oldja meg őket, nem alkot a tézisből és antitézisből termékeny szintézist. Mindvégig harmóniátlan marad gondolkodása, sajátosan forrongó lelkivilága.

A breviárium éppen ezen a ponton világítja meg legerősebben Madáchot, egyik legfőbb célja, hogy ebbe a forrongó lelkivilágba bevezesse az olva-

sót. A kiválogatott Madách-anyag ezt a célt szolgálja és egyben dokumentáció a tételhez. Ennek megfelelően filozófiai kategóriákban nyer elhelyezést. (Hit; vallás; az élet értelme és értéke; kételkedés, tudásvágy, benső küzdelem, pesszimizmus; tudás és a tudás határai; relativizmus; materializmus; a végtelenség, az időbeli lét és elmúlás problémája; haza, hazafiság; jog, politika; esztétika, művészet, irodalom; a társadalmi probléma; történefilozófiai gondolatok; szállóigék.)

Az «ellentétek tengelyéről már Voinovich is szólt. Várkonyi azonban tovább fejlesztte a gondolatot és következtetéseivel új megállapításokat hoz a gondolkodó Madách megrajzolásához. Mindezt filozófiai rendszerbefogott példagyűjteménnyel igazolja. A vizsgálat kétségtelenül jogosult és eredményes is. (Ha mindjárt jórészt negatívumok is az eredmények.) Csakhogy ennek a filozófiai álláspontnak egyetlen vezérszemponttá emelése sehogyszem illik a breviárium műfajának egyetemesebb, átfogóbb céljához, általánosabb értékkritikai szempontjaihoz. Aztán Madáchcsal szemben igazságtalan is. Madáchból így csak a gondolkodót látjuk, a «hézagos, befejezetlen filozófiai műveltségű» tépelődőt, akinek «nincs kialakult világnézete». Így aztán, mert hiszen Madách filozófiai tartalmi jelentősége egészen lecsökken a sokszor üresen maradó filozófiai skatulyák láttára, a *költő csak mint gondolati jelen-ség tesz számot, holott a valóságban művei nagyszerű művészi kvalitásait is megmutatják*. Itt semmi sem mutatja a művészi kifejeződés hatalmas arányait, a belső tartalom tökéletes expresszióját. A filozófiai rendszerezés a «szűk korlátú szó» logikai elhelyezéseért ledöntögeti a kompozíció grandiózus oszlopait, derékba vágja gondolatperiódusait, szétzilálja a jelenetek hangulatát és zenéjét.

Ennek az *egyoldalú* filozófiai beállításhoz bizonyos tekintetben irodalomtörténetgyökere is van. Eddigi Madách-irodalmunk kezdettől szívesebben foglalkozott az Ember Tragédiája bölcséleti tartalmával, mint esztétikai értékével. De az újabb vizsgálódások kétségtelenné tették főművének esztétikai kiválóságát is (Mitrovics például) s van, aki a tekintélyek ellenére is megfordította és igazolni igyekezett a tételt: «Madách, a költő. nagyobb, mint Madách, a gondolkodó». (Tolnai Vilmos.)

Elég ok arra, hogy egy Madách-breviárium ne mellőzhesse a művész bemutatását és megrögzítését. Már csak azért is, mert hiszen a szépirodalomban a gondolat épen a művészi kifejeződés révén válik igazán értékké. Így a maga egyszerűségében, egyedülálló voltában illik igazán a breviárium örök szempontokhoz igazodó céljához.

Vagy a breviáriumok s bennük a

kritikai szempont — még nem jutottak a fejlődésnek arra a fokára, hogy valóban az örök szépet tudnák nyújtani? És az egymásra következő gyűjtemények csak a változó korok változó ízlését igazolják? Ha így volna, e Madách-breviárium maga is adat a korhoz: a szépirodalmi érdeklődésnek a szellemtudományok felé való egyoldalú elhajlására.

Müller Lipót.

Színházi szemle.

Az utolsó színházi hónap eseményei közül nem az újdonságok, hanem a felújítások méltók a megemlítésre.

A Nemzeti Színház népszínmű-ciklusában két regény nem játszott mű is szerepelt. Az egyik Tóth Ede *Tolonca*, a másik Csepreghytől *A sárga csikó*.

A *Tolonca* nem a legjobb műve Tóth Edének. Az író főerényéből érdekes alakokat életszerűen megrajzoló képességéből keveset mutat, de hibájából, a laza és lompos szerkesztő modorból igen is sokat. A két főalak, a szerelmes pár, meglehetősen egyhangú s csak Bajor Gizi és Kiss Ferenc művészete tudta őket az unalmasságtól megmenteni. Fáy Szeréna Ördög Sárájából hiányzott Jászai Mari nagy tragikai ereje, de azért kifogástalan, becsületes alakítás volt. Mint Kontra Fridolin érdekes játékot produkált Almási. Hogy a jóízűen magyaros és népies alakok megjelenítése hatalmában van, ezt eddig is többször láttuk; itt azonban új oldaláról mutatkozott be: a jobbra-balra kurizáló, léha és amellet pipogya férfit sok találon komikus vonással játszotta meg. Legjobb volt mint Mravcsák Johann Gál Gyula. E színészünknek nagyon is aprólékoskodó modorát, inkább külsőséges, mint átélő játékát, a nagyvonalúságnak teljes hiányát s általában azt, hogy inkább kitűnő mesterembernek hat, semmint művésznek — e hasábokon már többször említettük. Az ilyenfajta szerepek azonban, mint aminő Mravcsák, igen azónak színészi egyéniségéhez. Változatos alakítóképesége, kissé élesen színező modora e rikitőbb szerep karakterét nagyon jól elevenítette meg. Megvolt benne a koldusnak sunyi ravaszsága és alázatossága s a volt katonának ez alázatosságon át-átütő gőgje. Hogy öltözködésére, maszkjára nagy gondot fordított, azt Gálról felesleges is külön megállapítani.

Csepreghy *Sárga csikója* a népszínműi genrenak talán leggyengétebb alkotása. E műfaj belső stilustalanságával — a stilizáltság és realizmus egyensúlytalan keveredésével — itt is

találkozunk, de az egész olyan színpadi tudással, olyan biztos kézzel, olyan változatos és gazdag fordulatokból van felépítve, hogy amíg a legtöbb régebbi népszínműünk bizony megfakult már, ez még ma is érdekli a közönséget.

A fiatalok szerelmi kettősét Nagy Izabella és Cselényi József játszották. Mindkettő nagyon szépen énekelt, Nagy Izabella temperamentumosan játszott is. A darab legsúlyosabb szerepe, az ártatlanul tizenötöstendeig börtönviselt paraszt, Bartos Gyula kezében volt. Ha öblös és nehezen érthető beszédmodora nem volna zavaró, akkor bizonyosan egyike lenne a Nemzeti Színház legkülönb színészeinek. A szenvedélyeket erősen átélve mutatja be s amellet igen tudatos művész szerepében is. Szótlan ellágyulásaival és meg-megkeményedő dacosságával nagyon szépét produkált. A többiek közül Rózsahegyi mulatságos pusztabíró volt, Almási pedig a csapláros alakjának igen jól adta meg savát-borsát.

E népszínmű-ciklus után a Nemzeti Színház az évad végén Berczik Árpádnak *Himfy dalai* című vigjátékát üjtötte fel. E darab a maga naiv felépítésével és gyermekesen font mesejével valósággal reklamálja a kritika fölüenes gúnyolódását, de tagadhatatlan, hogy van benne valami, ami érték és ami a közönséget állandóan derült, jóízű hangulatban tartja. Van neki levegője. A XX. század ideges és megviselt magyarja szívesen andalodik el ennek a százhuszonöt évvel ezelőtti patriarchális világnak láttára és felderül e csupakedély egyszerűségeken.

Abonyi Géza illuziót keltő Kisfaludy Sándor volt, Tasnády Ilona mélyérzésű Szegedy Róza. Az irodalomért fanatikus rajongó Rosty Antalt, e darabnak legelőbben és legeredetibben rajzolt alakját, Bartos Gyula hol tűzzel, hol humorral játszotta. Rákosi Szidi a nagyszony szerepében a rég ismert kitűnő művésznék mutatkozott. Ő volt az egyetlen, aki az első előadás szereplői közül ez előadáson is játszott. Pethes Sándor mint Szalóky Péter nem mérkőzhetett e szerep régi megjele-

nítóival: úgy látszik, hogy e tehetséges fiatal színész inkább ott van elemében, ahol rikitóbb színekkel dolgozhat. Harasztos Gusztáv a síheder Kisfaludy szerepében nem volt kedves. Somogyi Erzsébet mint Bay Annuska megint inkább volt komika, mint naiva. De ha e kifogást ki is kapcsoljuk — mert hiszen elvégre nem baj az, hogyha tehetsége inkább a komikai ábrázolás felé vonzza — még mindig meg kell állapítani azt az újabban kifejlődő hibáját, hogy hangját örökösen a kukorékolás magasságába kényszeríti. — Fehér Gyula nagyon kedves öreg gazdatiszt volt.

Itt említjük meg — bár a másik két darab előadásának ismertetésekor is meg kellett volna említeni — azt a sok döccenést és apró hibát, ami a Nemzeti Színház előadásait újabban zavaró hatásúakká teszi. Szöveg-nemtudás, végző utáni kínos szünetek egymást érik, sőt jelenetekről való elkésések is megtörténnek. Ilyenfélét az előző években az ország első színészi gárdájától nem tapasztaltunk. Oka e lomposságoknak alkalmasint abban keresendő, hogy e derék színészeket a színház agyonfoglalkoztatja. S bármennyire nyereségesnek is tartjuk a Kamaraszínházat, bármennyire elismerjük is, hogy művészeti életünkben hézagot pótol — némi hátrányos következményét meg kell állapítanunk. A Nemzeti Színház színésze-gyüttese, úgy látszik, nem bírja ezt a két színházban való foglalkoztatást. Egy héten tizenhat előadást tartani, rendkívüli teljesítmény. Reméljük, hogy a Nemzeti Színház ügyeskező igazgatója a jövő évadban valamiképen megtalálja a módját annak, hogy ezek a hibák a minimumra csökkenjenek.

*

Itt van az ideje annak, hogy a lefolyt évadra egy rövid összefoglaló tekintetet vessünk.

Ne feszegessük most túlságosan az év művészi passzíváit. Tudjuk, hogy elsősorban a rossz színházi konjunktúra kényszerítette az igazgatókat arra, hogy újabb és újabb szenzációkkal csalogassák a publikumot színházaikba. Természetes, hogy a szinpadai trükkökért dülő ez óriási hajszra nem válhatott javára az irodalomnak s a szerzők egy részét arra szorította, hogy olcsó s alacsony fogásokra vetemedjenek.

Sí még ez épen nem valami nemes

verseny mellett is elvázott egy-két színház, melyeknek megszűnése ugyan a magyar drámairodalom szempontjából nem túlságos veszteség, de a foglalkozás nélkül maradó színészek sorsa bizony nagyon sajnálatos.

Inkább nézzük hát ez évad aktíváit. El kell ismerni, hogy ezek nem közönségesek. Egy-két igazán értékes darab nagy sikerének öszintén örülünk. Herczeg Ferenc *Hidja* és Zilahy Lajos *Zenebohócokja* a magyar drámairodalom igazi nyereségei. Azt is szeretnők, ha annak, amit Hevesi Sándor az *Elzevirrel* kezdett, a finom és művészi kamara-dráma stílusnak is akadna folytatója.

A pár éve hallgató Voinovich Géza s a több mint egy évtizede visszavonult Ferenczy Ferenc újra való megjelenése a drámaírás terén szintén ez évad reményeket ébresztő jelenségei közé tartozik. Annak is örültünk, hogy Bartóky József, a jeles novellista s Miklós Jenő a szimpatikus elbeszélő is megjelentek a színpadon, valamint Vándor Kálmán nem közönséges technikai képességeit is elismerjük.

A bemutatott külföldi darabok közül három jelesebb művet láttunk: Galsworthy *Üriemberekjét*, Romain Rollandtól a *Szerelem és halál játékát* és Pirandellonak a *Hal szerep keres egy szerzőt* című színjátékát.

Ami tehát a drámai termelést illeti, ha a sikert aratott és egyúttal értékes darabok számát az elbukott és értéktelen művekkel vetjük egybe, akkor az arány meglehetősen kedvezőtlen, de ha azt nézzük, hogy ez évad mégis hozott 4—5 darabot, melyek a napi sikernél tovább tartó értékűek, akkor a kép sokkal megnyugtatóbb.

Színészi tekintetben ez esztendőben új tehetségek nem mutatkoztak be. A már ismertekről azonban egy-két dolgot örömmel állapítunk meg. Az utolsó pár esztendő legkülönb színészi teljesítményét ez évben láttuk Odry Árpádtól: Gyulai Pál *Vén színésze* az ő alakításában bizonyosan másodarbaja lesz a Nemzeti Színháznak. Elmélyedést mutat Petheő Attila (*A hid Széchenyijében*) és egyre erősebben látszik kibontakozni Környey Paula tehetsége.

A rendezés terén új törekvésekkel az idén nem igen találkozunk.

A Kamaraszínháznak új és megfelelőbb helyiségbe való költözése ez évnek egyik nyeresége, csak — amint már említettük — megoldandó még az

ezzel járó probléma, a Nemzeti Színház gárdájának a túlterheléstől való megóvása.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

A Múcsarnok tavaszi tárlata. Hosszú, hosszú évek után végre újra fölrepült egy idegen lobogó a Múcsarnok árbocára a magyar zászló mellé. Az angoloké.

A háború óta most rendezte első nemzetközi kiállítását a Múcsarnok...

A magyar közönség tehát kezd újra hozzájutni, hogy művészeinek természet idehaza is összehasonlíthassa a külföldiek munkásságával. Végtelemül nagyfontosságú, dolog ez, mert hiszen elenyészően csekély azoknak a száma, akiknek módjában áll a külföldi kiállítási termék meglátogatása. A békevilágban elég gyakran kerültek föl a külföldi művek a Múcsarnok falaira. Reméljük, hogy most már mindsűrűbben nyílik majd alkalom arra, hogy a gyakori magyar vendégszerepléseket Budapesten viszonyozzák a külföld számottevő művészei.

A kiállítás angol anyagát két csoportba osztották. Az I. teremben a mai angol művészet kapott helyet, a X. teremben pedig a magyar gyűjtők tulajdonában levő régi angol műreemek láthatók.

Azok, akik a modern angol művészetet ismerik, előre tudták, hogy az angol anyag nem hozhat semmi szenzációt.

Az angol festészet mindig meglehetősen konzervatív levegőben dolgozott. Nagy művészeti forradalmak sohasem indultak útra a szigetország felől. A mai angol festők is elődeik tisztesszellemben munkálkodnak. Felhasználják a modern művészet leszűrt eredményeit, azokat a maguk faji látásához, hangulatához idomítják, de ott meg is állanak, mintha gondolkodnának: szabad-e, kell-e még tovább mennünk?

Kiállítási anyaguk jól illeszkedik a Múcsarnokban otthonos magyar művészek munkásságához. Az e tárlaton szereplő angol művészek testvéries szinten állanak a magyar termék művészeivel. Körülbelül egyformán látnak, egyazon pontig jutottak el.

A legtöbb angol művész a becsületes naturalizmus híve s megőrzött, bizonyos akadémikus hangulatot. De ez a konzervatív lelkiség komoly érté-

keket mutat fel, elismerésméltó eredményeket termel.

Procter Ernest «A vásár tréfái» című képe igen jó példája ennek. Modern munka, amennyire annak kell lennie és mégis mértéket tart egész felfogásában. Színes és mozgalmas. Sok tudás szól e palettáról. *Allan Róbert* «Visszatérés az osztrigatelepről» című akvarellje költői, harmónikus alkotás. *Webster* «Kék és arany» elnevezésű olajfestménye csinos munka. *Knight Lausa* önmagát és modelljét színes, bátor képbent festette meg. Ez a gyűjtemény egyik legjobb darabja. Rajzbeli tudás és színérzék kellemes összhangban csendül össze e munkában. *Salisbury Frank O.* színészarc képe lendületes, beszédes alkotás. *Stokes Adrian* jólismert nevét egy szép őszi tájkép reprezentálja. *Aizy Anna* egy japános finomságú, vízfestménnyel írta be nevét emlékezetünkbe. Érdekes hangulat árad *Hunt Cecília* «A nagy kémények» című vásznáról.

A szobrászok meglehetősen jelentéktelenek. Anglia e téren ért el eddig legkevesebb eredményt. Tán még *Garbe Richard* egy kis bronz a «Sárkány» a legérdekesebb. A többiek: *Hartwell, Reid, Bayes* messze járnak a mi művészeinktől s még messzebb a modern franciáktól és németektől. A régi angol mesterek termében sok elsőrendű műreemek akad. Ilyenkor, egy-egy kollektív kiállításon látjuk csak örömmel, mily sok reprezentatív műkincs van fővárosunk szerencsés gyűjtőinek kezében. Okos dolog lenne e kincseket néhány évi időközben, kellő csoportosítással olykor-olykor a nagy közönség elé tární. Művészek és laikusok nagy örömmel látogatnák az ilyen tárlatokat s komoly tanulságokat szűrhetnének le belőlük. A X. teremben jó képekkel vannak képviselve *Constable, Northcote, Laurence, Romney, Howard, Bonington* stb.

*

A többi terem a magyar művészek műveivel ékes. Semmiben sem maradnak az angolok mögött. Ellenkezőleg: ötletesebbek, változatosabbak és bátrabbak, pedig ez a gárda is a konzervatív zászló alá tartozik.

A II. teremben számos komoly alkotásra bukkanunk. *Károly Andor* a párisi St. Etienne du mont templomot ábrázoló képe tehetséges, erős munka. *Kukán Géza* egyre érik, emelkedik, mint portretista. Zala Györgyről fes-

tett arcképe hű és majdnem bravuros, de nem elég erőteljes. *Udvary Pál* «Vándalok» című képe is figyelmet érdemel. «Szántás»-a mozgalmas, lendületes alkotás. A «Hajtóvadászat»-on a mozgásproblémát oldja meg kitűnően. *Gimes Lajos* «Komédiás tanya» című képe előtt is érdemes megállani.

Sárkány Gyula «A festő»-ben a maga portróját adja, kedvenc régieskedő modorában. Dekoratív, kellemes színhatású, ötletes munka. Leányarcképtanulmánya is ilyen hangulatot áraszt, de itt már szinte másolja a reneszánsz hatásokat. *Poll Hugó* pasztellei már nem csillognak úgy, mint régen, színei kopottasak. *Merész Gyula* két komoly, nagyszabású kompozícióval szerepel. *Bosznay István* két nagyon szép vászna, a terem legjelentősebb értékei közé tartozott. Poétikus hegyi tájak finom negylenítései, a művész legjobb munkáiból valók.

A III. teremben *Gachal József*, mint arcképfestő tűnt föl *Károly Andor* amsterdami «Körmenet»-éből sok hangulat árad. *Dr. Brüll Aladár* «Arckép»-e igen finom hatású, artisztikus beállítású munka. *Gimes Lajos* «Műteremrészleté»-vel itt is magára vonta a figyelmet. Jó kép *Nagy Vilmos* «Bieder-mayer»-e is.

Az V. teremben *Brenner Nándor* «Uszító» című képét, mint ígéretes alkotást jegyeztük meg. A VI. teremben *Burghardt Rezső* két szép képpel szerepelt. A «Tabán télen» s a «Tengeri táj» egyaránt finom kis alkotás. *Katona Nándor* «Erdőrézlet»-e és «Napos téli reggele» a művész fénykorára emlékeztetett. *Tolnay Ákos* is jó műveivel szerepelt itt. A Benczur Társaság többi tagjai is kitétek magukért.

A Céhbeliek termében *Nagy Sándor* «Kettős arckép», *Szlányi Lajos*, *Major Jenő*, *Csánky Dénes* tűntek föl. A grafikusok termében *Biczó András* két őszinte, gyökeres magyarságú vízfestményrel hívta föl a figyelmet nevére. *Csánky Dénes* akvarelljeit részben már ismertük gyűjteményes kiállításáról. Elsőrendű munkák akadnak e sorozatban. Különösen szép a : 383, 385 és 396-os számú. *Egyed Erna* grafikái és *Istokovics Kálmán* rézkarcai elmélyedő, bensőséges alkotások.

A többi termekben feltűnt *Müller Méla* («A költő»), *Kamplér Kálmán* («Káplár bácsi»), *Falb Endre*, *Bauer Erzsébet* («Hetvenedik tavasz») egy-egy jó, lelkes munkája.

A szobrászok ezúttal erős, szép anya-

got küldöttek. *Dr. Farkas Zoltán* «Quattrocento»-ja hatásos, finom tanulmány. *Bory Jenő* «Szemérmes» című pirobazaltja szép vonaljáték. Tanulmányfejét is (145) ki kell emelnünk. *Mangsch Gyula* két oroszántanulmánya bátor, lendületes munka. *Szamosi-Sós Vilmos* «Nagyanyám» című bronzalékes elmélyedéssel adja vissza egy érdekes fej vonalkomplexumát. *Vastagh Éva* egy szökőkút tervezettel tűnt itt föl. *Ungvári-Kubiczka Lajos* «Álom» című gipsze egy szép jövő felé mutató nevet jegyzett emlékezetünkbe. *Martinelli Jenő* «Női akt»-ja is biztató ígérlet. *Csiszér János dr.* *Tóth László* arcképét mintázta meg lendülettel, szerencsésen. *Lányi Dezső* egy igen jó, markáns portréval szerepelt a Benczuristák termében.

Tavaszi Szalon.

A Nemzeti Szalon termeiben a Színnyei-Merze Pál-Társaság a fiatal magyar tehetségeket mutatta be egy intim kiállítás keretében. A magyar művészet sok nemes oltógallya virul ezen a tárlaton. Lelkes örömmel gyönyörködhetett bennük a közönség. A Szalon termei dús tavaszi reményt tártak a látogatók elé. Ha ezek a remények valóra válnak, a magyar művészet hatalmas erővel lombosodó fája ékes virágzásba borul majd ez ifjú nemzedék teljes megérésekor. Ez a fiatal gárda az egyes, nagyobb kiállítások zugaiban is, sporadikusan is magára tudta már a figyelmet terelni. Így pedig, önálló tárlat keretében ujjongva bizonyítja a maga pirosposztagás erejét.

A termek során végigjárva, szinte mindegyik műtárgy előtt hosszabb ideig érdemes volt megállni. Majdnem mindegyik mond valami biztatót, izgatót, érdekeset. Érzik rajtuk a tavasz-zag, a teremteni akaró láz, a lelkes kedv, a magamagával való versenyzés nemes öröklődése. Csupa tüzes küzdelem itt minden. A lelki merce rúdját egyre feljebb, feljebb rakja maga előtt a türelmetlen ifjú művész: folyton szebbet és nagyobbabot akar mindegyik, minden órában. Akárhány akad közöttük, aki máris nagy eredményeket ért el. De érzik, látszik, hagny e már-már arriváltak sem akarnak és fognak megállni. Excelsior! Ez az ő szent, nagy szavuk, csak ez zúg a lelkükben... *Abanovák Vilmosnak* már jól csengő neve

van. Két olajfestménye (különösen a «Felsőbánya» című) azt igazolja, hogy e névtől egyre többet és többet remélhet a magyar művészet. *Alpár* Sándor «Indulás előtt» című színes rajzával szintén reményteljes névjegyet ad. *F. Antal* Elemér rézkarcaiból nagy kultúra, magyar lélek, hangulat árad. *Barzó* Endre «Temetés» című olajfestménye mozgalmas kompozíció. *Basilides* Sándor «Szegény emberek» című festménye puritán színekkel drámai erejű. *Bánk* Ernő Cézanne híve lehet. Jó formaérzékre vall két csendélete. *Csapek* Károly színes rajzai intim, finom kísérletek. *Csiszár* Gyula Keresztelő Szent Jánosa egy eljövendő jeles szobrászt ígér. *Csúk* Jenőben sok erő vár kitörésre, ezt bizonyítják mozgalmas, vibráló olajképei. *Dullien* Edith önarcképe egy komoly tehetség portréja is. *Ecsődi* Ákos nehezen szabadul ki a Csók-hatás alól.

Feszty Masa önarcképe elmélyedő; nemes munka, beszédes alkotás. *Forró* Lajos ugyanazt mondja rézkarcban, mint *Patkó* kollégája színben, olajjal. Nagyon hasonló a formalításuk. *Gerber* Magda nagyon emlékeztet *Vaszaryra*. *Goebel* Jenő egy puritán önarcképpel megint feljebb emelkedett szemünkben.

Istokovics Kálmán a karcoló tú egyik legigéretesebb fiatal kezelője. Imonáló tisztasággal bánik e puritán szerszámmal, de már szinte túlságosan is hódol vele imádott nagymesterének, *Rembrandt*nak. Egyen lapjain még egészen aprólékos sajátosságait is utánozza.

Jálics Ernő is komoly szobrászigéret. Az «Élet vize» és a «Tékozló fiú» teljesen kifejlett formaérzékéről tesz tanúságot. *Jeges* Ernő is sokat haladt, emelkedett. *Kampler* Kálmán két festményével szintén magára terelte a figyelmet. *Komjáthy-Wanyerka* Gyula «Vénasszonyok nyara» című vízfestményével mondott legtöbbet. *Miháltz* Pál nevét is a komoly ígéretek közé kell sorozni. *Patkó* Károly mindig erőt reprezentál. A «Füldözők» és «Füldő után» eddigi lendületében mutatja ez egyéni látású művészt. *Rozgonyi* László, *Simkovich* Jenő, *Varzók* Ödön, *Székely* Móric, *M. Wabrosch* Berta neve egy-egy szép ígéret a magyar művészet számára.

Ilyen virágzó tavasz mellett a leg-szebb aratású nyár elébe nézhet a mindenfelé dicsőségesen szereplő és versenyző magyar festészet és szobrászat!

Mariay Ödön.

Magyar film — magyar irodalom.

A filmjáték nem irodalom. Az irodalom sine qua non-ja a leírt vagy kimondott szó. A filmjáték pedig teljesen nélkülözheti a szót.

De nem is művészet a mozi. A művészet eddigi fajtáihoz ugyanis nem sorolható, ahhoz pedig, hogy új művészeti ágnak nevezzük, kevés az elhatároló kritériuma. Anyaga esemény, formája: dráma, közlő eszköze: kép, mozgókép.

Mozgóképes színjáték, így határozhatnók meg lényegét. Van benne irodalom, technika és némi művészet is.

Vizsgáljuk meg irodalmi tartalmát. Megjátszott küzdelem: dráma. De nincs színekhez kötve. Cselekménye majd minden pillanatban máshol játszódik le. Ez epikai vonás benne. Irodalmi tartalmát tehát így határozhatnók meg: epikai lehetőségű dráma. Dráma, melynek színpada jóformán az egész világegyetem: föld, víz, levegő, csillagok. Nem adja oly mélyen, oly élményszerűen az életet, mint a dráma, de gazdagabban, színesebben, rohanóbban. A szó hiányát kárpótolja azzal, hogy a szemet a mindentlátás képességével ajándékozza meg. Szezám mese-birodalma pereg le egy-két óra alatt szemünk előtt, még csak a varázsigét sem kell elmondanunk.

A jó filmírónak tehát jó mesélőnek és jó dramaturgnak kell lennie. Igen, csakhogy az emberiség mesefáján szúrág. A gépek kikezdi a fantáziát. Ezért van az, hogy még a legnagyobb amerikai filmvállalatok is kénytelenek — eredeti filmdarabok hiányában — híres regényeket (ritkán drámákat) filmdarabokká íratni.

A magyar irodalom és a vajudó magyar film viszonya minket főként ebből a szempontból érdekel: aknázhat-e és milyen kincseket aknázhat ki a magyar film a magyar irodalom kincsesházából? Milyen haszon származnék ebből a magyar irodalom népszerűsítésére?

*

Kemény Zsigmond élesen lándzsát tör egyik tanulmányában az epikus műnek színdarabbá való átdolgozása ellen. A két műfaj természete — szerinte — annyira ellentétes, hogy az átdolgozás a mű esztétikai devalvációja nélkül alig lehetséges. Ez tökéletesen igaz.

Vajjon az epikus mű vászonra veti-

tése ellen is ilyen erélyesen tiltakoz-
 nek Kemény? Aligha! Inkább a dráma
 filmesítését, kárhozzáttná, mert itt nél-
 külözhetetlen a szó; az epikánál mégis
 csak fő a mese: egy embersors vagy
 embersorsok hányódása az élet for-
 gatagában. Ezt pedig a film pompá-
 san tudja ábrázolni!

De az opportunizmus is kiváló epi-
 kai alkotásaink filmesítése mellett szól.

Régi panasz, hogy irodalmunk világ-
 irodalmi szempontból nem hatóérték.
 Olyan, mint egy eldugott sziget ismer-
 etlen vegetációja. Néha el-elsodródik
 egy-egy árva virág a távoli nagy kon-
 tinensekre, de legtöbbször annyira
 hervadtan, hogy az eredeti színből és
 illatból alig is van meg már valami.
 Csak nyelvi elszigeteltségünk az oka
 irodalmunk rezervációjának? Bizo-
 nyára nem. De ez az egyik főok.

A filmnek kellene nyelvi elszigetelt-
 ségünk gátját keresztültörnnie. A szem
 minden nyelven ért.

Már vannak kísérletek erre nézve.
 De a Szent Péter esernyője, a Sárگا
 csikó s a náluknál jelentéktlenebb
 alkotások nem elégíthetnek ki, mikor
 másutt már a Niebelungok dübörög-
 nek a vásznon.

Faji értékeinket hirdető epikus mű-
 veinket kellene vásznonra költeni. Sutba
 kellene vágni már egyszer azt az esz-
 tétikai babonát, hogy a faji jellegű
 darabokat nem állja a másfajú nép.
 Sőt legszívesebben ezt veszi, ha egyéb-
 ként általános emberi értékeket kép-
 visel. A mi epikánknak meg éppen
 különös ajánlólevele van a filmre:
 nagyon is színes és eseményes.

Elsősorban történeti epikánkra gon-
 dolok.

Micsoda fölséges filmeket lehetne
 csinálni például éppen Kemény belső
 izzású regénytragédiáiból? Gondol-
 junk csak a *Rajongók* fojtott drámai
 levegőjére, a *Zord idő* nagy történeti
 perspektívájú cselekményére az *Özvegy
 és leánya* zord romantikájára, de min-
 denekelőtt a kaleidoszkópszerűen vál-
 tozatos, csodálatos *Gyulai Pálra!*

Aztán ott van az epika nagymes-
 tere: Arany. Igaz, hogy Arany János
 nyelvművészetét elsikkadna a filmen,
 de megmaradna az Arany János-féle
 szerkezet és jellemzés. *Toldira* gondolok
 elsősorban, a magyar faj eme lovagi
 világképletére, amint az ifjúságot
 («Toldi»), a férfikort («Toldi szerelme»)
 és az öregkort («Toldi estéje») reprezen-
 tálja. Van-e ragyogóbb filmtéma, mint
 a romantikus Toldi szerelme?!

De talán először Jókait kellett volna
 említenem. Óbenn felismerték film-
 vállalataink az örök témaforrást, de
 jobbára csak jelentéktelen, egészen
 «általános emberi» alkotásaival kísér-
 leteztek, a nagyobbaktól, magyarab-
 baktól visszariadtak.

Az újabbak közül Gárdonyiból, Mik-
 száthból lehetne meríteni, de Herczeg-
 nél is lehetne anyagot találni.

Hozzáértés és pénz kellene hozzá.
 Főként azonban jóakarát. Hogy mit
 jelentenének ezek a magyar filmek
 külföldi értékelésünk szempontjából,
 azt talán fölösleges kifejtenuünk.

De a magyar szellemi egység ki-
 építésére is üdvös hatással volnának.
 Megszállt területen sínylődő testvé-
 reink számára eleven kapocs és örök
 memento volnának e filmek (örökké
 csak nem lesz filmtilalom a magyar
 filmek számára!), itt a csonkahazá-
 ban pedig a hamvadó nemzeti öntu-
 datnak volnának élesztői s a tömeg-
 gel legalább a vásznon keresztül meg-
 ismertetnék a magyar irodalom gyön-
 gyeit. Így a történelmi érzéket is ki-
 fejlesztésnek lassankint gyökeretlen
 közönségünkben és soha közkinccsé
 nem vált klasszikusaink népszerűsíté-
 sével valahogy az irodalmi folyto-
 nosság tudatát is kialakítanák.

*

Amerika bojkottálni akarja a ma-
 gyar filmpiacot. Ha a most megal-
 kult Nemzeti Filmszövetség valóban
 «nemzeti», akkor csak áldásos lehet ez
 a filmbojkott. Ha pedig a «nemzeti»
 jelző csak cégér, akkor kultúránk fele-
 lős vezetőinek kellene gondoskodniok
 az igazi magyar film megteremtéséről.

Legyen az új magyar film vitorlás-
 hajója a magyar irodalmi géniusznek
 a külföld felé.

Ne feledjük, a magyar filmszínhá-
 zak heteken át játsszák Bettauer és
 Pierre Benoit regényeit!

Szarka Géza.

Zenei szemle.

A legmelegebb szezonvégi hónapban,
 júniusban, is voltak említésreméltó
 zenei események.

Az *Operaház* késői szezonban (május
 26.) bemutatott hozott. Két régi olasz
 vígoperát illesztett műsorába. *Pergo-
 lesenek*, a nápolyi líra legnépszerűbb
 képviselőjének, kétszázéves *Serva pad-
 ronáját* és *Donizettinek*, a másik tiszta-

vérü olasznak, száz évvel későbbi *Csengetyűjét*. Mindkettő rég zenetörténet már, de az értők számára kedves inycenség. A *Serva padrona* nem is opera, csak intermezzo. Ezt a jelentéktelennek tetsző műfajt a színházi előadások menete hozta életre. A tragédiák és komoly operák felvonások közeiben unatkozókát *intermediumokkal* (intermezzókkal) szórakoztatták, melyek tréfás, parodisztikus vidám történetkéek voltak. Évek folytán az intermeziók, intermezzók mindinkább önállósultak, lassanként kiváltak a komoly opera (opera seria) keretéből s már készen is állott a víg opera (opera buffa).

Az *urhatnám szolgálóban* egy pergőnyelvű, helyreleányok naiv cselzővénnyel sikerül elvételnie magát gazdag és öreg gazdájával. A partitúra Vinci vagy Scarlatti régi olasz egyszerűségével írt zárt számok, duettek és secco recitativók laza szövete. Kedves, üde melodika, egy pár ügyesebb ritmikai fordulat, de egészében : jelentéktelen muzsikálás. Az intermezzo előadása nem stílusos, hanem stilizált volt. És talán ez a helyes. A díszletek (ifj. *Oláh* Gusztáv tehetségességéről tanuskodtak) szecessziósak és mégsem hangulatrontók. Ha zenei retussal élünk, el lehet fogadnunk a scenéria retusát is.

A *Csengetyű* Donizettinek egyik leggyöngébb operája. Rossini, Salieri, Spontini és Bellini zseniális kortársa a könnyű, lágy dallamok költője, hetven dalművet írt. Ez a partitúra a *Lucia*, *Linda*, *Lucretia Borgia* és *Don Pasquale* vezérkönyvéhez mérten fáradt és erőtlen. Valószínűleg nem is a zenéjéért, hanem egy igen jó és hálás szerepéért (*Basillides* Mária játszotta) állították be a játékrendbe. Az öreg patikus szép, fiatal leányt vesz feleségül. De a nászéjszakát a gyógyszerészár csengője folyton zavarja és meg is akadályozza. A leány szerelmese a patikust különféle ürügyek alatt és áruhákban állandóan zaklatja s hazulról el is távolítja, hogy övé maradjon a leány. A két újdonság rendezése ifj. *Rékai* András első önálló munkája. Ügyes rendező lehet belőle.

1924 február 16-án egy vígoperát mutatott be Operaházunk. Ez a dalmű azóta ötven előadást ért meg s Drezdában és Bécsben is diadallal lobogtatta meg a magyar művészet trikolóriját. Példátlan eredmény dalműirodalmunk történetében, hogy két év alatt ötven-

szer töltse meg Operaházunk nézőterét magyar opera. A leghíresebb világművek sem értek el nálunk soha ilyen sikert. Ennek két fő oka van. Az egyik : magának a műnek hódító ereje ; a másik : zenei társadalmunk magyar öntudatának örvendetes növekedése. Nagy eredmény! A sujtott nemzet lelkének összeforrását mutatja. Az operák többször robbantottak ki és szimbolizáltak politikai eseményeket. Ime egy magyar opera, tisztán művészeti eszközökkel, milyen nemesen áll a magyar politikum szolgálatában.

Minden példánykép nélkül, csaknem a semmiből pattant ki az első magyar művészi vígopera : a *Farsangi lakodalom*. Zeneköltője csak nyomokat láthatott maga előtt, az utat saját magának kellett megkeresnie és megszabnia. A *Bolond* (Szabados Béla) s némileg a *János vitéz* (Kacsóh Pongrác) bizonyos irányt sejtetett. Mikor Szabados mezevnek és hajlíthatatlannak mondott zenénkkel elérte a francia ötletességet, mikor Kacsóh az ősi, nemes, színmagyar melódiavonalakat úgy hajlítgatta, mint csikós a karikást, mikor Szendy Árpád beigazolta, hogy akinek lelke van hozzá, klasszikus szonátaformában szeplőtelen magyar szonátát is írhat : a magyar zene művészi problémája megoldott lett volna, csak talentum kellett hozzá, aki, minden eredményt összefogva, meg tudja teremteni az első, abszolút, faji mesterművet.

Ezt a maradandó munkát *Poldini* Ede, nagy hazánkfia, végezte el.

A *Farsangi lakodalom* hódító ereje abban rejlik, hogy : magyar. Zeneköltőjének érdekes, nemes alakját a magyarlevegő láthatatlan örök abroncsként veszi körül, akár a londoni Coventgarden-színház közönsége előtt hajlong operájának bemutatóján, akár a svájci csillagokat nézi százsorszáccal, árvácskával, bazsalikummal teleültetett kertjéből. Egyenletes, kedélyes, derűs magyar lélek. A tolla : vigasztaló mosoly és jöleső humor.

A *Farsangi lakodalom* tökéletes előadása Operaházunk örök büszkesége marad. Ennek legnagyobb érdeme a *Kerner* Istváné. Nagyobb és magyarabb zenekari művész kezébe nem tehetjük volna le ezt a kényes partitúrát. Mikor a bemutatón megcsendültek az első ütemek, álmélkodva hallgattuk, hogy milyen gyönyörűen tud magyarul muzsikálni ez a nemesanyagú zenekar. *Kerner* István grandiózus tudása és szárnyaló magyar művészelte ebben

az operában tündöklék legszebben. Soha el nem múló érdemeit, ha könyvbé szednénk, abban alighanem a *Farsangi lakodalom* bemutatása volna a legértékesebb fejezet. Jubiláris emlékezéseink során Kerner után mindjárt Márkus László rendezői zsenialitása előtt kell meghajtanunk az elismerés zászlaját. A szerzőkkel és a karmesterrel egybeforró lelkével olyan színpadot és olyan tökéletes játéktípust teremtett meg, amelyet még sohasem láttunk Operaházunk színpadán.

És mi újat mondjunk a főbb szereplőkről? Lehet-e párja *Sebeök* Sári nagyszonyának? Hát *Szemere* Árpád utólréhetetlen nemzetes urának? *M. Némethy* Ella, *Halász* Gitta, *Marschalkó* Rózsi, *Medek* Anna, *Basilides* Mária, *Tihanyi* Vilma, *Nagy* Margit, *Székelyhidy* Ferenc és *Pataky* Kálmán alakításáról csak szuperlatívuszokban lehet beszélni. De nemcsak ők, hanem a kisebb szereplők, a kar minden egyes tagja pálmát érdemel. Háls magyar szívvel köszöntjük mindannyiukat.

A jubiláris előadás egyúttal díszelőadás volt a nálunk időző *C. H. Becker* porosz közoktatásügyi miniszter tiszteletére. A múlt év őszén, a berlini tudományos akadémia meghívására gróf *Klebelsberg* Kunó kultuszminiszterünk ellátogatott a német birodalmi fővárosba és rendkívül nagy tetszés mellett előadást tartott a magyar kultúráról. A magyar közoktatásügyi minisztert porosz kollégája, az európai hírnevű tudós: *Karl Heinz Becker* dr., professzor látta vendégül és olyan fogadtatásban részesítette, amilyen nemcsak a magyar kormány kultuszminiszterét, hanem a kiváló, elismert híró történettudóst is megilleti. Ezt a Magyarországra jelentős látogatást viszonzotta most *Becker* porosz közoktatásügyi miniszter.

A díszelőadás szépséghibáját nem hallgathatjuk el. A porosz miniszter tiszteletére a zenekar Beethoven nagy *Leonora-nyitányát* játszotta. Egy *vig opera* előtt egy *drama nyitányát*!... Stílusatlanság! Ugy tudjuk, *Klebelsberg* grófot a berlini operában *Berlioz Rákóczi*jával fogadták. Ezt a kitüntetést (miután más alkalmas zenedarab nincs) *Erkel* vagy *Dohnányi Ünnepi nyitányával* kellett volna viszonzni. De eljátszhatták volna a leggermánabb zeneköltő, *Wagner*, *vígoperájának*, a *Nürnbergi mesterdalnokok* nyitányát is, mely után a magyar *vígopera* minden esetre stílusosabban hangzott volna,

mint a hitvesi hűség diadaláról szóló dráma *Leonora-nyitánya* után.

A *Büvös vadász*, *Oberon*, *Euryanthe* és annyi sok zongoramű zseniális zeneköltője: *Weber* Károly Mária, a romantikus opera megalapítója és talán az első modern operakomponista: száz év előtt halt meg (1786—1826 június 5). Centennáriumát az egész zenei világ megünnevelte. Operaházunk is. Ötévi pihentetés után több új főszereplővel színré hozta a nagyszerű német zseni chef d'oeuvi-jét, a *Büvös vadászt*. Jó előadás volt. *Agátha* híres szerepét *Medek* Anna kifogástalanul, könnyedén énekelte. Kiváló alakítás volt *Székelyhidy* Ferenc Max-ja is. *Márkus* László minden új rendezéséből kiérzik a művész.

Egyévi pihentetés után *Massenet Thais*át is felelevenítették. Nem olyan rossz operazene ez, mint ahogy a magyar közfelfogásban él. A parádés címszerepet *Relle* Gabriella énekelte. Impozáns bátorsággal! *Jeritza* után ebben a szerepben kimenni a színpadra... és épen *Relle* Gabriellának... mérészség!

A *Zeneművészeti Főiskola* és a *Nemzeti Zenede* operai tanfolyamának éneknövendékei három napon vették igénybe vizsgaelőadásukkal az Operaház színpadát. Átlagtermést kaptunk. Rendkívülb tehetség a husz vizsgázó között nem akadt.

A *Városi Színházban* emlékezetes esték voltak. Kiváló milánói énekesekből álló társulat adta elő a *Trubadurt*, *Rigolettot*, *Toscát* és *Szevillai borbélyt*. Elsőrendű énekművészek, a *bel canto* szépségeinek magasrendű képviselői. Hamisítatlan olasz lelkesség, szív, könnyedség és melódiaszeretet áradt énekkükből. Remek hangok! És micsoda énektudás! Ez a legnagyobb erősségük. *Leonora Corona*, *Elvira Casazza*, *Bergamaschi*, *Guicciardi*, *Molinari*, *Borgioli*, *Votto* (akarmester) nevét emlékébe véste a zenészerető közönség.

Régi szokás, hogy szezon végén beszámolunk az Operaház működéséről. Ezt a kötelességünket évek óta nem lehet szigorú kritikái alapon teljesíteni. A háború, az utána jött zavarok s most a «lépítés» megfosztja a tollat függetlenségétől. Mégis mérlegre

tesszük az esztendőt, úgy ahogy szabad, úgy ahogy lehet, mert az elkövetkezendőket nem tudnánk majd mihez hasonlítani.

A szezon a «lépítési» munkálatok miatt csak 1925 október 8-án nyílt meg s 1926 június 8-án zárult. Tehát kerek nyolc hónapig tartott. Ezalatt az idő alatt kétszázhat előadás volt. Ötvenhárom opera és nyolc balett került színre. Hat magyar opera huszonkilenc előadásban és negyvenhét idegen opera száznolcvannégy előadásban. Négy magyar balett — öt és négy külföldi balett hét előadást ért el.

Összesen három bemutató volt: *Pelleas és Melisande*, *Taijun* és egy estén Pergolese *Urhatnám szolgálója* s Donizetti *Csengettyűje*. Kevés és szegényes eredmény, különösen akkor, ha arra gondolunk, hogy ezek közül csak egyet, a *Taijunt*, lehetne — nagy megalkuvással — magyar ujdonságnak nevezni.

A játékrend színvonalát inkább a reprizek emelték. Felújították a *Cigánybárót*, a *Zsidónót*, a *Carment*, a *Siegfridet*, a *Manon Lescaut*, a *Hamletet*, a *Thaiszt* és a *Bűvös vadászt*.

Volt egynéhány indokolt és indokolatlan vendégzereplés: *Jeritza*, *Strauss* Richárd, *Battistini*, *Barbara Kemp* és *Gyenge Anna* (Anna Roselle) igazi művészetet hozott.

A többiek közül az idegenek kellő ellenszolgáltatás nélkül vitték el a magyar pénzt.

A művészeti színvonal kritikai mérlegeléséről — amint jeleztük — lemondunk, de az új igazgató adminisztratív eredményeit mégsem lehet kicsinyelnünk. Operadirektor alig kezdte még súlyosabb körülmények között működését, mint *Radnai* Miklós. És mégis *végigjátszotta* a szezont. Ez föltétlenül siker, ha nem is végleges győzelem. De ezért nem zárólag őt kell megdicsérnünk, hanem az *Operaház egész személyzetét*. Mindenki legjobb tudásával és képességével állt be a közös munkába. Mindenki érezte, hogy itt nem az új rezsim megerősítéséről van szó, hanem a magyar zene-kultúra megmentéséről.

Akármennyire is tartózkodunk a szezon általános kritizálásától, meg kell mondanunk, hogy a *magyar* kir. Operaház működése: nem volt *elégé magyar*. Erkel, Káldy és Kerner szeleme tünedező művészettörténetté vált volna? Ezt nem fogjuk engedni!!...

Papp Viktor.

Templomi zene Győrben. Mit hall, milyen zenei benyomásokat nyer a Győrbe érkező idegen? Legelőször is két zongoraverklit, melyek egymás nyomában járnak kapualjból-kapualjba, híven a «hangverseny» szó szó szerinti jelentéséhez és a versenyre helyezve a hangsúlyt. Majd a déli és esti harangzó nyujt zenei élvezetet az utcán járó-kelőnek. Ezenkívül aztán jövevény ember nagyon kevés eredeti muzsikát hallhat. Hangverseny havonkint egy-kettő ha van. Középes pesti és bécsi nagyságok teszik néha látogatásukat. Még ritkábban történik, hogy a színház megszakítja sorozatos operettelőadásait egy-egy opera kedvéért. Mindezek a zenei előadások azonban teljes egészükben importárúk, melyek nagyon keveset jelentenek Győr zenei kultúrájában. Sokkal szorosabban fűződik ehhez a kultúrához a város templomi zenéje, elsősorban a katolikus nagytemplomé, melylyel érdemes közelebről megismerkedni.

A székesegyházban, Győr legnagyobb és legelőkelőbb közönségű templomában a következő szerzők miséi kerülnek állandóan előadásra: Bieger, Gruber, Müllner, Förster, Kempter, Renner, Seyler, Eybler, Zangl, Stehle, Reiman, Kretschman, Krenn, Horák, Moosmayer, Pembauer, Kainersdorfer. És így tovább.

Aki csak egy kevéssé is jártas a zenetörténetben, meglepődve áll a sohasem hallott nevek e tömege előtt. Művelt muzsikuskok pedig jogosan méltatlankodva kérdezhetik, hogy kik ezek az idegen, ismeretlen és jelentéktelen nagyságok, akik megszállták egy színmagyar és műveltségben nem utolsó város templomának kórusát.

Hogy mit jelent ez a névsor és mit jelent az a tény, hogy hétről-hétre és évről-évre kivétel nélkül ezek és ezekhez hasonló szerzők jutnak szóhoz a székesegyházban, az csak azok előtt dereng fel teljes világossággal, akik meggondolják, hogy kiknek a helyét foglalják el e hívatlan vendégek. Egészen a legújabb korig nagy zeneköltőink majdnem valamennyien épen az egyházi zene terén alkották meg legmagasztosabb műveiket. Nincs tudomásom arról, hogy a mult század nagy miséit, melyek még legközelebb állnak a mai közönséghez vagy legalább csak egy részüket is előadták volna Győrben. Még kevésbbé ismeretes a középkor legkatholikussab századai-

nak egyházi zenéje. Ha a németalföldiek gazdagon ellenpontozó zenei istentisztelete fáradtságosan közelíthető is meg, Palestrina határtalan egyszerűsége minden szépséget szomjazó választás lélek előtt nyitva áll. És ha a külső szűkös viszonyok minden nagyobb szabású zenélésnek útját állják, ha orgona és hangszerek hiányzanak: csak öt énekes jöjjön össze a kóruson s már megszólalhat az egyházi zene ideálja, a Gregorián-ének, minden időök legegyszerűbb és legáhitatosabb zenéje.

Győrött azonban Palestrina örökébe Bieger és Gruber jöttek.

Semmivel sem tudom menteni ezt az egyházzel szembe politikát. Teljes részvétellel fordulok az operettkarmester felé, aki olyan műfaj népszerűsítésére van kényszerítve, melynek termékeibe csak kivételképpen jut néha valamelyes valódi zene. De mi menti a templomi karnagyot, aki a legmagasabbrendű alkotások helyett szabad választással az alsóbbrendűeket mutatja be egy olyan közönségnek, mely a magasztost szomjazva sereglük a templomba. Hány emberért felelősek azok, akik rendszeresen rossz zenét terjesztenek, holott jót nyujtani is módjukban állana. Meg kellene gondolniok, hogy mennyi hívőnek kizárólagos zenei forrása a templomi zene. Egy középszerű helybeli kis gyermek «zenés misének» nevezte a hegedűt, mert hangját csak a templomból ismerte. Ezzel a hatalommal, mely a templomi zenész kezében van, csodát lehetne művelni egy város zenei nevelése terén.

De, ha már selejtes zene honosodott meg nagytemplomunkban, miért német is ez a zene egyúttal? X. Pius pápának a liturgikus zenét megreformáló rendelete, az 1903-ban kiadott *Motu Proprio* előírja, hogy az egyházi zene *egyelemes* legyen, vagyis «az egyház egyetemes jellegét viselve magán, úgy, hogy ha más nemzetbeli hallja, arra se gyakoroljon kellemetlen hatást.» Nagyon tiszteltreméltó szabály ez. Mi azonban oda jutottunk, hogy jelenleg e német muzsikával szemben saját városunkban érezhetjük magunkat «más nemzetbelieknek.» Ha már most egy idegen, német vagy osztrák tévedne templomunkba, reá esetleg kellemes hatást gyakorolna, hogy honi zenét hall, (ámbar megütökznék minőségén), a helybeli hívők százaira azonban, akik hétről-hétre betöltik a templomot, erősen kellemetlen hatást gyakorol e «más nemzetbeli», üres muzsika.

A pápai rendelet nem írja elő, hogy szükségképpen idegen zene legyen minden katolikus országban az egyházi zene. A német templomi zenész német zenével tiszteli Istenét, miért tünik fel lehetetlennek, hogy a magyar viszont magyar zenével tegye ugyanezt?

A jövevény-zenének ebben az áradatában a magyar egyházi zene mellőzöttén háttérbe szorul. Liszt, Mosonyi és Beliczay korának magyar templomi zenéje még felzendül itt-ott, némely budapesti vagy vidéki templomban. De az őket követő félszázad magyar miséi közül több maradt fiókokban felejtve, mint amennyi előadásra került. A mai fiatal nemzedék egyházi zenéje pedig majdnem kivétel nélkül papíronon alszik vagy hal el.

*

A magyar zenének elnyomatása Győrben nem helyi jelenség, hanem szorosán összefügg az egész magyar zeneélet eddigi helyzetével. Az osztrák politikai elnyomatással egyidejűleg Magyarországi városi zeneélete is teljesen idegen befolyás alatt állott, sőt helyzete sokkal reménytelenebb volt amannál. Az államélet terén ugyanis sikerült egy napról a másikra megszabadulni az idegen befolyástól, zeneéletünk azonban azontúl is, egészen a legújabb időökig a német kultúra függvénye maradt.

Német zenei gyarmat volt Magyarország, melyet nemcsak zenével, de zenészekkel is fölösen ellátott a megszálló nagyhatalom. Tagadhatatlan, hogy sok kiváló német zenész is került így hozzánk. Ilyen volt Koessler János, a mai magyar zeneszerzők valamennyijének tanítómestere. És így került hozzánk Franek Gábor is, a győri székesegyház karnagya. Az ő működése a maga nemében nagyjelentőségű. Három évtizede áll a székesegyházi kórus élén s e hosszú gyakorlat alatt karmesteri képességeit igen nagy mértékben sikerült kifejlesztenie. Önmagát és énekkarát az önállóság, fegyelmezettség és muzikalitás terén oly fokra tudta felküzdeni, hogy előadásainak sikerét az énekkartól majdnem függetleníteni képes. A szólistákat nevelte előadásainak erősségeivé; ez a tevékenység nem felel ugyan meg az egyházi zene szellemének, de vidéki templomokban sokszor biztosítja a sikert. Úgy indult, hogy közönséget is nevel magának. A megkezdett úton azonban, melyen pedig messze lát-

hatóan egy Mozart Requiem-előadás is magaslott, elakadt s azóta szétváltak a karnagy és a közönség útjai.

Az első pillanatban, ha Franek idegen zenét terjesztő tevékenységét összehasonlítjuk Koessler idegen zenére nevelő működésével, az utóbbi látszik a mi szempontunkból veszedelmesebbnek. A valóságban azonban megfordítva áll a dolog. Koessler ugyanis nem akadályozhatta meg, hogy egykori tanítványainak legkiválóbbjai ne szakítsanak a nyugati zenekultúrával és ne térjenek új útra, mely a magyar zene virágkorához vezetett. Franek azonban a saját hatáskörében megakadályozhatja (és teszi is), hogy a magyar zene kiváló alkotásai a magyar közönséghez eljussanak. Az

idegen tanítómesternek csak emléke kísért néha, de az idegen származású karmester állandóan a zeneszerző és a közönség között áll és elzárja az utat, melyen azok egymásra találhatnak. A cseh származású karnagy, ha egy magyar és egy cseh mise előadása között kell döntenie, tekintet nélkül értékére, a cseh művet fogja választani, aminthogy eddig is minden esetben azt választotta.

Remény nélkül azonban szomorú volna az élet. Lehetetlen, hogy a magyar közönségnek előbb-utóbb, egyszer eszébe ne jusson azon gondolkozni, hogy hova tűnnek el hát *ittthon* azok a magyar zeneművek, melyeket külföldön már a világhír vett szárnyaira.

Kerényi György.

Milyen házban laktak a honfoglaló magyarok? Évek óta nem olvashatunk annyit a lapokban régészeti ásatásokról, mint az elmúlt év folyamán. Alig múlt el hét, hogy ne olvasta volna az ember, hogy itt vagy ott sokszázéves sírt találtak. Mintha csak a föld alól kívánkoznának ki a napjainkban oly sokat emlegetett ősök. Ránk nézve természetesen azon régészeti leletek a legérdekesebbek, melyeket a tudomány a *honfoglalás-kor* gyűjtőnévvel jelöl, mert ily esetekben valóban őseink csontjairól van szó. Csontjaikról s mindama sok mellékletről, melyeket körülbelül 1000 évvel ezelőtt velük együtt eltemettek. Míg azonban csontjaikhoz inkább csak a kegyelet érzése fűz bennünket, addig a sirmellékletként előkerülő fegyverek, kardok, nyílhegyek, csákányok, kések, tűzsiholó acélok és kovakövek, kengyelek, zablák, a különféle szíjazatdíszek, szíjvégek és csattok, csüngők és pitykék, arany- és ezüstlemezek, függők és hajkarikák a művelődéstörténet szempontjából is nagyfontosságúak, mert sokféle becses fölvilágosítással szolgálnak honfoglaló őseink szokásairól és életmódjáról. E sirmellékletek beható tanulmányozása és más korokéval összehasonlítása alapján ma már elég sokat tudunk pl. arról, hogy honfoglaló őseinknek milyen volt a fegyverük, a lovuk szerszáma, milyen volt ruhájuk dísze, ékszerük. Mindez könnyen rekonstruálható és kevés képzelettel kiegészíthető a sirmellékletekből. Annál kevesebbet tudunk azonban arról, hogy milyen volt a X—XI. századbeli magyarok mindennapi élete, hogyan főztek, hogyan és mit ettek, hogyan aludtak, milyen volt a házuk, lakásuk és milyen ennek berendezése?

Most, hogy a közfigyelem a legújabb ásatások révén újra ráterelődött honfoglaló őseinkre, talán nem lesz érdektelen röviden összefoglalni azt, amit ez utóbb említett kérdésekről ma tudhatunk. Közvetlenül adatunk erre nézve, sajnos, igen kevés maradt, mert az egykorú írók csak itt-ott ejtenek erről egy-két szót. De igen becses tanulsággal szolgálhatnak a magyar-

sággal rokon népek és a hasonló életkörülmények között élő egykorú és mai népek lakásviszonyainak analógiái. Ezekből, kellő óvatossággal, a honfoglaló magyarság lakásviszonyaira nézve is sok következtetést vonhatunk le.

Az egykorú írók, Bölsz Leó görög császár és Ibn-Rosztah, Gurdézi, El-Bekri arabs írók, a magyarokról szólván, szinte egyértelműen azt írják, hogy *sátrak* alatt tanyáznak, *turk sátrak* alatt élnek, nyirkos és legelőekben gazdag földeket szoktak fölkeresni, s odamennek, hol a legetetésre több fű kínálkozik.

A mai olvasó a *sátor* említésekor természetesen valami olyan könnyű szürkésfehér vászonsátorra gondol, amelynt országos vásárokon lát, amely rudakkal és zsinegekkel van kifeszítve és megerősítve s amely alatt nagyon kellemes ugyan ülni nyári napsütésben, de amely hideg vagy szeles időben bizony kellemetlen tartózkodási hely. De ez még a jobbik eset. Mert olvasva az 1000 évvel ezelőtti magyarok ide-oda vándorlásáról, könnyen eszünkbe juthat a vándorcigányok sátora is. S akkor bizony nem valami kellemes érzéssel, hanem inkább sajnálkozva vagy szégyenkezve gondolunk őseink lakóházára. Pedig valójában nincsen erre semmi okunk. Büszkén vállalhatjuk és vallhatjuk, hogy honfoglaló őseink sátrakban laktak, mert azok különbség voltak valamennyi itt talált nép állandó lakóházánál, sőt a nyugati civilizált népek akkori lakásánál is.

Hogy sátoruk nem lehetett primitív, ezt bizonyítja az, hogy a keletrómai írók is mintaszerűen tartották őket, másrészt az, hogy a honfoglaló magyarok a művelődésnek nem közönséges fokán állottak. Az egykorú írók tanúsága szerint prémjeik, szőnyegeik, ékszereik voltak s ilyen tárgyakért élénk kereskedést folytattak a bizánci kalmárokkal. S minthogy közöttük a társadalmi osztálykülönbségek sem voltak még akkorák, mint később, fel kell tételeznünk, hogy az egész nemzet szinte egyformán örvendett a jobb-

létnek, mely az ilyen tárgyak birtokát és ilyenekkel való kereskedést föltételezi. Magasabb kultúrájúnak kellett lennie azért is, mert már akkor is volt saját írása. A laikus, nem szakutódos közönség általában túlságosan kezdetlegesnek képzei honfoglaló őseink művelődési állapotát. Nem gondolják meg, hogy ha a bizánciak a honfoglaló magyarokat *barbároknak* nevezik, ez csak azt jelenti, hogy nincsenek a *görög-római* kultúra birtokában, de semmiképp sem jelenti azt, hogy vadak vagy félvadak lettek volna. Igenis, volt a honfoglaláskori és a honfoglalást megelőző magyarságnak is kultúrája, csak-hogy ez a kultúra *keleti* volt, amely merőben elütött az európai ú. n. *nyugati* művelődéstől. Hogy milyen volt ez a kultúra, arról némi fogalmat adhatnak a turkesztáni Turfán vidékén kiásott faliképek, melyek most a berlini Museum für Völkerkunde-ban láthatók. Ezek a nagyméretű színes freskókon többek között az újgur törökök középzásiai birodalmának lakói vannak ábrázolva, a honfoglalás-előtti magyarokkal kulturális közösségben élő VI—IX. századi törökök és mongolok, s e freskók egy hellén szellemtől befolyásolt igen magas kultúráról tanuskodnak. Különösen az ábrázolt ruházatok olyan fejlett ízlésűek, hogy minden tekintetben fölötte állanak a frank-karoling korbéli nyugat-európai népek ruházatának.

A keleti kultúra birtokában levő magyarságnak tehát semmiesetre sem lehetett kezdetleges és szegényes a sátora. Ha az lett volna, nem ragaszkodott volna hozzá még évszázadok múlva is, mikor már régen ismerte az állandó, az épített ház állítólagos kényelmét és előnyeit. Kétségbevonhatatlan történelmi adataink vannak arról, hogy a magyarok a honfoglalás után még évszázadokig szívósan ragaszkodtak a sátorlakáshoz. Hogy idővel mégis csak felhagytak a sátorlakás szokásával, annak valószínűleg az az oka, hogy letelepedésük és a kereszténység felvétele után a házban lakás egyértelművé lett a keresztény hittel, a sátorban tanvázás pedig a pogánysággal. Igen érdekes példa erre nézve, hogy a később beköltözött kúnok, akik ugyancsak sátorlakó nép voltak, 1279-ben kimondották, hogy felhagynak a sátoros étellel s a *keresztények módjára* ők is *jöldbe épített házakban* fognak eszentül lakni. De hogy ez a változás náluk is milyen lassan és

nehezen ment végbe, mutatja az a tény, hogy oklevélbeli adatok szerint nagyrészüik még a XIV. század végén is nemezsátrak alatt lakott.

Ilyen kényelmes sátora azonban valószínűleg csak azóta volt a magyarságnak, mióta a náluknál műveltebb bolgár-törökök kulturális (és egyúttal talán politikai) hatása alá került. Azelőtt a finn-ugor őshazában halászó vadászó életmódot folytató ősmagyarság valószínűleg valami olyanféle sátorban lakott, mint amilyen a régi finn *kota* vagy az osztjákok *csum*-a. Ebből az ősrégi időből való maradvány a magyar *ház* szó, amely nem a német *Haus* szó átvétele, mint ahogy sokan gondolják, hanem eredeti finn-ugor szavunk, amely a többi finn-ugor nép nyelvében is megmaradt.

A régi finn *kota* kerek alaprajzú s kúpalakra egymásnak támasztott farudakból állt, amelyet télen állati bőrrökkel borítottak be. Hasonló ehhez a vándorló osztjákok *csum*-a. Ennek a váza húsz-harminc lesimított, alulfelül meghegyezett, négy-hat méteres, csak szemmértékre, de azért pontosan körbe állított rúdból áll. Kettőnek a felső végét rövid kötéllel jól keresztbe kötözik s erre támasztják a többit. Ezt a vázat jól kifőzött, meglágyított nyírfakéreg darabkákból összeillesztett s a kúp köpenyére szabott öt-nyolc lemezzel borítják. A szélel ellentétes oldalon ki- s bejárásra szolgáló nyílást hagynak a kunyhón, amelyet szintén kéregajtóval zárnak el. A kunyhó hegyét nem fedik be, hogy a füstnek legyen hol kiszállni, mert a *csum* közepén rakják a tüzet, amely fölött a keresztbe helyezett szárítórúdon lóg le a főzőüst. A téli hideg és zivatarok ellen vagy egy második nyírfakéreg takaróval, vagy ócska állati bőrrökkel összevarrt takaróval borítják be.

Ilyenféle házban lakhattak a vadászó és halászó életmódot folytató ősmagyarok is, de csak addig, amíg — körülbelül az V. században — egy török fajtájú nép, a bolgár-törökök szomszédságába kerültek, akiktől eltanulták az állattenyésztést s az ezzel együttjáró nomadizáló életet és sátorlakást.

Kétségtelen, hogy a honfoglalás előtt s még azután is jó ideig nomadizáló magyarok sátora olyan volt, mint amilyen a vele szoros kulturális közösségben élő szintén nomadizáló törökök volt. Nomadizáló török népek még ma is vannak és ismerve a török

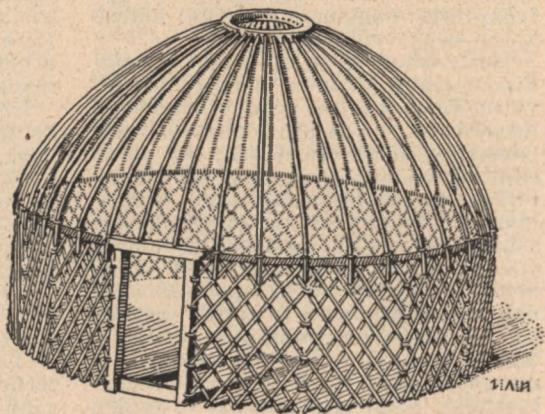
fajú népeknek rendkívül konzervatív voltát, föltehetjük, hogy sátoruk szerkezete és berendezése 1000 év óta alig változott. Elég hű képét kapjuk tehát a honfoglalás-korabeli magyarok sátorának, ha megvizsgáljuk, hogy milyen e nomád török népek sátora.

A nomadizáló középzásiai török népek sátora nemez-sátor. Ez az altáji népek találmánya és kétségtelenül igen régi korra tekinthet vissza. Használata már valamilyen előrehaladott műveltségről tanuskodik, mert a sátor befedésére való nemeztakarók előállítása nagy technikai készséget kíván. A nemez-sátor valamennyi középzásiai faj tulajdona, megtalálható tehát a mongoloknál, kalmüköknél, kirgizeknél, kazakoknál, turkméneknél és mindezek különféle ágainál. Minthogy e népek legtöbbjével az oroszok közvetítésével ismerkedtünk meg, azért e nemez-sátor jelölésére is az orosz *jurt* szót szoktuk használni, de a kirgizek *üj*-nek, azaz háznak, a mongolok *gyr* vagy *girai*-nak, a kazakok *kos* vagy *kosa*-nak nevezik. A turkméneknél *oy*; a fekete sátor *kara oy*, a fehér sátor *ak oy*.

A kirgiz vándor (s hozzátehetjük, valamennyi nomadizáló állattenyésztő nép) életmódja — mondja Brehm — oly lakást követel, amelyet könnyű felállítani, el is szedni, helyről-helyre vinni, de amely mégis elegendő védelmet nyújtson az éghajlat mostoha-sága és zordonsága ellen. Ezen követelményeknek a *jurt* minden egyéb vándorlakásnál jobban megfelel, s nem mond az ember nagyot, ha azt állítja, hogy valamennyi közt ez a legökéletesebb. Évezredek tapasztalat csinálta belőle azt, ami jelenleg: a maga nemében felülmúlhatatlan lakás a vándorló pásztornak s a vándorembernek általában. Súlya csekély és könnyen hordozható, vízálló és meleg, minden szél, vihar elől jól elzárható, s mégis alkalmas a jó szellőztetésre. Minden nap-sugárnak megnyitható, kényelmes és otthonos, egyszerű és mégis pazarul díszíthető kívül-belül.

De lássuk csak, milyen is ez a *jurt*? A mérete különféle. Alaprajza kör-alakú s ennek átmérője, aszerint, hogy mekkora család befogadására van szánva, 3 és 10 méter között, magassága $2\frac{1}{2}$ és 5 méter között változik. Alakja leginkább a sajtbörítő hang-

hoz hasonlítható. Alsó része henger-alakú, felső része pedig félgömb vagy kúpos formájú. Faszervezete három részből áll: a hengeralakú falból, a fedélrudakból és a fedélzáró gyűrűből. (L. a mellékelt ábrát). A falat hatnyolc-tíz darab négyszög alakú rácsozat-részből állítják össze, úgy hogy az egyes részeket körben egymás mellé állítják s zsinégekkel egymáshoz kötik. A felállított rácsozathoz déli oldalán megfelelő nyílást hagynak, oda helyezik el az ajtót. Ez is szét-szedhető, s egyes részeiből ott állítják össze a helyszínen. A két ajtófélfát odakötözik a falrácsozat szejelhez, a küszöbdeszkát és a szemöldökkfát beleillesztik a megfelelő csapozásba. Az

ajtófél gyakran faragott vagy festett, a faszarkakban forgó fatáblás ajtó is festve és díszítve szokott lenni, de inkább csak a belső oldalán. Zár nincs az ajtón, egy darab zsinég pótolja. Ajtó helyett gyakran csak egy nemeztakarót akasztanak az ajtónyílásra.

A falrácsozat rúdjai ferdén keresztelik egymást, minden találkozási ponton át vannak fúrva s a lyukakon át gombos végű szíjacsakkal vannak összefogva. A rácsozat alakját könnyen meg lehet változtatni, mert az összes rúdak mozgathatók olyanformán, mint egy közismert ollós-szerkezetű gyermekjáték: ha oldalt összeszorítják, magasabb lesz, ha pedig szélességben széthúzzák, akkor veszt a magasságból. Eszerint a sátor oldalfala szükség szerint szűkebb körre, de magasabban, vagy fordítva, nagyobb körben, de alacsonyabban építhető.

Ha a fal és az ajtó fel van állítva, akkor megerősítésül a fal fele magas-

ságában kívül az egyik ajtófélfától köröskörül a másik ajtófélfáig erős kötelet húznak, a rácozat felső szélére pedig széles szövött gyapjúhevedert húznak végig. Azután valamelyik asszony — ritkábban valamely gáláns férfi — beáll a kör közepébe s egy villa-alakú hosszú farúd segítségével magasra emeli a fedélgyűrűt. Ez egy körülbelül másfél méter átmérőjű kerek fagyűrű, amelynek külső kerületén egyenlő távolságra sok lyuk van fúrva. A házépítő asszonyok az 50—60 darab hajlékony fedélrúd felső végét a gyűrűnek egy-egy nyílásába dugják, alsó végét pedig szövött szalagokkal odakötözik a rácozatzal felső széléhez. Ezzel kész a ház váza. Olyan, mint egy átlátszó kerek léces lugas, vagy egy felborított nagyméretű ritka kötésű kosár vagy tyűkborító.

Most színes gyapjúfonalakkal min-tázott gyékénylapokat hengerelnek kívülről körül a falra, vékony kötelekkel megerősítik s ezekre kívülről még nemeztakarókat erősítenek. Az előbb említett villás-rúd segítségével felemelik az összehajtogatott nagy nemezlapokat a fedélre, ott széttergetik őket s a sarkokra varrt szalagokkal erősen odakötözik a falrácozatzal felső széléhez. Egy kisebb nemezlapot ráborítanak a középgyűrűre is, amely egyben lég- és füstnyílás, ablak és kémény. Ez a nemezlap alulról zsinórokkal mozgatható s a nyílás s szerint szabályozható. Végül a fedélen át és ferdén le a falakra ide-oda keresztben széles, szövött hevedereket húznak s azokkal leszorítják az egész burkolatot.

A sátor középpontja és az ajtó között van a tűzhely. A sátor belsejében a földet elegyengetik, teljesen befedik nemezpokrócokkal — kivéve a tűzhely kis darabját — s ezekre aztán a keleti fantázia minden színében pompázó saját készítésű csomózott szőnyegeket és színes takarókat helyeznek el. Az ajtó és a tűzhely közötti rész, valamint az ajtó melletti két oldal, ahová a belépők levett cipőjüket teszik, szőnyeg nélkül marad. A falak mentén szőnyegek, párnák és színes takarók tornyosodnak, valamint a nappalra félretett ágynemű is itt van elhelyezve. Közben-közben egy-egy láda s más házi felszerelés látható. A falra vannak felakasztva a szőnyegmintás táskák és a kitergetett dísztakarók — egészen úgy, mint a székelház festékesei, — a lószerszám, fegyverek, bőrből való vízesedények, guzsalyok és színes

gyapjúgombolyagok, zeneszerszámok és az ajtó mellett az elmaradhatatlan kumisztömlő. Apróbb holmik tartására gyékényből készült és színes zsinórokon lógó polcok szolgálnak. Végül még a tető különféle pontjairól festői rendben elhelyezett színes zsinórok és bojtok lógnak le, amelyek ezt a keleti színpompájú belső képet festői módon kiegészítik.

A jurta a nomád sátor problémájának megoldása tekintetében művészi alkotásnak mondható. Egy óra alatt fel lehet állítani s ez alatt minden berendezésével készen áll, ha elég női kéz dolgozhatik a felállításán, mert a sátor anyagának készítése nagyrésztben, a felállítás és lebontás munkája pedig egészen a nők feladata. Félóra alatt lebontható s miután a súlya átlag 150—200 kilogramm, könnyen szállítható, mert ez nem több egy tevé-
rakománynál.

Ez a sátor típus valószínűleg igen korán érte el fejlődésének ezt a tökéletes fokát. Nem valószínű, hogy a honfoglalás idejében a mainál kezdetlegesebb lett volna. Inkább arra lehet gondolni, hogy mostanában már hanyatlásnak indul s fejlődésének tetőpontja messze a múltban fekszik.

Valamennyi török-tatár-mongolfajú nép, amely a hunok óta Európát elárasztotta, ilyenféle sátrakban lakott. A honfoglaló magyarságot is csak e technikailag igen fejlett és már magasabb kultúrfoknak megfelelő török eredetű nemezsátor birtokában tudjuk elképzelni. Csak ezzel a sátorral tudtak gyorsan (az elhatározás után félóra múlva!) felkerekedni, nyájaikkal, méneseikkel, hosszú sorokban, a férfiak lóháton, a nők, gyermekek ernyős szekereken, vándorolni egy lelegelt füves térségről egy másikra, egyik országból a másikba. Ha a magyarság még a sátoron kívül valami fejlettebb mozdíthatatlan, állandó házalakot is, akkor nem ragaszkodott volna olyan szívesen a sátorhoz állandó megtelepedése után is, akkor nem lakott volna még évszázadokon át is sátorban.

Az elmozdíthatlan ház építését kétségkívül csak a honfoglalás után, az itt talált szláv lakosságtól tanulta el a magyarság. Világosan szólnak erről a nyelvi bizonyítékok. A házrészek nevei közül ugyanis csak az *ajtó*, (*ajtó*-) *fél*, *küszöb* és *fal* finn-ugor eredetűek, vagyis azok, amelyek a *sátor-nak is részei*. Ezzel szemben mindazon

hátrészek elnevezésére, amelyek a sátoron nincsenek meg, szláv eredetű szót használunk. Ilyenek: az *oszlop* (tehát sátoruk nem volt oszlopos sátor!), a *gerenda*, a *borona* (faháznak falgerendája), a *szelemen* (a fedél legfelső gerendája), a *rag* (ma inkább: szarufa), a *kaloda* (a szalmazúpot lezszorító szerkezet a háztetőn), azután a *szoba*, *kamara*, *konyha*, *pince*, *garád*, *pitvar*, *tornác*, *pad* (padlás), *pajta*, *szín* (pl. kocsiszín), valamint a *pest* (a kemence régi, elavult neve) s végül az *ablak*.

Tudjuk, hogy Magyarország területe a honfoglalás idején nem volt lakatlan. A langobárdok után az avarok foglalták el helyüket, ő utánuk pedig csendesen és észrevétlenül, mint a szívárgó víz, ellepte az egész országot a szlávság, helyenként pedig az akkor még török nyelvű bolgárság. Mikor a magyarság új hazáját elfoglalta, majdnem az egész ország használható területét letelepedett földműves nép lakta s ha nem is valami sűrűn, de azt lehet mondani, hogy a földművelésre alkalmas terület nagyjában el volt foglalva.

Hogy milyen volt az itt talált népeknek a háza, amelyet a magyarok utóbb átvettek, azt nem tudjuk ugyan pontosan megmondani, de ez esetben is következtethetünk azokból az adatokból, amelyek az egykorú indogermán (főleg szláv) népek építkezéséről fennmaradtak. Általában háromféle háztípus volt szokásos ez időtájtban Európa keleti részén: a *putriház*, a *boronaház* és a *favázás ház*.

A szlávokról azt mondja Ibn-Roszah keleti író, hogy «tartományukban nagy hideg uralkodik, az emberek a föld alatt egy gödröt ásnak ki, annak fából fedelget készítenek, hasonlóan keresztény templomok kupolájához, aztán arra földet hánynak». A keleti írónak természetesen a nyugati országok egyszerű kétsíkú templomfedele is «kupola». Az ilyen földbeásott házak régen nagyon el voltak terjedve, főleg fában szegény nagy síkságokon. Románia és Oroszország sík vidékein ma is nagyon gyakoriak, sőt itt-ott még hazánkban is előfordúlnak. Nálunk *putriház* a neve.

A fában szűkölködő magyar alföldön is valószínűleg ilyen földbeásott ház volt az itt talált lakosság háza. Könnyen elképzelhető, hogy ilyen «kulturált» házba a «barbár» magyarok nem szívesen mentek lakni. Még akkor

sem, amikor királyaik ezzel akarták őket a vándorlásról leszoktatni, földhöz kötni. Érthető, hogy a kényelmes, szellős, tiszta jurtt nekik kedvesebb volt a háznál.

Magyarország egyéb vidékein azonban, kivált a Dunántúl, a *faház* volt az uralkodó típus. Ez kétféle volt, vagy boronafalú, vagy csupán gerendavázás. Az egész középkoron át a faháznak e két típusa rendkívül el volt terjedve Európa középső és északi részein; mindenesetre ez volt abban a korban az uralkodó háztípus. (Európa északi részein, a nagyobb városok kivételével, még ma is szinte kizárólag a boronaház divik).

A boronafalú ház úgy készül, hogy a kerek vagy négyzetleges faragott egész fatörzseket vízszintesen egymásra fektetik s ezekből rakják a ház falát. A fatörzsek végei a fal síkjából kiállanak, mert váltakozva vannak egymásra róva. A boronák (fatörzsek) közeit mohával és sárral tömték ki, kívül pedig néha szintén megtapasztották sárral. Teteje ennek a háznak eleinte valószínűleg szintén gerendák-ból, fatörzsekből készült, amelyek földdel voltak megrakva. Később hasított fatörzsekből készítették a tetejét, a fejlődés további fokán pedig hasított faszindelyből. Ablaka egyáltalán nem volt az ilyen típusú háznak.

A gerendavázás ház olyan vidéken volt honos, hol a fának nem voltak nagyon bővében, vagy nem volt elegendő alkalmas fa a boronafalak készítéséhez. Ilyenkor a ház négy sarkára *oszlopot* állítottak, durván megácsolt, vagy csak ágaiktól megfosztott fatörzsekből. A falak vesszőfonásból készültek és felső szélükön vízszintesen egy-egy *gerenda* feküdt. A vesszőfonadék kívül-belül vastagon be volt tapasztva sárral. Két ellentétes falnak a közepén állott egy-egy *ágas-oszlop*, amelyek a tető gerincét alkotó *szelemen*t tartották. A szelemenről lógtak a kampós végű *ragok* (később *horgos*, ma *szarufa*) s ezeken nyugodott az *eszterha* (ma fedél), ez pedig náddal volt fedve, ha a ház valami nádtermő víz közelében feküdt. Néha a ház ajtaja előtt is volt két-három oszlop s az így keletkezett *tornácot* befedte az előre nyúló fedél. A ház körül alacsony földtöltés volt a falak mentén, a *pad*, s ez arra szolgált, hogy a nedvességet távol tartsa a házfaltól. A ház belseje igen egyszerű volt. Padlója a pusztta föld, mennyezete egyáltalán nem volt. A ház

közepén volt a *tűzpad*. Ez alacsony volt, alig emelkedett ki a földből, keletét vagy négy gerendadarabbal, vagy egy sor kövel rakták körül. A tűzhely fölött egy gerenda húzódott végig a ház egyik falától a másikig, azon lógott le hosszú kötélén vagy láncon a főzőüst. A tűz körül néhány kisebb-nagyobb agyagedény állott. Ablaka ennek a háznak sem volt, világosságot vagy a nyitott ajtón át, vagy az égő tűztől, vagy a tetőn nyitva tartott füstlevezető nyíláson, az *aknán* kapott. Ebből a tetőnyílásból fejlődött később a mai kémény, melyet a Dunántúl nyugati és déli részén, valamint a szlavóniai magyar nyelvterületeken még ma is *akná*-nak neveznek. Az ószlovén nyelvben *okno* ablakot jelent, világos tehát az összefüggés, illetve az, hogy az első ablak ez a tetőn levő füstlyuk volt. Ha a ház valamennyire a földre volt ásva, akkor fatörzsekből rakott *grádics* vezetett le a belsejébe. Abból a körülményből, hogy a ház egyes részeire vonatkozó szláv eredetű szavaink (pl. *oszlop, szelemen, rag, eszterha, tornác, pad* stb.) épen e favázás háztípus alkotórészeinek megjelölésére szolgálnak, azt merem következtetni, hogy a honfoglalás korában hazánkban lakó szlávok ilyenekben laktak és hogy a honfoglaló magyarok utódai, mikor a pogányságról a kereszténységre való áttéréssel és a nomadizáló állattenyésztésről a földművelésre való áttéréssel kapcsolatban sátorlakásukat lassanként felcserélték állandó lakással: eleinte szintén ilyen favázás házakat építettek.

Belső berendezése ennek a háznak nem sokból állott. Amit mi ma bútornak nevezünk, annak akkor még hírehamva sem volt. A helyiségnek mind a négy fala mentén — csak az ajtó szakította meg egy helyen — alacsony széles padfélé húzódott végig. Ez vagy

vastag fagerendákból volt ácsolva, vagy csak egyszerű földpad volt. Itt-ott, de leginkább az ajtóval szemben levő részén le volt terítve állati bőrökkel vagy szövött takarókkal s ez volt a hálólhely, az ágy; egyébként ülő-, fekvő-, dolgozó-helyül szolgált. A füstös falakon volt még néhány polc, azokon és a pad alatt vagy a sarokban hevert néhány szerszám és bőrzsákokban, fakéreg-edényekben, cserépfazekakban, vesszőkosarakban a télire való eleség: gabona, szárított hús, zsiradék, kerti termények. Egy-néhány nagy faszögön lógott a ruhanemű, aztán a fatörzsből vájt teknő, a szövőráma s legfeljebb még egy darab fatörzsből vájt vagy hasított deszkákból összeácsolt láda volt az egész berendezés. Ha télidőben a füst már nagyon meggyűlt a házban s nagyon mélyen leereszkedett, akkor egy hosszú rúddal félretolták az *aknán* a *leppentől* s az ajtót egy kicsit kinyitották, mire a keresztzél kivitte a füstöt.

Ebből az egy helyiségből állott az egész ház. Figyelemreméltó még, hogy a ház szónak a magyar nép nyelvében nemcsak «domus, Haus», hanem «szoba» jelentése is van. Például a tiszta elűlő szobát *tiszta háznak* mondják, a kis szobát *kisháznak*. Ez annak az emléke, hogy a legrégebb háznak csak egy helyisége volt, úgyhogy emiatt a ház fogalma abban az időben természetesen azonos volt a *szoba* fogalmával.

Hogy ez az állandó ház nem volt valami nagyon lakályos, azt a fenti leírás után könnyen el lehet képzelni. Már most ezzel szemben tessék elképzelni a nyáron hűvös, télen meleg, belül színes, barátságos, lakályos jurtot s már nem fogunk csodálkozni rajta, hogy a magyarok ragaszkodtak hozzá, s nem szívesen hagyták el azt, amannak a kedvéért.

Cs. Sebestyén Károly.

Helyreigazítás.* A Napkelet májusi számának 461. lapján az a megjegyzés, hogy Falk Miksa az 1854-i nemzeti kölcsönt a kormány zsoldjában propagálta volna, tévedésen alapul. Falk erre vonatkozó hírlapi közleményeiért a kormánytól nem kapott jutalmat.

Eckhart Ferenc.

* E Helyreigazítás technikai okokból maradt ki júniusi fűzetünkben.

Szerk.

Beküldött könyvek.: A *hírnök*, május 15, jún. 1. (Kolozsvár.) — *Gróf Andrássy Gyula*: A világháború előzményei. I. Bismarck és Andrássy. II. (Franklin.) — *Barnabás István*: Az avignoni jégtorony. Regényes történet. (Danubia, Pécs.) — *Bartucz Lajos*: Honfoglalás kori magyar koponyák. A M. Nemz. Műz. Néprajzi Gyűjteményei. (Egyet. Nyomda.) — *Bálint Sándor*: Szilády Áron pályája. Értekezések a M. Kir. Ferenc József Tud. egyetem magyar irod. tört. intézetéből. 6. sz. (Szeged.) — *Bárony István*: Magyar természeti és vadászati képek. (Athenaeum.) — *Henri Béraud*: Mit láttam Moszkvában. Fordította Orbók Attila. (Pfeifer Ferdinánd.) — *Darnay Kálmán*: Testőrszerelmek. (Pantheon Rt.) — *Dunántúl-Könyvtár*. 1. *Balzac*: Sivatagi kaland; 2. *Poe*: Az aranybogár. Regények, ford. Várkonyi Nándor. (Pécs, Dunántúl.) — *Élet*, május 16, 30, június 13. — *Fekete Pál*: Van-e újraszületés? (Bpest, Neuwald Illés utóda.) — *Ma-hátmá Gandhi* Válogatott írásai és beszédei. Ford. Baktay Ervin. (Ath., Gondolat és Irás, VII.) — *Gesztyei Nagy László*: A magyar tanyarendszer kialakulása. A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara kiadványai. 4. szám. (Kecskemét.) — *Gulyás József*: Perényiek a magyar irodalomban. (Sátoraljaújhely, Zemplén Könyvnyomda és Lapkiadó Rt.) — *Gyárfás Elemér*: Egyenes úton. 1901—1926. (Dicsőszentmárton, Erzsébet-könyvny.) — *Gyermek-Kabaré* 1—4. sz. *Csíte Károly*: Mi van a kötőmben? Jelenet; Kincses kavics, Helyrekislány, Fogóban az egér, gyermekszínhátékok 1—1 felvonásban. (Körmend, Slavik és Himfy.) — *Hajnóczy Iván*: Katona József Kecskeméten. (Kecskemét, Petőfi-könyvny.) — *Halmai Barna*: Az 1526-iki mohácsi csata keletkezése és igazi helye. (Debrecen, M. Nemz. Könyv- és Lapkiadóváll. Rt.) — *Harsányi István*: Miskolci Csulyak István élete és munkái. (Debrecen.) — *Hegyaljai Kiss Géza*: Császár és lelkipásztor. (Miskolc, Magyar Jövő.) — *Huszár Károly*: Az égő Oroszország. (Dante.) — *Henrik Ibsen*: Brand. Ford. Hajdu Henrik. (Genius.) — *Irodalomtörténeti Füzetek*. Szerk. Császár Elemér. 5. sz. A XX. század irodalma kritikákban. Első sorozat. Regények és elbeszélések. Első szám. (Pallas.) — *Kapi Béla*: Az Úr oltalmában. Történeti elbeszélés. (Szentgotthárd, Harangszó-Könyvtár.) — *Katholikus Szemle*, június. — *Kékylajos*: Gárdonyi Géza. Irodalomtört. Füzetek. Szerk. Császár Elemér. 7. szám. (Pallas.) — *Kövér Erzsébet*: Versek. (Arad, «Vasárnap».) — *Külföldi Regényírók*. 1. *Panzini*; *Xantippe*; 2. *Xavier de Maistre*: Utazás szobám körül. Ford. Várkonyi Nándor. (Pécs, Danubia.) — *Lira*, május—június. — *Magyar Család*, június 1. — *Magyar Írók regénysorozata*. 1. *Majthényi György*: Aladin első szerelme; 2. *Kürthy György*: Mars; 3. *Kortsák Jenő*: A vasláda; 4. *Ózdy Béla*: A rózsaszínű ház. (Pécs, Danubia.)

T. OLVASÓINKHOZ.

Jelen VII. számunk után a NAPKELET legközelebbi száma az előző évekhez hasonlóan szeptember végén fog megjelenni.

Tisztelettel kérjük t. Olvasóinkat, hogy a nyári kéthavi szünet alatt is ismertessék és ajánlják megrendelésre folyóiratunkat.

A NAPKELET előfizetési ára

negyedévre	---	5 pengő (62.500 korona)
közalkalmazottaknak	4	« (50.000 «
külföldre évi	---	4 dollár, ill. ennek megfelelő magyar koronaérték.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I. ker., Döbrentei-utca 12. szám. • Telefon: Teréz 88—73.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság. Szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 7. * Telefon: József 59—33.

Munkatársainkat Kérjük, hogy a nyári szünet alatt mindennemű postai küldeményüket a Kiadóhivatalnak, ne pedig a szerkesztőség egyes tagjainak címezzék.

A NAPKELET KÖNYVTÁRÁNAK

szenzációs új számai:

- Mohács Magyarország.** — Borgio pápai követ jelentései a mohácsi vészről. A mohácsi vész centenáriuma alkalmából először jelennek meg magyar nyelven, dr. *Bartonic Emma* fordításában, az akkori pápai követ, br. Borgio jelentései, melyek Magyarország belső betegségeknek megrendítően realiztikus képét nyújtják s egyúttal dokumentálják a nagy erőfeszítést, melyet a pápaság Magyarország megmentésére tett.
- Condivi:** Michelangelo életrajza, *gróf Zichy Rafaelné* fordításában adja e páratlan nagy ember életének tanítványától írt, egyszerű, őszinteségében megható történetét, mely eddig magyarul nem volt olvasható.
- Magyar Anonymus.** — Béla király névtelen jegyzője a magyar honfoglalásról. Ez a legrégibb magyar történeti munka, mely a honfoglalók hadi meneteit és vidám áldomásait írja le, őstörténészeink és nyelvészeink újabb kutatása nyomán ismét nagy hitelt nyert; *Páiz Dezsőnek* egészen új fordítása külön névmagyarozó jegyzékkel és térképpel is közel hozza a mai olvasóhoz.
- Oláh György:** *Görögút.* Regény napjainkból. Fiatalosan friss írói egyéniségnek munkája, mely a magyar típust szeretettel és kedves önróniával rajzolja.

A RÉGEBBI SZÁMOK MÉG KAPHATÓK:

- 1. Madách:** Az ember tragédiája. II. kiadás. Sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta *Tolnai Vilmos* egyetemi tanár. A Madách-centenárium alkalmából közreadott legkiválóbb kiadás.
- 2. Tormay Cecile:** Megállt az óra. *A régi ház, Emberek a kövek között, Bujdosó könyv* szerzőjének legújabb novellás kötete.
- 3. Szeklű Gyula:** Történetpolitikai tanulmányok, Az európai nevű történettudós, egyetemi tanár nemzetpolitikai és társadalmi aktuális kérdésekről írt szenzációs tanulmányai.
- 4. Komáromi János:** Zúg a fenyves. A népszerű fiatal írónak egyik legbájosabb és legolvasottabb regénye.
- 5. Vörösmarty-anthologia.** *Vörösmarty* főművének, a *Zalán futásának* centenáriuma alkalmából kiadott kötet. A nagy magyar romantikus költő válogatott kisebb költeményeit s eposzaiból a legszebb lírai részleteket tartalmazza. *Horváth János* egyetemi tanár rendezte sajtó alá.
- 6—7. Iij. Somssich Andor:** Liszt Ferenc élete. A legnagyobb magyar zenei egyéniség életének rendkívül vonzó előadásban megírt rajza. A 480 oldalra terjedő kötet az első teljes magyar Liszt-életrajz.
- 8. Reményik Sándor:** Atlantisz harangoz. Az erdélyi lírikusok vezető egyéniségének legújabb költeményei.
- 9. Bethlen Margit:** A boldog sziget Istene. Novellák. A népszerű novellista íróművészetének legújabb alkotásai.
- 10—11. Szabó Mária:** Felfelé. Az erdélyi írógárda egyik legkiválóbb tagjának nagyszabású regénye.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának ára 1'80 pengő = 22.500 kor.
Kapható bármely könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1'40 pengő = 17.500 korona, postán való szállítással 1'60 pengő = 20.000 korona. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

T. Olvasóink részére páratlanul olcsó könyvvásárlási lehetőséget nyújtunk oly módon, hogy a kiadványok 15 számból, 13 kötetből álló teljes sorozatát együttes megrendelés esetén 262.500 K helyett 200.000 K-ért számítjuk. Vidéki megrendelésnél ehhez 5000 K postaköltség számítandó.

A könyveket a pénz előzetes beküldése ellenében, vagy utánvétel mellett szállítja

a KIADÓHIVATAL.